

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

İSGƏNDƏRLİ LALƏ FƏXRƏDDİN QIZI

**“Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə
əməkdaşlığı” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı

060401 “Dünya İqtisadiyyatı”

İxtisaslaşma

Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n.,dos.F.Ə.Rəhimli

i.e.n.,dos.M.R.Cəmilov

Kafedra müdiri:

prof.Ş.H.Hacıyev

BAKİ - 2015

Mündəricat

Giriş.....	3
I Fəsil :Qloballaşma şəraitində beynəlxalq maliyyə qurumlarının dünya iqtisadiyyatında rolu və mövqeyi.....	6
1.1 Beynəlxalq Valyuta Fondunun yaranması, məqsədi və funksiyaları.....	6
1.2 Dünya Bankı və onun institutları: yaranma tarixi və əsas fəaliyyət istiqamətləri.	15
1.3 İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafında beynəlxalq maliyyə qurumlarının rolu.....	29
II Fəsil : Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığının müasir vəziyyəti və təhlili.....	37
2.1 Azərbaycanın BVF ilə əməkdaşlığı: valyuta-kredit əlaqələrinin həcmi, dinamikası və təhlili.....	37
2.2 Dünya Bankı tərəfindən layihələr çərçivəsində Azərbaycana yatırılan xarici investisiyaların və ayrılan kreditlərin həcmi, dinamikası və təhlili.....	50
III Fəsil :Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri.....	70
3.1 Azərbaycanın valyuta siyasəti və BVF ilə əməkdaşlığının genişləndirilməsi istiqamətləri.....	70
3.2. Dünya Bankının Azərbaycanda tətbiq etdiyi inkişaf strategiyası.....	75
3.3Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dünya Bankı ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi.....	81
Nəticə və təkliflər.....	88
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı.....	94
Rezume.....	96

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafında beynəlxalq təşkilatlarla olan beynəlxalq iqtisadi münasibətlər mühüm rol oynayır. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlıq demək olar ki, bütün ölkələrin iqtisadi siyasətinin əsas prinsiplərindən birinə çevrilmişdir. Çoxsaylı beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edən Azərbaycan da beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir, bu əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi, inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dissertasiya işində Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə təşkilatlarına, o cümlədən, Dünya Bankı və BVF-na üzv olması, müasir şəraitdə ölkəmizin bu təşkilatlar ilə əməkdaşlığının əsas xüsusiyyətləri, qeyd edilən beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının ölkəmizdə həyata keçirdiyi layihələrinin təhlili və bu təşkilatların imkanlarından ölkəmizin rifahı yolunda maksimum istifadə edilmə perspektivlərinin öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan çox aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə Azərbaycan Respublikasının əlaqələri, o cümlədən, Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələr və onların iqtisadi təsirlərini təhlil etmək, Azərbaycanın qeyd edilən maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlığının mövcud vəziyyətini dəyərləndirmək, onun inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək və bu istiqamətdə təkliflər verməkdən ibarətdir.

Məqsədə müvafiq olaraq dissertasiya işində **aşağıdakı vəzifələr** qarşıya qoyulmuş və baxılmışdır:

- Beynəlxalq Valyuta Fondunun yaranması, məqsədi və funksiyalarını müəyyənləşdirmək;
- Dünya Bankı və onun institutları: yaranma tarixi və əsas fəaliyyət istiqamətlərini öyrənmək;

- İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafında beynəlxalq maliyyə qurumlarının rolunu araşdırmaq;
- Azərbaycanın BVF ilə əməkdaşlığı: valyuta-kredit əlaqələrinin həcmi, dinamikası və təhlilini vermək;
- Dünya Bankı tərəfindən layihələr çərçivəsində Azərbaycana yatırılan xarici investisiyaların və ayrılan kreditlərin həcmi, dinamikası və təhlili vermək;
- Azərbaycanın valyuta siyasəti və BVF ilə əməkdaşlığının genişləndirilməsi istiqamətlərini tədqiq etmək və təkliflər vermək;
- Azərbaycanın Dünya Bankı ilə əməkdaşlığının genişləndirilməsi istiqamətləri tədqiq etmək və təkliflər vermək.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyektini Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının dünya iqtisadiyyatında rolu və mövqeyi, onların təşkilatı quruluşu, fəaliyyət dairəsi və iş prinsipi, predmetini isə bu təşkilatların Azərbaycan ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı və onun genişləndirilməsi istiqamətləri təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Azərbaycanda Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının nümayəndəliyinin, BMT-nin ixtisaslandırılmış maliyyə qurumlarının illik hesabatları, monoqrafiya, jurnallar və “İnternet” şəbəkəsindən informasiya məlumatlardan ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- qloballaşma şəraitində BVF-nun və Dünya Bankının konkret fəaliyyəti, onların dünya iqtisadiyyatına təsiri və ilk növbədə inkişafda olan ölkələrin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində bu beynəlxalq maliyyə qurumlarının rolu öyrənilmişdir;
- Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələrinin iqtisadi səmərəliliyi qiymətləndirilmişdir;

- Azərbaycanın Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı ilə qarşılıqlı əməkdaşlığının inkişaf strategiyası göstərilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, nəticələr və irəli sürülən təkliflər dövlət proqramların həyata keçirilməsində, o cümlədən yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf, infrastruktur layihələrdə dövlət orqanları üçün əhəmiyyətli ola bilər. Bununla yanaşı ali məktəblərdə “Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar” kursunun tədrisində dissertasiya materialları istifadə oluna bilər.

I Fəsil. Qloballaşma şəraitində Beynəlxalq maliyyə qurumlarının dünya iqtisadiyyatında rolu və mövqeyi

1.1. Beynəlxalq Valyuta Fondunun yaranması, məqsədi və funksiyaları.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) yaranma kökləri hələ 1929-1932-ci illərdə bütün dünyanı bürümüş olan dərin iqtisadi böhranlar dövrünə gedib çıxır. İqtisadi ədəbiyyatlarda o dövrü “böyük depressiya” dövrü adlandırırlar. Bu dövrə aid olan yazılardan və şəkillərdən aydın olur ki, göstərilən dövrdə iqtisadiyyatın bütün sahələrində böyük dağıntılar baş vermişdir. Yəni, kənd təsərrüfatı məhsulları və torpaq dəyərindən dəfələrlə ucuz satılır, heyvandarlıq ziyanla işləyir, minlərlə bank müflisləşir, bütün sahələrdə işsizlik baş alıb gedir, zavodlar işləmirdi. Bir sözlə, iqtisadiyyatın bütün sahələri “iflic” vəziyyətinə düşmüşdü. Bu vəziyyət eyni zamanda özünü beynəlxalq pul-kredit bazarında da göstərirdi. Kağız pullara qarşı inamsızlıq dünyada qızıla təlabatı şiddətli dərəcədə artırdı. Bir sıra ölkələr, o cümlədən, Birləşmiş Krallıq qızıl standartlarından yəni, valyuta dəyərinin qızılla təyin edilməsi prosesindən məcburi surətdə imtina etməli oldu. Hansı ki, bu qanun uzun müddət idi ki, pulun dəyərinin sabit saxlanmasına qulluq edirdi. Buna görə də qızıl standartlarından imtina edən ölkələr qızıl standartlarını qəbul edən ölkələr arasında valyuta mübadiləsi məsələsi çətinləşdi. Ölkələr kağız pulun dəyərində qızıl ödəmələri olduqları üçün qızıl və pul ehtiyatları yığmağa başladılar. Kağız pulun dövriyyəyə buraxılması azaldıldı. Bu da iş yerlərinin azalmasına səbəb oldu. Həyat səviyyəsi kəskin şəkildə aşağı düşdü. Bəzi ölkələr milli pulun xarici pula dəyişdirilməsinə qadağa qoydular və barter mübadiləsini tətbiq etməyə başladılar. Bir qism ölkələr isə öz milli valyutalarını dəyərlərindən aşağı qiymətə xarici alıcılara satmaqla öz kənd təsərrüfatı məhsullarını əslində çox ucuz qiymətə satdılar. Bununla da onlar digər ölkələrin ticarət əlaqələrini pozurdular. Yəni rəqabət devalvasiyası yaradırdılar. Bu da rəqiblər tərəfindən eyni qayda ilə cavablandırılırdı. Məhsulun dəyəri ilə pulun nisbəti pozulurdu və beləliklə, bütün bunlar nəticə etibarilə dünya iqtisadiyyatının

dağılmasına gətirib çıxartdı. 1929-32-ci illərdə bütün dünyada əmtəələrin qiyməti 48% aşağı düşdü, ticarətin həcmi 63%-ə qədər azaldı. Bu problemləri həll etmək üçün 30-cu illərdən başlayaraq dəfələrlə beynəlxalq konfranslar çağırılsa da, lakin qəbul edilmiş müvəqqəti qərarlar məsələni tam həll etmirdi. Bunun üçün dünyanın əksər ölkələrinin birgə əməkdaşlığı lazım idi. Yalnız bu halda bütün dövlətlərdə valyuta sistemini tənzimləyən və böhran nəticəsində iqtisadiyyatı dağılmış ölkələrə uzun müddətə kredit verə bilən bir maliyyə təşkilatının yaradılması mümkün idi. Odur ki, 1940-cı illərin əvvəllərində Birləşmiş Ştatlardan Qarri Dekster Uayt və Birləşməş Krallıqdan Con Meynard Keyns məhsul belə bir sistemin yaradılması yollarını təklif etdilər. Onlara görə bu sistem hazırkı şəraitə təsir etməliydi. Çoxsaylı danışıqlardan sonra çətin vəziyyətdə olan beynəlxalq aləm belə bir sistemin yaradılmasına və nəzarət etmək üçün təşkilatlanmasına razılıq verdi. 1944-cü ilin iyul ayında BMT-yə daxil olan 45 dövlətin iştirakı ilə ABŞ-ın Bretton-Vuds şəhərində (Nyu-Hempşir Ştatı) Beynəlxalq Valyuta Maliyyə konfransı keçirildi. Bu konfrans tarixə “Bretton-Vuds Konfransı” kimi daxil oldu. Konfransın qəbul etdiyi qərarla 1945-ci ilin dekabr ayında BMT-nin iki xüsusilaşmış təşkilatı – Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) təsis edildi. 1946-cı ilin may ayında isə bu təşkilatlar fəaliyyətə başladı. Bu təşkilatlar fəaliyyətə başlayarkən qarşılarına qoyduqları əsas məqsəd İkinci Dünya Müharibəsindən sonra daha da pis vəziyyətə düşmüş dünya iqtisadiyyatını əsaslı fundament üzərində qurmaq oldu. Lakin bu təşkilatlar ümumi məqsəddə bir-birlərini tamamlasalar da funksiyalarına görə bir-birlərindən fərqlənirdilər.

Dünya Bankı kredit təşkilatı olub məqsədi inkişafda olan ölkələrə kömək etmək, onların iqtisadiyyatını yüksəltmək, iqtisadi tərəqqiyə nail olmaq, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kasıblığı aşağı səviyyəyə çatdırmaq və ləğv etməkdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu isə dünya valyutasının monitorinqini həyata keçirmək, ölkələr arasında ödəmə sistemini təşkil etmək və ödəmə balansında ciddi kəsiri olan ölkələrə borc verməyi qarşısına məqsəd qoyur.

Dünya Bankı ancaq inkişaf etməkdə olan ölkələrə kredit verməkdədir. BVF isə az bir vaxt çərçivəsində yaranan maliyyə problemlərini aradan qaldırmaq üçün ehtiyacı olan bütün üzv ölkələrə kredit verir.

Hər iki təşkilat həm qlobal miqyasda (dünya iqtisadiyyatı çərçivəsində) , həm də regional miqyasda (ayrı-ayrı ölkələr çərçivəsində) maliyyələşmə işləri aparırırlar.

BVF 188 ölkəni birləşdirən qlobal xarakterli beynəlxalq maliyyə institutudur. Bu təşkilat beynəlxalq valyuta əməkdaşlığı və mübadilə sabitliyini təmin etmək, iqtisadi artımı gücləndirmək və yüksək məşğulluq əldə etmək, ödəmə balanslarında yaranan problemlərlə əlaqədar dövlətlərə müvəqqəti maliyyə yardımı etmək məqsədlərilə təsis edilmişdir. BVF-nin əsas əməliyyatları müşahidə, maliyyə yardımı və texniki köməkdən ibarətdir. Müşahidə əməliyyatı ölkələrin iqtisadi və maliyyə inkişafına nəzarət etmək, iqtisadi siyasətlə bağlı tövsiyələr vermək və xüsusilə də böhraların qarşısını almaqdan ibarətdir. BVF müxtəlif ölkələrə onların ödəmə balanslarında yaranmış problemlərlə əlaqədar müvəqqəti maliyyə yardımı ayırır. Burada əsas məqsədlərdən biri yəxsulluğun qarşısının alınmasıdır. Son zamanlar beynəlxalq maliyyə sistemini gücləndirmək və iqtisadi böhraların qarşısının alınması planları çərçivəsində BVF müşahidə və texniki yardım əməliyyatları vasitəsilə standartlar və kodlar hazırlamışdır. BVF həmçinin terrorizmə və çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə aparır.

1960-cı illərin əvvəllərində qızıl hasilatının qeyri-adekvat artımı ilə bağlı olaraq beynəlxalq likvidliyin artırılmasının zəruriliyi ilə əlaqədar diskussiyalar başlandı. BVF-nin 1967-ci ildə Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilən yığıncağında ilk dəfə Xüsusi Əvəzetmə Hüququ (XƏH-SDR) sxemindən istifadə olunması təklif olundu. 1969-cu ildə BVF üzvləri XƏH-SDR ilə işləməyə imkan yaratmaq üçün fondun nizamnaməsinə əlavə etmək barədə razılığa gəldilər. XƏH-ə digər valyutalara, məsələn dollara yanaşılan kimi yanaşılmalıdır. XƏH kursu gündəlik olaraq bir neçə aparıcı dönerli valyutanın kursu üzrə müəyyənləşdirilir. XƏH-in ilk emissiyası 1970-ci ildə oldu. BVF öz əsas əməliyyatlarını XƏH-SDR-lə hesablayır. BVF-in hər bir

üzvü 250 baza səsə malikdir. Bundan əlavə hər üzv ölkə öz kvotasının hər yüz min SDR-ə bərabər olan hissəsi üçün də bir səs qazanır.

BVF nizamnaməsi 1976-cı ildə Yamaykanın Kingston şəhərində bağlanmış Yamayka sazişindən sonra əsaslı dəyişikliyə məruz qaldı. Saziş beynəlxalq valyuta sistemində qızılın əhəmiyyətini azaltdı, valyutaların üzən kursunu qəbul etdi, XƏH-SDR-in qiyməti və onun tətbiq dairəsinə yenidən baxdı və İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrin xeyrinə BVF-nin qızıl ehtiyatlarının satılmasına icaze verdi.

BVF Nizamnaməsinə görə təşkilata üzvlük bütün dövlətlərin üzünə açıqdır, lakin kvotaların miqdarı qeyri-məhdud olub, dövlətin iqtisadi imkanları ilə bağlıdır, daha çox kvotası olan daha çox səsə malik olur. Həmin kvotalar BVF-nin kapitalını təşkil edir.

BVF-nin strukturuna aşağıdakı orqanlar daxildir Müdirlər Şurası, Müvəqqəti Komitə, İnkişaf Komitəsi; İcraiyyə Şurası; BVF-nin Statistika Komitəsi; Bölüşdürücü direktor.¹

Fondun ali orqanı üzvləri 5 illiyə təyin olunan Müdirlər Şurasıdır. Şuraya üzv dövlətlərin hər birindən bir müdir və bir müavin daxil olur. Müdirlər və müavinləri, bir qayda olaraq maliyyə naziri və Mərkəzi Bankın direktorundan ibarət olur. Şura ildə bir dəfə toplanır və BVF-də strateji rəhbərliyi həyata keçirir. Müdirlər Şurası öz səlahiyyətlərinin bir qismini İcraiyyə Şurasına həvalə etmək səlahiyyətinə malikdir.

Müdirlər Şurası öz üzvlərindən Müvəqqəti Komitə yaradır. Komitənin tərkibinə 24 icraçı direktor daxil olur, bunlardan 7-si Fondada daha çox kvotaya malik dövlətlərdən(Almaniya, İngiltərə, Çin, Fransa, Səudiyyə Ərəbistanı, ABŞ və Yaponiya) seçilir. Digər üzvlər isə ədalətli regional prinsip üzrə təyin edilirlər. Komitə ildə üç dəfə toplanır. İcraiyyə Şurasına müxtəlif xarakterli tövsiyələr verir və məruzələr hazırlayır.

İnkişaf Komitəsi və ya Birləşmiş Nazirlər Komitəsi Müvəqqəti Komitə ilə birlikdə Müdirlər Şurası üçün fond ehtiyatlarının real vəziyyəti haqqında tövsiyə və məruzə hazırlayır, İEOÖ-ə yardımların istiqamətlərini müəyyənləşdirir və s.

¹ Ə.H.Ələkbərov, M.Ə. Vəliyev, S.H. Məmmədov "Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər", Çapaşloğlu 2010, səh. 638

İcraiyyə Şurası 24 icraçı və bir bölüşdürücü direktordan ibarətdir. Fondun cari əməliyyatlarına rəhbərlik edir, lakin onun səsvermə hüququ yoxdur (istisna hallarda mövcuddur). İcraiyyə Şurasının 5 üzvü (ABŞ, Almaniya, Yaponiya, Fransa, İngiltərə) ən çox kvotaya malik olduqları üçün təyin edirlər, qalan 19 üzv isə 2 ildən bir digər dövlətlərdən seçilirlər. Bir qayda olaraq Şura üzvləri arasında konsensus mövcud olduğu üçün təyin məsələlər demək olar ki, səsverməyə çıxarılmır. İcraçı direktorlar müxtəlif təyinatlı komitə və komissiyalar yaratmaq hüququna malikdirlər.

BVF-nin Statistika Komitəsi İEO və İEOÖ-in nümayəndələrindən təşkil olunur və ödəniş balansları ilə bağlı statistika Fondun inkişaf istiqamətləri ilə əlaqələndirir.

BVF-nin əsas məqsədləri :¹

- Beynəlxalq valyuta sistemi əməkdaşlığına köməklik göstərilməsi ;
- Beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə və balanslaşdırılmış artımına köməklik göstərmək ;
- Üzv ölkələrin valyuta siyasətlərini əlaqələndirmək və razılaşdırmaq. Bununla da beynəlxalq valyuta sisteminin fəaliyyəti təmin etmək və milli valyutaların valyuta məzənnəsinə və valyuta dönərliyinə yardım göstərmək;
- Valyutaların bərabərliyinin və valyuta məzənnəsinin müəyyən edilməsi yolu ilə hər hansı bir valyutanın rəqabət üstünlüyünə yol verməmək;
- Üzv ölkələr arasında çoxtərəfli ödəniş sisteminin təmin edilməsinə köməklik göstərmək və valyuta məhdudiyyətini aradan qaldırmaq;
- Üzv ölkələrdə tədiyyə balanslarının tənzimlənməsi və valyuta məzənnəsinin sabitləşdirilməsi üçün onlara xarici valyuta şəklində borc və kredit verilməsini təmin etmək;
- Üzv ölkələrdə maliyyə və valyuta məsələlərində məsləhət yardımı edilməsi və s.

Bütün bunları yekunlaşdıraraq, qısa şəkildə BVF-nin əsas məqsədini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: BVF-nin əsas məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığının stimullaşdırılması, beynəlxalq ticarətin tarazdırılmış inkişafına köməklik edilməsi,

¹ M.Məmmədov, E.İbadov "Beynəlxalq İqtisadi Təşkilatlar", Bakı 2008, səh. 58-59

üzv ölkələrin tədiyyə balanslarında kəsrin aradan qaldılmasında və valyuta kurslarının sabitliyinə nail olunmasına yardım göstərilməsidir.

BVF-nin başlıca vəzifəsi beynəlxalq pul-kredit və maliyyə sisteminin sabitliyinin təmin olunmasıdır ki, bunsuz da beynəlxalq ticarətin mövcud olması mümkün deyil. Adətən bunlar ya ölkələrin maliyyə nazirləri və ya mərkəzi bankların rəhbərləri olurlar.

BVF-nin əsas funksiyaları:

- Davranış kodeksinə əməl olunması ;
- Valyuta sabitliyinin qorunması və maliyyə yardımlarının göstərilməsi;
- Məsləhətləşmə və əməkdaşlıq;

BVF-in fəaliyyət istiqamətləri: maliyyələşdirmə, nəzarət və İEOÖ-ə texniki yardım göstərilməsidir.

Nəzarət - hər şeydən əvvəl dialoq rejimində iqtisadi siyasət məsələləri üzrə müntəzəm məsləhətləşmələr vasitəsilə tətbiq olunur. Orta hesabla ildə bir dəfə fond üzv ölkələrdə iqtisadi vəziyyətin hərtərəfli qiymətləndirilməsini həyata keçirir. Bununla əlaqədar ölkənin rəhbərləri ilə məsləhətləşmələr aparılır və onun gedişində milli valyutanın kursunun sabitləşməsi və iqtisadi artıma səbəb ola biləcək müxtəlif iqtisadi proqramların tətbiqi məsələləri müzakirə olunur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq pul-kredit və maliyyə sisteminin , beynəlxalq hesablaşmalar sisteminin və valyutaların dəyişmə kurslarının sabitliyi təmin olunmadan beynəlxalq ticarət mövcud ola bilməz.

Texniki yardım - ölkələrin səmərəli maliyyə-kredit siyasətini işləmələri və həyata keçirmələri imkanlarının genişləndirilməsi məqsədilə BVF tərəfindən əvəzsiz olaraq həyata keçirir. O, bir neçə istiqamətdə o cümlədən vergi və pul-kredit siyasəti, valyuta siyasəti, bank və maliyyə sistemində tənzimləmə və nəzarət , eləcə də milli statistika indikatorlarının beynəlxalq standartlara yaxınlaşdırılması məqsədilə milli statistika sahələrində də həyata keçirilir.

BVF üzv ölkələrin tədiyyə balansının maliyyələşdirilməsində çətinliklə qarşılaşdıqda vəziyyətin düzəldilməsi üçün ölkələrə güzəştli şərtlərlə kredit ayırır.

Bu maliyyə köməyi ölkələrə tədiyyə balansının problemlərini həll etməyə imkan yaradır. BVF tərəfindən maliyyələşdirilən müvafiq proqramlar milli hökumətlər tərəfindən fondla sıx əlaqəli şəkildə işlənir. Fond tərəfindən bu proqramların yerinə yeririlməsinə maliyyə yardımı göstərilməsi məsələsi isə, ölkənin işlənmiş proqramı hansı dərəcədə səmərəli tətbiq etməsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir.

BVF ümumi məqsədi və kreditləşmə şəraitindən asılı olaraq müxtəlif kreditləşmə mexanizmlərindən istifadə edir. Aydındır ki, bütün hallarda müəyyən limit və məbləğin həddi müəyyənləşdirilir. Bütün bu mexanizmləri 4 qrupa bölmək olar: adi mexanizm, xüsusi qarşılıqlı ödənişə əsaslanan mexanizm, fəvqaladə yardım, aşağı gəlirə malik ölkələrə yardım mexanizmi.

Bütün bu mexanizmlər kreditin hansı sahəyə, nə məqsədə, hansı müddətə, neçə faizlə, kreditin həcmi və digər prinsipləri özündə əks etdirir. Hər halda kredit verilməsində aşağıdakı siyasi-iqtisadi şərtlər əsas götürülür:

- Fondun verdiyi vəsaitin vaxtında qaytarılması. BVF-in vəsaiti onun bütün üzvlərinin əmlakıdır. Odur ki, onların hamısı kredit götürmək hüququna malikdirlər;
- BVF kredit verməzdən əvvəl öz qurumları vasitəsilə vəsaitin qaytarılma imkanlarını müəyyənləşdirir. Bu məqsədlə borc alan ölkə ilə razılaşma sənədi hazırlanır və icraedici şuraya təqdim edilir;
- Borc alan ölkə müəyyən edilmiş vaxtdan faiz də daxil olmaqla krediti ödəməyə başlayır. Faiz norması bazar normalarından aşağıdır.

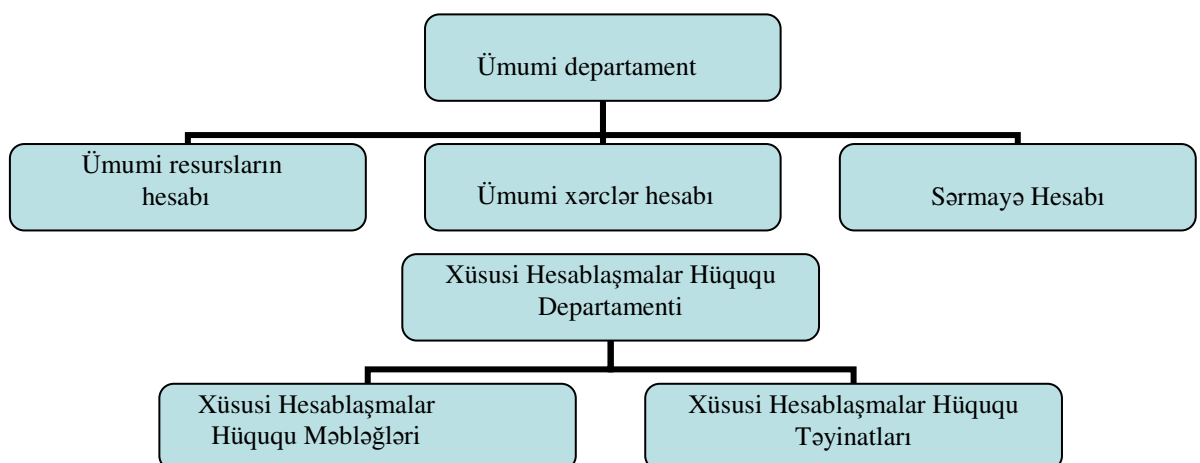
Dönərli olmayan valyutaya malik ölkələr BVF-dən kredit almaq üçün kredit məbləğində öz valyutasını “girov” qoyur. Kreditin müddəti bitdikdən sonra borc alan ölkə öz milli valyutayı almalı, bunun müqabilində BVF-nin SDR və ya hər hansı dönərli valyutada borcunu qaytarmalıdır. Kreditin qaytarılma müddəti ərzində borclu ölkənin maliyyə vəziyyəti yaxşılaşdıqca. Bvf-nin sərəncamında olan öz milli valyutasını vaxtından əvvəl tədricən almağa borcludur.

BVF üzv ölkələrini üç yolla maliyyə vasitəsilə təmin edir və bunların hamısının ortaq məqsədi üzv ölkələrə ehtiyat valyutaların ötürülməsidir. Həm standard, həm də güzəştli kreditlərin verilməsi zamanı maliyyələşmə əsasən BVF-in təşkilatı vasitəsilə

təmin edilir və bunun da kredit xətlərilə oxşarlıqları var. BVF-in iri miqyaslı kredit verməsi üçün bu kredit xətlərinin istifadəsi iqtisadi sabitliyə və BVF-lə üzv ölkələr arasında razılaşdırılmış struktur reformu məqsədlərə nail olunmasından sonra şərti xarakter daşıyır. Başqa üzvlərdən xarici valyutaların əldə olunması üçün istifadə oluna bilən Xüsusi Hesablaşmalar Hüququ (XHH) üzv ölkələrə verməklə BVF həmçinin beynəlxalq ehtiyat aktivləri də yarada bilər. Baxmayaraq ki, bazara əsaslanmış faiz dərəcəsi tutulur XHH-nun istifadəsi şərtsizdir. BVF-nin əsas maliyyə strukturu Sxem 1-də göstərilir

Sxem 1.1.1

BVF-nin maliyyə strukturu¹

BVF borclu ölkələr üçün mütləq xarakter daşıyan tövsiyyələrində ciddi monetar siyasəti rəhbər tutur. Onun adi tələblərinə aşağıdakı kriteriyalar daxildir:

- Borclunun makroiqtisadi siyasəti borcun əsas hissəsinin və faizin ödənilməsinin başlıca amili olan tədiyə balansının aktiv saldusunun təmin edilməsinə yönəldilməlidir;
- Dövlət xərclərinin məhdudlaşdırılması hesabına daxili tələbat sabitləşdirilməlidir;

¹ Doç. Dr Abuzer Pinar və Dr. Bahar Erdal "Para Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem, Ankara 2008, səh. 211

- Borclar istehsal sahəsinin maliyyələşdirilməsinə istifadə olunmalıdır: borcun əsas hissəsi və faizlər istehsal sahəsində əldə edilən mənfəət hesabına ödənilməlidir;
- İnflasiyanın qarşının alınması və izafi dövlət xərclərinin ixtisar olunması hesabına dövlət büdcəsinin kəsirsizliyinin təmin olunması;
- İnvestisiya qoyuluşu və sahibkarlığın inkişafına imkan verən və dövlət xərclərini tam ödəyən vergilərin yığılmasını təmin edən səmərəli vergi siyasətinin həyata keçirilməsi;
- Pul dövriyyəsinin sabitləşdirilməsi: bu devalvasiyanın, ayrı-ayrı hallarda isə pul islahatının keçirilməsini nəzərdə tutur;
- Xalq təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi vasitəsi kimi bazar mexanizmindən istifadənin maksimum dərəcədə təmin olunması, qiymətlər və əmək haqqı üzərində nəzarətin ləğv olunması, daxili bazara azad daxil olmanın və xarici əmtəələr tərəfindən rəqabətin təmin olunması.
- Uzunmuddətli inkişafın əsası kimi iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasının həyata keçirilməsi. Bu sahədə tədbirlər sisteminə sənaye müəssisələrinin qeyri-dövlətləşdirilməsi və onların büdcə hesabına maliyyələşdirilməsindən kreditləşmə yolu ilə maliyyələşdirilməsinə keçirilməsi, ixrac əmtəələrinin səmərəliliyini yüksəldən vergi güzəştləri və devalvasiya hesabına ixrac sahələrinin inkişaf etdirilməsi, vergi ödəmələrinin səviyyəsinin aşağı salınması və mənfəətin ölkədən çıxarılmasına təminat vermək yolu ilə birbaşa xarici investisiyaların ölkəyə axınına köməklik göstərilməsi daxildir.
- Siyasi hakimiyyətin sabitliyinin təmin olunması. Belə ki, hakimiyyətin dəyişməsi borcları da daxil etməklə , xarici öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məsələsində varisliyə təsir edə bilər.

1. 2.Dünya bankı və onun institutları: yaranma tarixi və əsas fəaliyyət istiqamətləri.

Dünya Bankı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının pul-kredit və maliyyə konfransı olan Bretton Vuds razılaşması nəticəsində yaradılıb. Bu razılaşma 1944-cü ilin iyul ayında baş tutmuşdur və bununla da Dünya Bankı yaradılmışdır. Bankın yaradılmasında məqsəd II Dünya Müharibəsində zərər çəkmiş Avropa ölkələrinə yardım göstərmək olmuşdur. İki il sonra bank özünün ilk kreditini 250 mln doll. olmaqla Fransaya müharibə sonrası yenidənqurma işləri üçün ayırmışdır. Bu təşkilatın rəsmi adı: Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı idi. Bank öz işinə başlayarkən cəmi 38 üzvü var idi. Lakin, 50-60-cı illərdə dünyada yeni dövlətlərin sayının artması ilə , onun üzvlərinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Məlum olduğu kimi, 1929-1933-cü illərdə baş verən dünya iqtisadi böhranı , dünya valyuta sisteminin stabilliyini məhv etdi. Buna görə də dünyada yeni valyuta sisteminin yaranmasına ehtiyac var idi. Bu ehtiyacı qarşılamaq üçün 1944-cü ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında Bretton Vuds (Bretton Woods) konfransı keçirildi.Bu konfransda qəbul edilmiş qərarlar, dövlətlər arasında valyuta-maliyyə və kredit münasibətlərinin və ticarət təşkilatının qaydalarını müəyyən etdi.

Dünya bankı adi banklardan seçilir. Sizin bu bankda hesabınız ola bilməz. Bu bankın müştəriləri yalnız dövlətlərdir. Dünya Bankı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşmış orqanlarından biridir. Onun 185 üzvü var. Bu bankın əsas məqsədi, iqtisadi keçid dövrü yaşayan İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrə və yoxsul ölkələrə kreditlər vasitəsilə yardım etmək və yoxsulluğun səviyyəsini azaltmaq, həmçinin üzv – dövlətlərin inkişafını təmin etməkdir.

Sosial ədalət prinsipləri üzərində qurulmuş stabil , dayanıqlı inkişaf prosesində hər bir inkişaf etməkdə olan dövlətə yardım etmək məqsədilə Dünya Bankı öz maliyyə resurslarından , yüksək ixtisaslı personalından və geniş bilik bazasından istifadə edir. Burada əsas diqqət əhalinin yoxsul təbəqələrinə və yoxsul ölkələrə yardım göstərməkdir. 2010-cu maliyyə təqvimində qurum tərəfindən 30 mlrd. dollardan çox kredit vəsaiti bankın beynəlxalq miqyasda müştəri ölkələrinə

paylanmışdır. Təşkilat 100-dən çox inkişaf etməkdə olan ölkədə çalışmaqla ən kasıb əhali və ən kasıb ölkələrə yardım etmək kimi sadə və əhəmiyyətli hədəflər uğrunda iş görür. Lakin Dünya Bankı həmçinin, öz müştərilərinə aşağıdakı tədbirləri görməyi məsləhət görür:

- İnsan resurslarının inkişafına investisiya qoymaq, xüsusilə, səhiyyə və təhsil sistemlərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə;

- Sosial inkişaf üzərində cəhdlərin artırılması, əhalinin geniş təbəqələrinin inkişaf probleminin həll edilməsinə cəlb edilməsi, idarəetmə metodlarının mükəmməlləşdirilməsi və yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı düşməsinin əsas faktoru kimi institusional potensialın artırılması;

- Hökumətlərin keyfiyyətli xidmət göstərməsinə dəstək, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin və şəffaflığının təmin edilməsi;

- Ətraf mühitin qorunması;

- Fərdi sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi və stimullaşdırılması;

- İnvestisiya və uzunmüddətli planlaşdırma üçün şərait yaradan makroiqtisadi sabilliyin inkişafına yönəldilmiş islahatların dəstəklənməsi.

Dünya Bankı kreditlər verməklə, iqtisadi siyasət məsələləri üzrə məşvərlər aparmaqla, texniki yardım göstərməklə müxtəlif ölkələrdə genişmiqyaslı proqramların həyata keçirilməsinə yardım göstərir. Əsas məqsədi isə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yoxsulluğun azaldılması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Yoxsulluqla qlobal mübarizənin əsas dünyada bütün insanlara öz həyatını və öz övladlarının həyatlarını yaxşılaşdırmaq üçün şans verilməsidir.

Dünya Bankının bu sahədə əldə etdiyi bir sıra nailiyyətlərə nəzər yetirək: əhalinin orta yaş müddəti 55-dən 65-ə qalxmışdır; yaşlı əhali arasında savadlıların sayı iki dəfə artmışdır; məktəblərdə oxuyan şagirdlərin sayı 411 milyondan 681 milyona çatmışdır; uşaq ölümü 50 % azalmışdır.

Bankın 144 ölkə tərəfindən təsdiq olunmuş ana sövdələşməsinin birinci maddəsinə görə DB-nin məqsədləri aşağıdakı kimi sıralana bilər:¹

¹ M.Məmmədov, E.İbadov "Beynəlxalq İqtisadi Təşkilatlar", Bakı 2008, səh. 27

- Üzv ölkələrin iqtisadi islahatlarına yardım etmək.
- Üzv ölkələrə xarici özəl mənbələrdən gələcək sərmayə investisiyalarını təsbit etmək və özəl sərmayənin yetərsizliyi vəziyyətində bunları tamamlamaq.
- Üzv ölkələr üçün gəlirli investisiyaları təsbit edərək uzun dövrdə beynəlxalq dəyişmələrdə tarazlığı saxlamaq.
- Üzv ölkələr üçün borcvermə mexanizmini uyğun hala gətirmək.
- Yerli şirkətlərin maliyyə mənbələrinə olan ehtiyacları mövzusunda yardımçı olmaq.

Bank heç bir xarici maliyyələşdirmə mənbələrindən istifadə etmədən bütün fəaliyyət xərclərini özü ödəyir. DB və BMK İEOÖ və özəl sektora kreditlər ayırır və verdiyi kreditləri maliyyələşdirmək üçün istiqrazlar çap edir. BYİB və BMK-nın istiqrazları Şimali Amerika, Avropa və Asiyada müxtəlif investorlar tərəfindən əldə olunur. BYİB (beynəlxalq kapital bazarlarında DB kimi tanınır) özünün demək olar ki, bütün vəsaitlərini beynəlxalq kapital bazarlarında istiqrazların buraxılmasından toplayır. Ən yüksək “AAA” kredit reytinginə malik olmaqla DB öz müştərilərinə daha aşağı faiz norması təyin etmək imkanına malik olur.

Dünya Bankı vasitəsilə verilən kreditlər iki əsas növdə təqdim olunur: investisiya kreditləri və inkişaf məqsədilə verilən kreditlər. İnvestisiya kreditləri uzun müddətə verilir (5-10 il). İnvestisiya kreditlərindən ən müxtəlif sektorlarda sosial-iqtisadi inkişaf layihələri çərçivəsində əmtəə, iş və xidmətlərin maliyyələşdirilməsi məqsədilə istifadə olunur. Son 2 onillik ərzində investisiya kreditləri DB tərəfindən ayrılan kreditlərin 75-80%-ni təşkil etmişdir. Hal-hazırda investisiya kreditlərinin 7 növünü fərqləndirirlər:

Adaptasiya proqram kreditləri - uzunmüddətli inkişaf proqramlarının reallaşdırılmasına kömək məqsədilə təqdim olunur.

Fövqəladə bərpa kreditləri - adətən ölkə iqtisadiyyatına ağır zərbə vurmuş müharibə, təbii fəlakət kimi fəvqəladə hadisələrdən sonra istehsalı bərpa etmək məqsədilə verilir.

Maliyyə vasitəçilərinə verilən kreditlər - yerli maliyyə institutlarına investisiya tələblərini ödəmək məqsədilə uzun müddətə verilən kreditlərdir. Bu kreditlər maliyyə sektorunda islahatlar, maliyyə sisteminin rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə verilir.

Eksperimental və innovasiya kreditləri - bu kiçik investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə verilir və həcmi adətən 5 mln ABŞ dolları, layihənin müddəti isə 2-3 il olur.

Konkret investisiya layihələrinə verilən kreditlər - iqtisadi, sosial və institutsional infrastrukturun yaradılması, bərpası məqsədilə həyata keçirilən layihələrə dəstək məqsədilə verilir.

Sahəvi əhəmiyyəti olan investisiya kreditləri - konkret sektorlarda dövlət proqramlarına təqdim olunur.

Texniki yardım kreditləri - üzv ölkələrə institutsional potensialın artırılması məqsədilə təqdim olunur.

İnkişaf məqsədilə verilən kreditlər institusional və siyasi islahatların dəstəklənməsi məqsədilə tezləşdirilmiş maliyyə resurslarının ayrılması yolu ilə təqdim olunur. Adətən 1-3 il müddətinə verilir. Son 2 onillik ərzində bu kreditlər Bank Dünya tərəfindən ayrılan bütün kreditlərin 20-25%-ni təşkil etmişdir.

Dünya Bankı 3 növdə kredit verir: layihə kreditləri, proqram kreditləri, ölkə daxili pul kreditləridir. Bankın kredit siyasəti layihə krediti üzərində qurulmuşdur. Digər kreditlər bir o qədər də yaxşı inkişaf etməmişdir. Kreditin qiymətləndirilməsində, istifadə ediləcək fondların borclu olan ölkənin istehsal həcmi və iqtisadi baxımdan səmərəliliyi nəzərə alınır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə layihə kreditləri qədər proqram kreditlərinə yəni, inkişafa ümumi olaraq lazım olan xammal, yerli istehsalın inkişafı üçün müəyyən miqdarda pula ehtiyac var idi. Halbuki, Dünya Bankı 1987 - ci ilə kimi ancaq layihə krediti verirdi. O vaxtdan etibarən layihə kreditləri ilə birgə ölkələrin aldığı kreditlərin geri qaytarılmasına köməklik göstərən proqram kreditləri də verilmirdi.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə ayrı bir xüsusiyyətə malik bəzi layihələr də mövcuddur ki, bunların milli valyuta dəyərindən xərclərlə nisbətdə idxalat ehtiyacları olduqca azdır. Bəlli şərtlər çərçivəsində Dünya Bankından kredit ala bilmək üçün ilk növbədə tələblərə uyğun bir layihə hazırlanmalıdır. Amma Dünya Bankının mütəxəssisləri birbaşa layihənin hazırlanmasında iştirak edə bilirlər. Dünya Bankı maliyyə yardımını etməklə bərabər texniki köməkliklər də göstərir. Layihələrin hazırlanmasında Dünya Bankı tərəfindən müəyyən edilmiş və icra edilməsi vacib olan bəzi standartlar vardır.

Layihə krediti verilərkən Dünya Bankının mütəxəssisləri verilən layihələri iqtisadi, maliyyə və texniki cəhətdən incələyirlər. Bu layihələr təkcə bir tərəfli incələnmir. İncələyərkən həmin ölkənin həyata keçirdiyi iqtisadi və maliyyə siyasətləridə diqqətə alınır. Kredit almaq üçün əsas amil, üzv olan ölkənin krediti qaytara bilmə gücünə malik olmasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dünya Bankının hər hansı bir ölkə haqqında etdiyi incələmə təkcə öz verəcəyi kreditlər baxımından yox, həm də sənayeləşmiş ölkələr, özəl banklar, rayonlarda fəaliyyət göstərən banklar və ölkənin maliyyə strukturları baxımından da vacib rol oynayır.

Ötən illərdə Dünya Bankı kredit verərkən qoyduğu yüksək faiz və verilən kreditin azlığı inkişaf etməkdə olan ölkələr tərəfindən narazılığa səbəb olmuşdur. Bu narazılığı ortadan qaldırmaq üçün Dünya Bankı öz siyasətində bəzi dəyişikliklər etmişdir. Bu dəyişikliklər aşağıdakılardır:

- Dünya Bankı dövlət qurumlarına və sahibkarlara kreditlər verir, amma özəl sektora kredit verərkən aid olduğu dövlətin, Mərkəzi Bankın ya da başqa səlahiyyətli orqanın zəminliyini tələb edir. 1970-ci ildən sonra Dünya Bankının kredit siyasətində mühim inkişaf oldu. Bunlardan biri yuxarıda qeyd olunduğu kimi proqram kreditlərinin verilməyə başlanmasıdır.

- 1982-ci ildə Dünya Bankı “struktur krediti” proqramını həyata keçirməyə başladı. Bu məqsədlə orta və uzun illər ərzində iqtisadi inkişaf və xarici investorlarla

ayaqlaşma siyasətini izləyir. Bu sahədə kənd təsərrüfatı, enerji, sənaye kimi sektorlar və sub-sektorlar investisiyalarla təmin olunur.

1947-ci ildən etibarən Dünya Bankı hər il gəlir əldə etməkdədir. 2010-cü ildə Dünya Bankının gəliri 3.1 mlrd ABŞ dolları olmuşdur. Əslində Dünya Bankının gəlir əldə edən bir təşkilat kimi fəaliyyət göstərməsi düzgün deyil, amma bu gəlirlər Dünya Bankının daha da əlverişli şərtlərlə kredit verməsinə yol açır. Dünya Bankının yuxarıda göstəriləyi kimi edilən maliyyə və texniki köməkliklərlə yanaşı , üzv ölkələrin iqtisadi vəziyyətlərini incələyir və bu istiqamətdə lazımi tədbirləri görür .

Dünya Bankının kredit siyasətindəki əsas yeri uzun müddətli kreditlər tutur ki, bu kreditlər 20-25 illik müddətə verilir. Orta müddətli kreditlər bankın kreditləri arasında çox az paya malikdir. Çünki kreditlərin çoxu investisiya qoyuluşu üçün istifadə edilir.

Dünya Bankı idarəetmə şurasının rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. İdarəedici şura Bankın siyasətini müəyyən edən və qərar qəbul edən ali orqandır. Hər bir üzv ölkə idarəedici şurada təmsil olunur və hər bir üzv dövlət adətən nazir səviyyəsində hökumət rəsmisindən ibarət olan başçı təyin edir. Üzv olan ölkələrin icraçı direktorları idarəetmədə öz payları olan aksionerlərdir. Hansı ki, son qərar qəbul olunanda onların fikri nəzərə alınır. Hər üzv olan ölkə idarəçi və alternativ idarəçi təyin edir ki , onlar da Baş İdarə Heyyyətinin qərarlarını yerinə yetirir. İdarəçilər hökumətin nümayəndələri ilə Dünya Bankının hər ilin payızında Vaşinqtonda keçirilən iclasında görüşürlər. Onlar Dünya Bankının əsas fəaliyyət prinsipləri haqqında qərarlar qəbul edir və ya üzvlükdən azad edir, ilkin kapital haqqında dəyişikliklər barədə qərar qəbul edirlər və Dünya Bankının gəlirlərinin bölünməsinə, büdcəni və maliyyə hesabatlarını təsdiqləyirlər. Göründüyü kimi hökumət nümayəndələrinin görüşü ildə bir dəfə keçirilir. Əsas işi isə Direktorlar Şurası görür. Dünya Bankının ştabında hər üzv ölkənin öz ştab kvartirası var. Onlar daimi Vaşinqtonda fəaliyyət göstərirlər.

Beş iri aksionerin – ABŞ, Fransa, Almaniya, Yaponiya və İngiltərənin ayrılıqda öz icraçı direktorları var. Qalan üzvlər isə 19 icraçı direktor təyin edirlər. Çin və ona

birdən ölkələr bir; Rusiya və ona birdən ölkələr bir; Səudiyyə Ərəbistanı və ona birdən ölkələr bir və beləliklə başqaları çoxsaylı şəkildə bir icraçı direktor təyin edirlər. Beləliklə, 24 icraçı direktoru həftədə iki dəfə yığılıb Dünya Bankının fəaliyyətinin bütün sahələrini müzakirə edir, məsələləri həll edirlər. Ənənəyə görə Dünya Bankının prezidentliyinə 5 il müddətinə ən iri aksioner ölkənin–ABŞ–ın vətəndaşı seçilir. O, Direktorlar Şurasına rəhbərlik edir və Dünya Bankının ümumi fəaliyyətinə cavabdehdir.

Dünya Bankı inkişaf məqsədilə yardım göstərən dünyada ən iri maliyyə mənbələrindən biri sayılır. Onun əsas məqsədi, əhalinin ən yoxsul təbəqələrinə və eləcə də ən yoxsul ölkələrə yardım göstərməkdən ibarətdir.

Dünya Bank Qrupuna - **Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, İnvestisiyaların Təminatları üzrə Çoxtərəfli Agentlik və Beynəlxalq İnvestisiya Konfliktlərinin Aradan Qaldırılması Mərkəzi daxildir.** Dünya Bank Qrupuna daxil olan bu institutların ümumi məqsədi maliyyə və məşvərətçi (konsultativ) yardım, kadrların hazırlığı üçün yardım göstərilməsi vasitəsilə daha az inkişaf edən dövlətlərin iqtisadi və sosial inkişafına yardım göstərməkdir. Dünya Bankının qarşısına qoyduğu məqsəd yoxsulluğu aradan qaldırmaq və həyat səviyyəsini artırmaqla dayanıqlı inkişafa yardım göstərməkdir.

Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı - beynəlxalq investisiya təsisatı, ən iri beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından biridir. BMT-nin beynəlxalq valyuta-maliyyə konfransının (Bretton-Vuds, 1944) qərarına əsasən Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) ilə eyni vaxtda təsis edilmişdir. Çox vaxt Dünya bankı adlanan BYİB hüquqi baxımdan BMT-nin ixtisaslaşdırılmış maliyyə təsisatıdır. Mənzil qərargahı Vaşinqtonda (ABŞ) yerləşir. 1946-cı ildən fəaliyyət göstərir. BYİB-in üzvləri yalnız BVF-ə daxil olmuş ölkələr ola bilər. BYİB-in rəsmi məqsədləri bankın üzvləri olan ölkələrə uzunmüddətli kreditlər və zəmanətlər verilməsi yolu ilə həmin ölkələrin iqtisadiyyatının yenidən qurulmasına və inkişafına yardım və kömək etməkdir. BYİB həm hökumətlərə, həm də borcalan ölkələrin hökumətlərinin zəmanəti ilə borclar

verir. İnvestisiyaların kreditləşdirilməsi məsələsinə BYİB-in yanaşması layihə tsikli adlanan xüsusi prosedura təzahür edir. Bu tsikl beş mərhələdən ibarətdir: layihənin seçilməsi, hazırlanması və qiymətləndirilməsi; danışıqlar aparılması; layihənin icraçı direktorlar şurasına təqdim edilməsi; layihənin həyata keçirilməsi və onun gedişinə cari nəzarət; layihənin reallaşdırılmasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi.¹

Kreditin təqdim edilməsi şərtləri bank ilə borcalan ölkə arasında sazişə əsasən müəyyən edilir. Kreditlərin əksəriyyəti, bir qayda olaraq 15-20 il müddətinə verilir. Bu müddətin 3-5 ili güzəştli dövrüdür. Həmin müddətdə borc alan yalnız borcun cari məbləği üzrə faizlər ödəyir, əsas borcun məbləğini isə bu dövrdə ödəmək tələb olunmur. Borcun ödənilməsinin standart şərtləri ölkələrin kateqoriyalarına, o cümlədən borcalan ölkənin tədiyyə qabiliyyətinə və onun əhalisinin adambaşı gəlirlərinə əsaslanır. BYİB tərəfindən təqdim edilən bütün borclar üzrə borcun verilməsi barədə saziş imzalanandan 60 gün sonra xərclənməmiş qalığın 0,75%-i həcmində öhdəlik haqqı tutulmağa başlanır. Borc məbləğinin xərclənmiş və ödənilməmiş məbləği üzrə faiz dərəcəsi bankın borc vermək məqsədi ilə cəlb etdiyi borc vəsaitlərinin dəyərinə əsaslanır. BYİB borcların iki formasını təklif edir: valyuta pulu (pul-birlik mənasında işlədilir) əsasında borc və çoxvalyutalı borc; bu formalar borcun verildiyi valyutanın növü ilə və bazis faiz dərəcəsi ilə bir-birindən fərqlənir. BYİB-in maliyyə resursları aşağıdakı mənbələr hesabına yaranır: BYİB üzvləri tərəfindən ödənilmiş kapital; beynəlxalq kapital bazarlarından alınmış borclar; borclar və investisiyalar hesabına əldə edilmiş mənfəət.

Bank pul vəsaitlərinin əsas hissəsini dünya maliyyə bazarlarında səfərbər edir. BYİB bütün ölkələrin pensiya fondlarına, sığorta şirkətlərinə, korporasiyalarına, başqa banklarına və fiziki şəxslərə istiqrazlar və qiymətli kağızlar şəklində başqa borc öhdəlikləri satır. BYİB-in nizamnamə kapitalı üzv ölkələrin onun səhmlərinə abunə yazılması yolu ilə yaranır. Əvvəlcə nizamnamə kapitalının məbləği 10 milyard dollardan çox deyildi, 1993-cü ilin ortalarında isə bankın abunə kapitalı artıq 165 milyard dollara bərabər idi. BYİB-in düşünülmüş maliyyə siyasəti onun özəl kapital

¹ M.Məmmədov, E.İbadov, "Beynəlxalq İqtisadi Təşkilatlar" Bakı 2008, səh. 28-29

ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətləri arasında vasitəçi kimi fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır. BYİB tərəfindən buraxılan qiymətli kağızlar bütün dünyada ən etibarlı qiymətli kağızlardan biridir. Bunun nəticəsində bank kapital bazarlarında ən yüksək reyting olan AAA reytinginə malikdir. Onun ən sərfəli şərtlərlə borc almaq və qənaət edilmiş vəsaitləri inkişaf etməkdə olan ölkələrə vermək imkanına malikdir, halbuki bu ölkələrin çoxu başqa yollarla özəl investisiyalardan istifadə edə biləməzdi.

BYİB-in təşkilati strukturu bankın ali orqanı olan Müdirilər Şurasından və icra orqanı olan Direktorlar Şurasından ibarətdir. Müdirilər Şurasında bankın iştirakçısı olan ölkələrin hər birinin öz nümayəndəsi var. Adətən bu nümayəndə nazir səviyyəsində yüksək vəzifəli şəxs olur. Müdirilər şurasının tapşırıqına əsasən onun funksiyaları Vaşinqtonda yerləşən icraçı direktorlar şurası tərəfindən həyata keçirilir. İcraçı direktorlar şurası bankın fəaliyyətini tənzimləyən qaydalar barəsində qərarlar qəbul edilməsinə və təqdim edilən bütün borcların bəyənilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Yeni üzvlərin qəbul edilməsi, bankın səhmdar kapitalının məbləğinin artırılması və ya azaldılması, eləcə də ölkənin bankda üzvlüyünün müvəqqəti dayandırılması hüquqları müdirilər şurasının səlahiyyətlərinə daxildir. Müdirilər şurasının və direktorluğun qərarları səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Bankda «çəkili» səs prinsipi qüvvədədir: iştirakçı ölkələrin hər birinin 250 səsi və hər bir səhmə görə 1 əlavə səsi var. Üzv ölkənin BYİB-də kvotası həmin ölkənin BVF-də malik olduğu kvotaya müvafiqdir. Səslər üzvlərə məxsus səhmlərin sayına mütənasib olaraq bölünmüşdür.

BVF-in və Dünya Bankının müdirilər şuraları ildə bir dəfə birgə müşavirə keçirir. İl ərzində ayrı-ayrı hökumətlərin mövqelərini icraçı direktorlar şurasının üzvləri təmsil edir. 1991-ci ilin iyul ayında Sovet İttifaqı BVF-ə və Dünya Bankı qrupunun dörd təşkilatına - Dünya Bankına, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasına (BMK), Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasına (BİA) və İnvestisiya Zəmanətləri üzrə Çoxtərəfli Agentliyə (İZÇA) üzv olmaq üçün sifariş vermişdir.

1944-cü ildə yaranmış və hal-hazırda 188 üzvü var. Ümumi kreditləşmə həcmi 2005-ci ildən başlayaraq 433 mlrd ABŞ dolları həcmindədir. BYİB-in məqsədi orta

gəlirli, eləcə də aşağı ödəmə qabiliyyətli ölkələrdə kreditlər, təminatlar və analitik və konsultasiya xidmətləri göstərmək hesabına davamlı inkişafa nail olmaq yolu ilə yoxsulluğun azaldılmasıdır. Uzun illər boyu əldə edilmiş gəlir hesabına BYİB inkişaf sahəsindəki fəaliyyətini maliyyələşdirir, eləcə də ona kapital bazarında ucuz vəsaitlər cəlb etməyə bu vəsaitləri daha əlverişli şərtlərlə borcalanlara təqdim etməyə imkan verən maliyyə sabitliyini təmin edir.

1995-ci il Nizamnamə dəyişikliklərindən sonra, BYİB – in işinin 4 başlıca istiqaməti müəyyənləşdirildi:

- İnkişaf etməkdə olan ölkələrin tələbatlarını ödəmək məqsədilə, ehtiyatların cəlb edilməsi üçün yeni sazişin imzalanmasına çalışmaq;

- Göstərilən siyasəti dəyişməz şəkildə davam etdirmək üçün, bankın inkişafına vahid yanaşma;

- Dünya Bankı tərəfdaşlarının dairəsini qlobal və regional səviyyələrdə genişləndirmək və möhkəmləndirmək;

- Bankın fəaliyyəti təkmilləşdirmək;

BYİB-in maliyyə vasitələri üzvlük haqqları, investisiyalar və dünya kapital bazarı (fond əməliyyatlarının 90%) hesabına yaradılır. Yarandığı dövrdən indiyədək BYİB –in Afrika, Asiya, Avropa və Latın Amerikasında regional missiyaları fəaliyyət göstərir. Bankın 70 regional və ölkə büroları və nümayəndəlikləri mövcuddur. Hər bir ölkənin payı, həmin ölkənin iqtisadiyyatının, dünya iqtisadiyyatına nisbəti ilə müəyyənləşir. Sənayecə İnkişaf Etmiş ölkələrin payına (Böyük Yeddilik –Group 7) 45% düşür. Bu onların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə tutduğu əhəmiyyətli yerlə izah olunur. Amerika Birləşmiş Ştatlarının payı 17 % təşkil edir.

BYİB – in Ali orqanı İcraə Şurasıdır, İcraedici orqan isə Direktorlar şurasıdır (Board of Executive directors). İcarəyə Şurasına, üzv dövlətlərin Maliyyə Nazirlikləri və ya Mərkəzi Bankların rəhbərləri daxildirlər. Rəhbərlər ildə bir dəfə görüşürlər. Direktorlar Şurası, Bankın siyasəti haqqında qərar qəbul edir və maliyyə vəsaitlərinin ayrılmasını təsdiqləyir. Əsas operativ şöbə 1974- cü ildə təsis olunmuş

İnkişaf Komitəsidir. Bankın struktur elementlərindən biri də, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üzrə Departamentdir (Operations Evaluation department). Onun əsas vəzifəsi bank tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin monitorinqi və nəticələr haqqında Direktorlar Şurasına hesabat verməkdir.

BYİB - in fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır: ortamüddətli və uzunmüddətli kreditlər vasitəsilə layihələrin maliyyələşdirilməsi; İnvestisiya layihələrinin hazırlanması, texniki və maliyyə -iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması; İnkişaf edən post-sosialist ölkələrində struktur yenidənqurma proqramlarının maliyyələşdirilməsi.

Əksər humanitar və texniki yardımdan savayı Bank qrantlar ayırmır. Bank tərəfindən ayrılan bütün maliyyə vəsaitləri geri qayıtmaq xarakteri daşıyır.(yəni gələcəkdə geri qaytarılmalıdır) İnkişaf etməkdə olan ölkələr Bankdan ona görə vəsait götürürlər ki , bu onların inkişafı üçün vacibdir.

Bankın əsas əməkdaşları, üzv dövlətlər hesab edilir. Bankın Nizamnaməsinə uyğun olaraq maliyyə vəsaiti yalnız üzv dövlətlərə verilir. Məhz hökumətlər Bankın əsas məlumatlarını əldə edir və bütün layihələr milli qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlətin yurisdiksiyası altında həyata keçirilir. Bank, dövlət orqanları ilə qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) əlaqələrini dəstəkləyir. Bankın əsas prioritetlərindən biri, özəl sektorun stimullaşdırılmasıdır. BYİB-in Nizamnaməsi özəl sektora birbaşa vəsait ayrılmasına imkan vermir, bu işlə Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası məşğul olur.

Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası - beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatı, BMT-nin ixtisaslaşmış müəssisəsi, Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (BYİB) filialıdır. 1960-cı ildə yaradılmışdır , hazırda 162 üzvü var. Bu təşkilata üzv olmaq üçün ölkə ilk növbədə BYİB-ə üzv olmalıdır. BİA-nın rəsmi məqsədi onun üzvü olan İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrə BYİB-in adi borcları ilə müqayisədə daha yüngül şərtlər daxilində kreditlər verilməsi yolu ilə həmin ölkələrdə iqtisadi tərəqqiyə və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək etməkdir. Kreditlər, bir qayda olaraq, ödənişə 10 ildən sonra başlamaq şərti ilə 50 il müddətinə verilir. Sonrakı 10 ildə hər il

kreditin 1%-i və qalan 30 ildə hər il kreditin 3%-i ödənilir. Kreditin müqabilində hər il borc məbləğinin 0,75%-i ödənilir. Hər nəfərə görə illik gəlirin məbləği müəyyən edilmiş həddən az olan ən yoxsul ölkələr faizsiz kreditlər alır. Kreditlər milli valyuta ilə verilir. Assosiasianın maliyələşdirdiyi hər bir layihə siyasi-iqtisadi ekspertizaya məruz qalır. Kredit almağın zəruri şərtləri bunlardır: borc alan ölkə üçün BYİB kreditlərinin əlverişli olmaması, kredit vermə layihələrinin olması, kreditor ölkələrlə, məsələn, onlardan alınmış borcların ödənilməməsi və ya mülkiyyətin qəsb edilməsindən dəymiş zərəri kompensasiya etməkdən imtina olunması ilə bağlı siyasi və iqtisadi münaqişələrin olmaması.

BİA-nın maliyyə mənbələri - BYİB-in mənfəəti, iki qrupa bölünmüş üzv dövlətlərin qaytardığı kreditlər və onların üzvlük haqlarıdır. Birinci qrupa 24 İnkişaf Etmiş Ölkə daxildir. Onlar abunə üzrə bütün məbləği dövrli valyutada ödəyir və assosiasianın fondunun artırılmasının çox hissəsini təmin edirlər. İkinci qrupa daxil olan ölkələr (138 ölkə) abunə üzrə məbləğin 10%-i dövrli valyutada, qalan hissəsini isə milli valyutada ödəməlidirlər.¹

Assosiasianın və BYİB-in rəhbər orqanları müştərəkdir. BYİB-in prezidenti, müdirləri və direktorları BİA-da analoji vəzifələri tuturlar. BİA-da «çəkili» səslər prinsipi qüvvədədir: üzv ölkə 500 səs və bundan əlavə abunə üzrə ödənilmiş hər 5000 dollara görə əlavə 1 səs alır. Assosiasiya kreditlər verilməsinin şərtlərini və maliyyə normativlərini nəşr edir. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasının başlıca maliyyə mənbəyi üzvlük haqlarından gəlir.

BYİB və BİA paralel işləyirlər. Onların işçi heyəti eynidir, eyni rəhbərləri var və eyni Prezidentə hesabat verirlər, eləcə də layihələrin qiymətləndirilməsində eyni standartlardan istifadə edirlər. Fərq yalnız kreditin şərtlərində və maliyyənin mənbələrində özünü biruzə verir.

Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası yalnız yoxsul ölkələrə kreditlər verir (adambaşına gəliri 905 dollardan çox olmayan), o ölkələr ki, BYİB-dən kredit ala bilmirlər. Bu gün 80-ə yaxın ölkə bu kateqoriyaya daxildir. Bu ölkələrdə 3,2

¹ Dünya bankının internet saytı-www.worldbank.org/ida

milyarda yaxın insan yaşayır. Onların təxminən 1,2 milyardının gündəlik gəliri 1 dollardan azdır. Ölkənin ÜMM-i BİA-nın qoyduğu sərhədi keçdikdə (artdıqda) , dövlət artıq BİA-dan faizsiz kredit almır və gələcəkdə BYİB - ə faizli kreditlər üçün müraciət edə bilər. BİA kreditləri 25-40 illik müddətə verir, ödənilməsinə isə 10 ildən sonra başlanılır. 1960-cı ildən başlayaraq , BİA 90 ölkəyə 97 milyard dollar kredit vermişdir. Bu ildə təxminən 6 milyard dollar deməkdir. BİA –nın kreditlərinin 45-50%-i Afrika ölkələrinin (Saxara) payına düşür. Digər faizlər Asiya ölkələri – Banqladeş , Hindistan , Pakistan və Nepal arasında bölüşdürülür. Həmçinin bu qrupa Çin , Latin amerikası və Karib hövzəsi dövlətləri , Yaxın Şərq , Avropa və Mərkəzi Asiya da daxildir. Yuxarıda deyildiyi kimi BİA – nın əsas gəlir mənbəyi üzvlük haqlarıdır, bundan əlavə gəlirlər isə BYİB - dən və kreditlərin geri qaytarılmasından gəlir. Həmçinin müxtəlif donörlər hər üç ildən bir BİA fonduna vəsait qoyurlar. Ən böyük donörlər ABŞ , Yaponiya , Almaniya , Fransa , Böyük Britaniya və İtaliyadır. Türkiyə və Koreya da donörlər sırasındadır.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) – 1956-cı ildə yaradılmışdır , hazırda 175 üzvü var. Əsas məqsədi özəl sektorun inkişafına yardım edilməsidir. BMK öz fəaliyyət illəri ərzində 21,6 milyard dollar vəsait xərcləmişdir. BMK-nın Nizamnamə Kapitalı 2,45 milyard dollar təşkil edir. BMK Dünya Bank Qrupunun digər üzvləri ilə əlaqə saxlasa belə o, hüquqi və maliyyə cəhətdən müstəqildir. Onun özünün Nizamnaməsi var, öz maliyyə -idarə və ştat strukturu mövcuddur. Onun maliyyə resursları üzv dövlətlərdən əldə edilir. Burada Rəhbərlər Şurası və Direktorlar Şurası mövcuddur. Direktorlar Şurası 24 direktordan ibarətdir. Dünya Bank Qrupunun Prezidenti həm də Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının prezidentidir. İcraçı vitse – prezident BMK-nın gündəlik fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir.¹

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının fəaliyyətinin 3 əsas istiqaməti var : özəl sektorun layihələrinin maliyyələşdirilməsi; Ehtiyatların səfərbərliyə alınması və

¹ Dünya bankının internet saytı-www.worldbank.org

İEOÖ-in şirkətlərinə yardım; biznes və hökumət qurumlarına texniki və konsultativ (məsləhətləşmələr) yardım.

BMK özəl şirkətlər üçün maliyyə proqramlarının və xidmətlərin geniş dairəsini təklif edir. BMK bütün sahələrdə layihələri dəstəkləyir- kənd təsərrüfatı sahəsindən başlamış dağ-mədən sənayesinədək. BMK-nın Afrikada , Asiyada , Avropa və Latin Amerikasında 27 nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir. Təşkilatın fəaliyyətini intensivləşdirmək və daha səmərəli etmək üçün 1986-ci ildə onun tərkibində 3 yeni orqan yaradılmışdır:

- xarici investisiyalar üzrə məsləhət xidməti - başlıca məqsədi, xarici kapitaldan alınan uzunmüddətli tələbatın ödənilməsini təmin etməkdən ibarətdir;

- Afrika qitəsi üçün layihələrin işlənməsi üzrə məsləhət bürosu - başlıca məqsəd Afrikada xüsusi bölmənin və sahibkarlığın fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün müxtəlif tövsiyə və layihələrin təklif edilməsindən ibarətdir;

- Sakit okeanın cənub hissəsi ilə bağlı layihələrin işlənməsi üzrə məsləhət bürosu – BMK- nin üzvü olan 9 ada dövlətində bank işinin təşkili və aparılması məsələləri ilə məşğul olur.

İnvestisiyaların Təminatları üzrə Çoxtərəfli Agentliyi (İTÇA) - hazırda Dünya Bankı Qrupunun tərkibində özünəməxsus fəaliyyət sferası olan İnvestisiyaların Təminatları üzrə Çoxtərəfli Agentliyin yaradılması barədə 1985 - ci ildə qəbul olunan qərar 1988-ci ildə qüvvəyə minərək həyata keçirilmişdir.

İTÇA - nın əsas məqsədi üzv dövlətlərdə iqtisadi artımın sürətlənməsi üçün bu dövlətlərə investisiya qoyuluşuna yardım edilməsidir. İTÇA inkişaf etməkdə olan ölkələrdə investisiya qoyuluşu imkanları barədə məlumatlar toplayır və potensial investorlara ötürür.¹

İTÇA maliyyə cəhətdən BYİB - dən müstəqildir. Lakin BYİB - in prezidenti həm də İTÇA - nın prezidentidir. İTÇA-nın fəaliyyətinin ildən ilə genişlənməsi, ilk növbədə xidmət müxtəlifliyi və texniki yardımların gücləndirilməsi , siyasi riskin azaldılması ilə bağlıdır.

¹ C.Kərimov, Ayaz Orucov, T.Kərimov "Beynəlxalq İqtisadi Təşkilatlar", Dərs vəsaiti, Bakı 2008, səh. 96-97

Beynəlxalq İnvestisiya Mübahisələrinin Nizamlanması Mərkəzi - əsası 1966-cı ildə qoyulmuşdur. Başlıca məqsədi, investisiya mübahisələrini nizamlamaqdan ibarətdir. 119-dan çox üzv dövləti öz sıralarında birləşdirir.

1.3. İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı ölkələrin sosial- iqtisadi inkişafında beynəlxalq maliyyə qurumlarının rolu.

Ümumiyyətlə, cəmiyyətin ictimai-iqtisadi inkişafında maliyyə sisteminin düzgün qurulması, valyuta-kredit münasibətlərinin hərtərəfli inkişafı, maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əlbəttə bütün bunlar maliyyə institutlarının yaranmasını şərtləndirir.

Beynəlxalq valyuta-kredit və maliyyə təşkilatları şərti olaraq beynəlxalq maliyyə institutları adlandırılırlar. Beynəlxalq maliyyə institutlarının məqsədi dünya təsərrüfatının sabitləşməsinə, tamlığına və əməkdaşlığın inkişafına nail olmaqdır.

Beynəlxalq və regional valyuta-kredit və maliyyə təşkilatları çoxsaylı olub , əsasən aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir: valyuta-kredit və maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsi; valyuta-kredit və maliyyə siyasəti sayəsində tövsiyələrin hazırlanması; valyuta-kredit və maliyyə informasiyasının yığılması , aktual problemlər üzrə elmi-tədqiqat işlərinin nəşr edilməsi.

Regional valyuta-kredit və maliyyə təşkilatlarının yaranmasının əsas səbəbi , İEOÖ - in dünya təsərrüfatında mühüm yer tutmağa can atması, milli iqtisadi problemlərin əməkdaşlıqla həll etməyin sərfəli olmasıdır.

Qlobal xarakterli beynəlxalq institutlar sırasına birinci növbədə BVF aiddir. Qeyd etdiyimiz kimi bu təşkilat beynəlxalq valyuta əməkdaşlığı və mübadilə sabilliyini təmin etmək, ödəmə balaslarında yaranan problemlərlə əlaqədar dövlətlərə müvəqqəti maliyyə yardımı etmək məqsədlərilə təsis edilmişdir. 1987-ci ildə fondun dünyada fəaliyyətini genişləndirmək və daha səmərəli etmək üçün genişləndirilmiş fond yaradıldı ki, onun əsas vəzifəsi BVF-ə üzv olan İEOÖ-ə daha güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsindən ibarətdir. İnkişaf komitəsi isə bu sahədə fəaliyyəti daha da

gücləndirərək, 1996-cı ildə BVF/BYİB proqramı hazırladı ki , həmin proqrama görə böyük xarici borca malik yoxsul ölkələr Fondun və Bankın maliyyə yardımlarından istifadə etmək imkanı qazanırdı.

BVF Dünya Bankı ilə birgə yoxsulluğun azaldılmasına yönəldilmiş tədbirlər görür. Belə tədbirlərə hər şeydən əvvəl yoxsul ölkələrin borclarının azaldılması daxildir. 2000-ci ildə dünyanın yoxsul 22 dövlətinin 20 milyard dollara yaxın borcu silinmişdir. Yoxsul ölkələrdə iqtisadi artımın stimullaşdırılmasında və yoxsulluğun azaldılmasında mühüm rolu onların xarici siyasəti oynayır. Lakin son 20 il ərzində dünya ticarətində yoxsul ölkələrin payı azalmışdır. Bunun səbəbi bir neçə amillərlə izah olunur: göstərilən ölkələrin iqtisadiyyatında struktur problemləri, dövlət institutlarının zəifliyi, milli ixracatçıların dövlət tərəfindən dəstəklənməməsi, həmçinin İEO-in hökumətlərinin apardığı proteksionist siyasət.

Yoxsul ölkələrin dünya ticarətinə aktiv cəlb olunması üçün onların hökumətləri bu ölkələrdə iqtisadi və siyasi vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün şərait yaratmalı, həmçinin investisiyalar üçün əlverişli məkan düzəltməlidir. Digər tərəfdən İEO İEOÖ-in ixracına mane olan sədləri azaltmalı, mümkündürsə aradan qaldırmalıdır. Bu sədlərə İEOÖ-də milli istehsalçılar üçün ayrılan subsidiyalar və İEO-in bazarlarına, İEOÖ-dən gələn əmtəə və xidmətlərə qoyulan məhdudiyyətlər aiddir. Əksər sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə proteksionizm siyasəti xüsusilə də kənd təsərrüfatı , tekstil və paltar istehsalı sahələrində hələ də güclüdür. Varlı ölkələr öz bazarlarını İEOÖ-in KT malları üçün açsalar buradan həm gəlir götürə, həm də yoxsulluğun aradan qaldırılmasına yardımçı ola bilərlər. Dünya Bankının heablamalarına görə əgər ABŞ, Avropa İttifaqı ölkələri və həmçinin Kanada və Yaponiya öz bazarlarına 49 İEOÖ-dən əmtəə və xidmətlərin çıxışına məhdudiyyətsiz şərait yaratsalar , sonuncuların ixracının həcmi 11% artardı.

BVF üzv ölkələrə texniki yardımın göstərilməsində yaxından iştirak edir. 2001-ci ildə BVF tərəfindən Avropa 29%, Afrika 27%, Asiya 23%, Yaxın və Orta Şərq 11%, Latin Amerikası və Karib hövzəsi regionuna 10% həcmində texniki yardım

ünvanlanmışdır.¹ BVF-nin texniki yardım proqramı maliyyə böhranı yaşamış ölkələrin makroiqtisadi sabitliyinin bərpa edilməsinə kömək edir. Texniki yardım və təhsil proqramı həm BVF-in öz büdcəsindən, həm də donor ölkə və təşkilatlar vasitəsilə maliyyələşdirilir. BVF tərəfindən hazırlanan tədris proqramları dünyanın müxtəlif ölkələrində həyata keçirilir. Məsələn, Çin Milli Bankı ilə dövlət rəsmilərinin təlimi proqramı həyata keçirilmişdir. BVF və Braziliya hökuməti ölkədə regional tədris mərkəzinin açılışı haqqında razılaşma əldə etmişlər.

Dünya Bankı İEOÖ-də demək olar ki, bütün sahələrdə 1800-ə yaxın layihəni maliyyələşdirir. Maliyyələşdirilən layihələr müxtəlif sahələrə aiddir: mikrokreditlər sisteminin inkişafından başlayaraq, AİDS problemi haqqında məlumatların əhaliyə çatdırılmasınadək. Bura həmçinin qız uşaqlarının təhsil alması, səhiyyə sahəsində xidmətin keyfiyyətinin artırılması və s. aiddir. Bank 2002-ci ildə öz müştəri - dövlətlərinə 19.5 milyard ABŞ dolları məbləğində istiqraz ayırmışdır. Bu gün Dünya Bankı yüzdən artıq İEOÖ - də fəaliyyət göstərir. Bank hər bir üzv ölkə ilə ayrılıqda fəaliyyət strategiyası hazırlayır, həmin ölkənin dövlət orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları və özəl sektoru ilə əlaqələr qurur və əməkdaşlıq edir. Bank eyni zamanda səhiyyənin, təhsilin və pensiya təminatının inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Dünya bankının üstünlük verdiyi yeni istiqamətlərə gender inkişafı, etnik xalqların problemləri, yoxsul əhali üçün həyat əhəmiyyətli infrastrukturun yaradılması daxildir.

Dünya Bankı təhsilin maliyyələşdirilməsinin ən iri beynəlxalq mənbələrindən biridir. Dünya Bankı təhsil sahəsini maliyyələşdirməyə hələ 1963-cü ildən etibarən başlamışdır. Bu zaman təhsilə kredit və istiqraz formasında 31 milyard dollar ayrılmışdır. Hal-hazırda Bank təhsil sahəsində 83 dövlətdə 158 layihə maliyyələşdirir. Dünya Bankı təhsil səviyyəsinin artırılması üçün BMT ixtisaslaşmış qurumları, üzv dövlətlərin hökumətləri, qeyri-hökumət təşkilatları və digər qurumlarla sıx əməkdaşlıq edir. Əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, 2015-ci ilə qədər bütün uşaqlar, xüsusən də qızlar və aztəminatlı ailələrin uşaqları ibtidai təhsil alsınlar və təhsillərini davam etmək üçün imkan əldə etsinlər. Məsələn, Hindistanda qız uşaqlarının

¹ M.Məmmədov, E.İbadov "Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər", Bakı 2008, səh. 62

savadsız böyüdülməsi böyük problemdir və bu problemi həll etmək üçün Dünya Bankı orta məktəblərdə qızların təhsil alması üçün layihələr həyata keçirir. İndiyənədək Hindistanın 29 ştatından 18-də 60 milyon şagird bu proqrama cəlb edilmişdir. Anoloji layihələr Braziliyada, El Salvador və Trinidad və Tobaqoda həyata keçirilir.

Dünya Bankı AİDS-lə mübarizədə də öz səylərini əsirgəmir. Dünyada hər gün 14000 insan AİDS virusunun daşıyıcısına çevrilir, onların yarısını gənclər təşkil edir. Bu xəstəlik İEOÖ-in son 50 ildə sosial-iqtisadi inkişaf prosesində qazandıqları uğurları yox edir. Problemlə mübarizə üçün BMT-nin UNAIDS proqramı çərçivəsində mübarizə aparılır. DB bu proqrama 1.7 milyard dollar ayırmışdır. DB bütün dövlətləri nəmin etmişdir ki, hansı dövlət AİDS-lə mübarizədə daha effektiv strategiya hazırlasa bu layihə maliyyəsiz qalmayacaq. Təkcə 2002-ci ildə DB tərəfindən Afrika ölkələrinə ayrılmış vəsaitin miqdarı 1milyard dollar təşkil etmişdir və proqram əsasən xəstəliyin profilaktikası, müalicə edilməsi və xəstələrə qulluq formasında həyata keçirilmişdir. Bundan savayı DB Karib hövzəsi ölkələrinə 155 milyon dollar ayırmışdır.

Dünya Bankı yoxsul əhali üçün elementar tibbi xidmətin və qidanın təmin edilməsinə, yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılmasına və iqtisadi artıma yardım edir. Baxmayaraq ki, dövlətlər səhiyyə sahəsində son bir neçə onillik ərzində mühüm uğurlar əldə etmişlər, bir sıra məsələlər hələ də öz həllini tapmamışdır. İEOÖ-də hər il ölən 11 milyon uşağdan 70%-i infeksiya xəstəliklərdən (pnevmoniya, malyariya, diareya, AİDS) və aclıqdan ölür. Dünya Bankı hər il bu problemin həlli üçün 1 milyard dollar vəsait ayırır. Ayrılan vəsaitlər hesabına 46 ölkədə malyariya ilə mübarizə aparılır, 30 ölkədə isə vərəm xəstəliyinə qarşı tədbirlər görülür. Çində ailələrin 90%-i yodlaşdırılmış duzla təmin edilmişdir, bu da yeni doğulan uşaqların sağlam olmasına, vaxtından əvvəl doğuşların azaldılmasına səbəb olmuşdur. Seneqalda Dünya Bankı uşaqların aclığı ilə mübarizə aparır və kompleks müalicə-profilaktik tədbirlər həyata keçirir. Dünya Bankı yoxsul ölkələrin borclarının azaldılması ilə bağlı tədbirlər görür. 1996-cı ildə bu təşəbbüslə Dünya Bankı və BVF

çıxış etmişlər. Hal-hazırda 26 ölkə bu proqramdan yardım alır. Bu təşəbbüs çərçivəsində ölkələr öz büdcə prioritetlərini sosial inkişafın və insan resurslarının inkişafının əsas sahələrinə yönəldirlər. Məsələn, Ruandada məktəblərdə uşaqların sayının artması və müəllimlərin bu işə cəlb edilməsi xüsusi göstəricilərlə müəyyən edilir. Hondurasda yoxsul əhali üçün elementar tibbi xidmətin təmin edilməsi, ana və körpə uşaqların sağlamlığının qorunması məqsədilə proqram həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Kamerunda əhali arasında AİDS barəsində maarifləndirmə işləri aparılır. İnsanlara xəstəlikdən qorunmaq metodları çatdırılır.

Dünya Bankı 1988-ci ildən başlayaraq ətraf mühitin qorunması sahəsində tədbirlərə qoşulub və bir sıra layihələr həyata keçirib. Dünya Bankı Conservation International təşkilatı, Qlobal Ekologiya Fondu və Makartur Fondu, eləcə də Yaponiya hökuməti ilə birgə yeni Ümumdünya Fondunun yaradılmasını planlaşdırır. Bu fondun ətraf mühitin daha effektiv qorunmasına yardım məqsədilə, müxtəlif layihələri həyata keçirməsi nəzərdə tutulur. Ətraf Mühit problemlərinin həll olunması, Dünya Bankının fəaliyyət strategiyasının əsas və ayrılmaz hissəsidir. Hal-hazırda bu sahəyə qoyulacaq vəsaitin məbləği 14 milyard dollar təşkil edir.

Dünya Bankı beynəlxalq miqyasda korrupsiyaya qarşı mübarizə aparır. Korrupsiya inkişafa mane olan əsas problemlərdən biridir: o, yoxsul əhəlinin vəziyyətini daha da ağırlaşdırır. 1996-cı ildən başlayaraq Dünya Bankı bu sahədə 600 proqram maliyyələşdirmişdir. 100 ölkədə korrupsiyaya qarşı mübarizə aparılır. Korrupsiya ilə mübarizə müxtəlif tədbirlər vasitəsilə aparılır: dövlət qulluqçuları öz gəlirləri və mülkiyyətləri haqqında bəyannamə doldurur, hakimlər və jurnalistlər üçün müxtəlif təlimlər keçirilir və s. Bu yeni layihələrin dördə biri dövlət xərcləri və maliyyə islahatlarına həsr olunmuşdur. Bank həmçinin öz maliyyələşdirdiyi layihələrdə korrupsiya hallarına yol verməmək üçün bir sıra addımlar atmışdır. Son illər ərzində Bank ciddi qaydalar müəyyən etmiş anonim “qaynar xətt” yaratmışdır ki, bura korrupsiya faktları haqqında məlumat vermək olar.

Dünya Bankının fəaliyyətində vətəndaş cəmiyyəti mühüm rol oynayır. Bank tərəfindən həyata keçirilən layihələrin üçdə ikisi, qeyri-hökumət təşkilatlarının aktiv

iştirakı ilə həyata keçirilir. Bu gün Bankın 70-dən çox regional nümayəndəlikləri vardır. Cənubi Asiyada bank vətəndaş cəmiyyəti üçün gəndər inkişafına dair strategiya hazırlayır, Şərqi Avropa ölkələrində silahlı münaqişələrin nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə yardım göstərir və dövlət idarəetməsinin səmərəliliyini artırır, Latın Amerikasında sosial islahatların aparılması istiqamətində işlər görülür.

Dünya Bankı silahlı münaqişə yaşamış ölkələrə yardım edir. Hal-hazırda Bank silahlı münaqişədən əziyyət çəkmiş 40-a yaxın ölkədə işləyir. Bankın bu ölkələrdə gördüyü işlər sahəsində iqtisadi fəaliyyətin bərpa olunması, həmin regionlara investisiya qoyuluşu, hərbi əməliyyatlar nəticəsində dağıdılmış infrastrukturun bərpa olunması, əhalinin zərərçəkmiş təbəqələrinə yardım və s. vurğulamaq olar. Bundan savayı bank silahsızlaşdırma, demobilizasiya və reintegrasiya üzrə işləri dəstəkləyir, eləcə də minaların tapılması və zərərsizləşdirilməsi üzrə proqramlara yardım göstərir. Bank tərəfindən maliyyələşdirilən daha genişmiqyaslı və daha keyfiyyətli layihələr arasında, Əfqanıstanda infrastrukturun bərpa edilməsi, Şərqi Timorda və Haitidə dövlət qulluqçularının təlim keçməsi və s. layihələr də var.

Dünya Bankının əsas məqsədi özünün maliyyə, kadr və geniş təcrübə imkanlarından istifadə etməklə kasıb ölkələrin yoxsul əhalisinə yardım etmək, ölkələrə yoxsulluğun aradan qaldırılması, iqtisadi artımın təmin olunması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə kömək etməkdir. 100-dən artıq İEOÖ-lə əməkdaşlıq etməklə Dünya Bankı həmin ölkələrdə səhiyyə və təhsil sistemini inkişaf etdirməyə, korrupsiya ilə mübarizə aparmağa, kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinə, yol və limanların tikilməsinə və ətraf mühitin qorunmasına kömək edir. Dünya Bankının yoxsulluğun azaldılması strategiyasının 2 mühüm prinsipi aşağıdakılardır: əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasına dəstək; kasıb əhaliyə səlahiyyətlərin verilməsi.

Dünya Bankı onun qarşısında duran başlıca vəzifə olan yoxsulluğun aradan qaldırılması məsələsində, konfliktlərin aradan qaldırılması və konfliktdən sonrakı bərpanı mərkəzi element kimi götürür. 1997-ci ildə Dünya Bankı tərəfindən konfliktdən əziyyət çəkən ölkələrə iqtisadi artım və problemlərin həllinə yeni

yanaşma məsələlərində dəstək olmaq üçün konfliktdən sonrakı bərpa Fondu (KSBF) təsis edilmişdir. Qeyd edək ki, Bankın kreditlərinin 16%-i konfliktlərin nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəldilir. 2004-cü maliyyə ilində DB özünün KSBF fondu vasitəsilə konfliktdən əziyyət çəkən ölkələrə 10.6 mln ABŞ dolları həcmində yardım ayırmışdır. 1998-ci ildən bəri Fond ümumi dəyəri 66.7 mln ABŞ dolları həcmində olan 137 grant ayırmışdır. Yardımın əsas hissəsi Afrika regionuna yönəldilir. Liberiya , Sudan , Somali və Haiti kimi konfliktdən əziyyət çəkən ölkələr üçün ümumi dəyəri 25 mln ABŞ dolları həcmində olan trust fond yaradılmışdır.

Son olaraq həyata keçirilən ən iri layihələr:

- Filippin: Mindanaonun bərpası və inkişafı fondu. Bu grant hökumətin Banka müraciətindən sonra yaradılmışdır və digər donorlardan 40-50 mln ABŞ dolları həcmində vəsaitin cəlb olunması gözlənilir.

- Kolumbiyada məcburi köçürülmüş əhaliyə yardım.

- KSBF İraqda dul qalmış və bu yaxınlarda müharibədən əziyyət çəkmiş qadınların mikrokreditləşdirilməsi üçün grant ayırmışdır.¹

Digər iri layihələr aşağıdakılardır: Əfqanıstanda: İdarəetmə orqanlarının dəstəklənməsi (10 mln ABŞ dolları); İcmaların hüquqlarının və imkanlarının artırılması (42 mln ABŞ dolları);Təhsil (15 mln ABŞ dolları); İnfrastruktur (33 mln ABŞ dolları); Nəqliyyat (108 mln ABŞ dolları). Bu layihələr həcmi 150 mln ABŞ dolları olan yenidənqurma fondunun fəaliyyətini tamamlamaq üçün həyata keçirilir.

Dünya Bankı hər il inkişafa kömək məqsədi ilə **20 mlrd ABŞ dolları** dəyərində öhdəlik qəbul edən ən iri təşkilatdır. Dünya Bankı yalnız “donor” kimi deyil, eyni zamanda dünya iqtisadiyyatının inkişafına “kordinasiya” kimi dəyərində çıxış edir. Yəni şəxsi, hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə ehtiyatların istifadə olunmasında, cari inkişaf proqramlarının müdafiə olunmasında böyük rol oynayır.

Dünya Bankının Azərbaycanda sosial xidmətlərin effektivliyinin artırılmasında, ətraf mühitin qorunmasında, iqtisadi artımın əsaslarının yaradılmasında xidmətləri xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Bu günə kimi Dünya Bankının əsas məqsədi ölkənin

¹ www.worldbank.org

keçid dövründə onun iqtisadi sosial - inkişafı siyasəti ilə əlaqədar həm investisiya axınını, həm də dövlət büdcəsinin maliyyələşdirilməsi üzrə tövsiyələr vermək və bu cür yardımın koordinasiyasını aparmaqdan ibarət olub. Xüsusilə Dünya Bankı neft ehtiyatlarını idarə etmək üçün dövlətin təşkilati bacarığını gücləndirmək və siyasi xətdəki dəyişiklikləri qısa və dürüst ifadə etməklə islahatı tezləşdirmək məqsədilə hökumətlə işləyir. Bank layihələri maliyyələşdirir, analitik tədqiqatlar aparır və ölkəyə tövsiyələr verir. DB-nın Azərbaycanda layihələşdirdiyi bütün layihələr ölkənin ümumi inkişaf strategiyasının ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Əsas məqsəd Azərbaycan əhalisinin rifahının artırılmasıdır. Baxmayaraq ki, Azərbaycan ÜMM-nun əsas hissəsi neft sektorunun payına düşür, burada yalnız əhalinin 1%-i çalışır. Əgər nəzərə alsaq ki, əhalinin yarısı Kənd Təsərrüfatı ilə məşğuldur, yoxsulluğun azaldılması üçün Azərbaycanın regionlarında biznes aktivliyinin və iqtisadi inkişafın stimullaşdırılmasına ehtiyac var. Dünya Bankı Azərbaycan hökumətinə əhalinin məşğulluğu sahəsində yardım edir, xüsusilə özəl sektorun inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş layihələr maliyyələşdirilir, maliyyə sahəsində islahatlar dəstəklənir və regionlarda infrastrukturun yaradılması sahəsində işlər görülür.

İqtisadiyyatın möhkəmləndirilməsinə, yoxsulluğun azaldılmasına və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə cəhdlər o zaman uğurlu ola bilər ki, təhsilə lazimi diqqət yetirilsin. Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən pilot layihəsi çərçivəsində hökumətə təhsil sistemində islahatlar keçirilməsi sahəsində kömək göstərilir. DB-nın maliyyə resursları həmçinin, müəllimlərin hazırlanmasına, yeni dərslərin hazırlanmasına və yeni dərslər proqramlarının tərtib olunmasına yönəldilir.

Dünya Bankı Azərbaycana ətraf mühitin qorunması işlərində yardım göstərir. Xüsusilə Xəzər dənizində nəre balıqlarının qorunması, çirklənmiş rayonların təmizlənməsi və zərərli maddələrin təhlükəsiz yerlərə yerləşdirilməsi və s. sahədə işlər görülür.

İnfrastruktur və əsas xidmətlər inkişafın təməl daşlarıdır. DB-nın maliyyələşdirdiyi layihələrdən biri çərçivəsində Abşeron yarmadasında su təchizatı

sistemin effektivliyinin artırılmasına yardım edilmişdir. Bundan savayı Dünya Bankı yolları müasirləşdirməyə və əhalinin daha təhlükəsiz su təchizatı mənbələrinə çıxışını təmin etməyə yardım edir.

Hər il bankın personalı Azərbaycan iqtisadiyyatının analizini aparır və hesabatlar dərc edir. Dünya Bankının hesabat və digər sənədlərinə çıxış Bakıda yerləşən İctimai İnformasiya Mərkəzi vasitəsilə əldə edilir.

BVF və Dünya Bankı İEOÖ-də və Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin dünya bazarına struktur uyğunlaşmasına nail olmaq və onun bir parçası halına gəlməsi üçün xarici kredit və borclan-dırma mexanizmlərini istifadə etməkdə bu prosesi zəmanət altına almaq üçün də həmin ölkələrə , stabillik və struktur uyum proqramları tövsiyyə edir.

II Fəsil: Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığının müasir vəziyyəti və təhlili.

2.1 Azərbaycanın BVF ilə əməkdaşlığı: valyuta-kredit əlaqələrinin

həcmi, strukturu dinamikası və təhlili.

Bazar münasibətlərinin inkişafına və iqtisadi tərəqqiyə təkan verən mühüm amillərdən biri Azərbaycanın qısa müddət ərzində beynəlxalq kapital hərəkətində fəal iştirak etməyə başlamasıdır. Kapitalın beynəlxalq miqrasiyası dövrümüzün xarakterik xüsusiyyətini təşkil etməklə təsərrüfat həyatının beynəlmilləşməsinin dərinləşməsində və istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm ünsür olmasına baxmayaraq ölkəmiz inzibati amirlik sistemi dövründə bu prosesdən tamamilə kənarda qalmışdır. Məlum olduğu kimi müasir mərhələdə global təsərrüfata qoşulmanın səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə ölkənin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinə nə dərəcədə malik olmasından asılıdır. Amerikan iqtisadçısı M. Porterin təklif etdiyi sxemdən istifadə etsək, aydın olar ki, müasir mərhələdə Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq rəqabət gücü əsas etibarilə istehsal amillərindən istifadəyə əsaslanır. Azərbaycan ixracatının 9/10-nun yanacaq energetika kompleksi məhsullarından ibarət olması o deməkdir ki, ölkəmizin dünya bazarında tutduğu birtərəfli mövqe yerli istehsalçıların təbii ehtiyatlarının verdiyi üstünlüklərdən istifadə etməsindən irəli gəlir. Dünya dövlətlərinin təcrübəsi isə göstərir ki, belə bir üstünlük daimi deyildir. Dünya bazarında ölkənin zamanətli üstünlüyünü isə investisiya və inovasiyalar əsasında təmkin etmək mümkündür. Bu yol inkişaf etmiş sənaye ölkələrinin lider vəziyyətinə gəlməsində postsənaye cəmiyyətinin yaranmasında əsas rol oynamışdır. İnvestisiya yolu ilə rəqabət gücünün inkişaf etdirilməsi milli firmaları müasir texnika və texnologiya, lisenziyaların əldə edilməsi və müştərəklər müəssisələrin yaradılması üçün investisiya qoyuluşlarına vadar edir. Firma və müəssisələr texnika və texnologiyaları idxal etməkdə onların yerli şəraitə uyğunlaşdırılmasına çalışmalıdırlar. Lakin İnkişaf Etmiş Ölkələrdə (İEO) bu proses

artıq arxada qalmış bir mərhələdir. Həyat bütün kəskinliyi ilə yeni texnikanın yalnız idxalını deyil, öz qüvvəsi ilə yaradılmasını da tələb edir.

Təbiidir ki, ağır texniki, iqtisadi və maliyyə vəziyyətində olan Azərbaycan müəssisələri müasir mərhələdə yüksək kapital tutumlu həmin məsələlərin həllini öz qarşısına qoymaq imkanına malik deyildir. Lakin investisiya və innovasiyalar hesabına rəqabət üstünlüyünə keçmək üçün onların belə bir şəraitdə xarici tərəfdaşlarının fəaliyyətinin bu və ya digər ünsürdən faydalanmaları olduqca vacibdir. Neft gəlirləri ilə yanaşı bu ünsürdən ən mühümü xarici investisiyaların cəlb olunmasıdır.

Hər şeydən əvvəl Azərbaycanın geopolitik mövqeyi, onun Avropa və Asiya qovşağında beynəlxalq biznesə qoşulmaq baxımından cəlbedicidir. Avropa-Asiya tranzit nəqliyyat yollarının Azərbaycan ərazisindən keçməsi, Xəzər dənizinə yaxınlıq, ölkədə və regionda səmərəli və perspektivli bazarların olması istər istehsal olunan, istərsə də ölkəyə gətirilən əmtəələrin satış imkanlarını genişləndirir. TRASECA proqramı çərçivəsində qədim İpək yolunun bərpası istiqamətində işlərin sürətlənməsi nəhəng xarici investorların, kredit təşkilatlarının ölkəyə marağını artırır.¹ Təsədüfi deyil ki, son illərdə karbohidrogen yataqlarının kəşfiyyatı, işlənilməsi və istismarı üzrə 15 ölkənin 33 şirkətinin iştirakı ilə 23 beynəlxalq müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilələr üzrə 1997-2005-ci illər ərzində neft sektoruna 12.6 milyard dollar investisiya qoyulub və bütövlükdə 60 milyard dolların qoyulması nəzərdə tutulub. Lakin neft Azərbaycanın malik olduğu yeganə təbii ehtiyat deyildir. Ölkəmiz digər mineral resurslarla da zəngindir. Kifayət qədər inkişaf etmiş sənaye potensialına, ucuz və keyfiyyətli əmək ehtiyatlarına malikdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əlaqəsində BVF mühüm yer tutur. Azərbaycanın BVF-dəki maliyyə vəziyyətinin kvotası 161 milyon XHH-a yaxındır. XHH yəni xüsusi pul götürmə hüquqi mənasında işlədilir. O, 1969-cu ildə BVF tərəfindən yaradılıb. Bu dövrdə əsas ehtiyat aktivi kimi qızıl və ABŞ dolları işlənirdi. Üzv ölkələr isə istəmirdilər ki, global ehtiyatlar qızıl

¹ Z.Məmmədov "XXI əsr iqtisadi inkişafın nəqliyyat faktoru", Parni iz baku nəşriyyat evi. Bakı 2002, səh. 259-261

istehsalından yaxud tədiyyə balansında defisitlə müşayət olunan ABŞ dollarından asılı olsun. XHH də bu dövrdə əlavə ehtiyat aktivi kimi yaradıldı və BVF bununla üzv ölkələrlə hesablaşmalar aparmağa başladı. XHH bəzən “Kağız qızıl” kimi də tanınır. Lakin onun fiziki forması yoxdur.

Cədvəl 2.1.1

Azərbaycanın BVF-də maliyyə mövqeyi¹

1. Üzvlük statusu: 1992-ci il sentyabrın 18-dən təşkilata üzvdür						
2. Ümumi resurslar hesabı			Milyon SDR	Kvota %		
Kvota			160.90	100.00		
Fondun kapital qoyuluşları			160.80	99.4		
Ehtiyat mövqeyi			0.13	0.08		
3. SDR Departamenti			Milyon SDR	Bölgü %		
Kapital qoyuluşları			153.58	100		
Şirkətlər				158.13		
102.96						
4. Verilmiş borclar və kreditlər			Milyon SDR	Kvota %		
ECF mexanizm			9.01	5.60		
5.Maliyyə ayırmaları						
Tipi	Təsdiq tarixi	Baş çatma tarixi	Ayrılmış məbləğ (milyon SDR)	Verilmiş məbləğ (milyon SDR)		
PRGF	06.07.2001	04.07.2005	67.58	54.71		
EFF	20.12.1996	19.03.2000	58.50	53.24		
PRGF	20.12.1996	19.03.2000	93.60	81.90		
6. Fonda nəzərdə tutulan ödəmələr, milyon SDR						
		Gələcək ödəmələr				
		2013	2014	2015	2016	2017
Əsas	məbləğdən	5.15	2.57	1.29		
ödəmələr						
Faiz ödəmələri		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Cəmi		5.15	2.58	1.29	0.00	0.00

¹Beynəlxalq Valyuta Fondunun internet saytı – www.imf.org

BVF-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi proqramlardan ən birincisi 1995-ci il proqramıdır. Belə ki, BVF 19 aprel 1995-ci ildə Azərbaycana 29.75 milyon XHH (46 milyon dollara yaxın) vəsait ayırdı və bu SKV mexanizmi üzrə yəni, sistem transformasiyası üzrə ayrılmışdır. SKV müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulmuş maliyyələşdirmədir ki, əsasən ənənəvi ticarət əlaqələrinin pozulmasından yaranan iqtisadi çətinliklər zamanı verilir. Keçid dövrünü yaşayan ölkələrə daha çox şamil edilir. Makroiqtisadi sabillik əldə etmək və sistemli islahatlar aparmaq üçün bu Azərbaycanın götürdüyü ilk kredit idi.

SKV tərəfindən dəstəklənən 1995-ci il proqramının əsas məqsədləri ilk növbədə qiymətləri təcili sabitləşdirmək, yenidən iqtisadi inkişafa yol açmağa biləcək aşağı inflasiyalı mühit yaratmaq və əsaslı struktur islahatların başlanğıcını qoymaq idi. Bunun üçün isə proqram daha öncə aşağıdakıları nəzərdə tuturdu: ÜDM-də azalmanı 6 faizədək endirmək ; ilin sonunadək aylıq inflasiyanı təxminən 2 faiz həddinə qədər aşağı salmaq; xarici hesablardakı defisiti ÜDM-in 10 faizindən az səviyyədə tutmaq və xarici ehtiyatları bərpa etmək.

Nəticədə dövlət bütün fiskal defisitləri 1994-cü ildəki ÜDM-in 13.2% həddindən 1995-ci ildə 4.8% -ə endirmək qərarına gəldi. Proqramın məqsədləri də özünə daxil edən maliyyə və kredit siyasəti həyata keçirilməyə başlandı. Beləki, bank sistemindən hökumətə xalis kreditlər ÜDM-in 2%-i qədər məhdudlaşdırıldı və faiz dərəcələri isə nisbətən yüksək səviyyədə saxlanıldı.

Lakin 1995-ci il proqramı bununla məhdudlaşmırdı. Beləki, qeyd etdiyimiz kimi bu dövrün struktur islahatları da başlandı. Bunun üçün Azərbaycan dövləti bazarın fəaliyyətini artırmaq məqsədilə tədbirlər görməyə başladı. Beləki , valyuta dəyişmə rejimi vahidləşdirildi və liberallaşdırıldı , dövlət sifariş sistemi ləğv olundu , ticarət liberallaşdırıldı və yanacaq məhsullarının qiymətləri beynəlxalq səviyyəyə yaxınlaşdırıldı. Proqram çərçivəsində qiymətlərin liberallaşdırılmasının başa çatdırılması nəzərdə tutulurdu. Həmçinin dövlət orta və iri müəssisələrin səhmdar müəssisələrə çevrilməsi tədbirinə başladı ki, bu da səhmlərin yerli və xarici

investorlara satılması işini daha da sürətləndirməyə kömək etdi. Eyni zamanda proqram çərçivəsində kiçik müəssisələrin də özəlləşdirilməsi aparılmağa başlandı.

Onu da qeyd etmək ki, proqram sosial müdafiənin təşkilini də nəzərdə tuturdu. Beləki, 1995-ci ildə dövlət BVF ilə birlikdə sosial müdafiə şəbəkəsini qurmaq və onu daha da effektiv etmək üçün geniş tədbirlər paketi hazırladı. Yuxarıda qeyd etdik ki, proqram çərçivəsində subsidiyalar ləğv olundu, lakin onları kompensasiya etmək üçün nağd köçürmələrin edilməsi qərara alındı ki, bunun da ailə gəlirləri səviyyəsində həyata keçirilməsi planlaşdırıldı və həmçinin işsizliyə görə verilən məbləğlərin də maliyyələşməsi üçün həmin nağd köçürmələrdən istifadə olunur. Beləliklə görünür ki, 1995-ci il proqramında dövlət ilk növbədə Azərbaycanın iqtisadi və maliyyə çətinliklərini geniş qiymətləndirmişdir. Həmçinin onlar bu tədbirlərin daha da sürətlə həyata keçirilməsinə çalışıblar (xüsusən makroiqtisadi sabilliyi yaratmağa). Çünki bu bir tərəfdən Azərbaycanın iqtisadi bərpası üçün özül rolunu oynayırsa, digər tərəfdən və orta müddət üçün ölkəyə hədsiz dərəcədə vacib olan neft strategiyasının həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Beləliklə, bu proqram 1995-ci ilin payızına qədər həyata keçirildi, nəticədə uğurlu dəyişikliklərin əsası qoyuldu və proqram 1995-ci ilin sonundan yeni 1995-1996-cı il proqramı ilə davam etdirildi. Qeyd etmək lazımdır ki, BVF-nin imtiyazsız borcların 5 növü var: 1) Stendbay krediti, 2) Genişləndirilmiş Fond Maliyyələşdirmə(GFM), 3) Əlavə Ehtiyat Kreditləri(ƏEK), 4)Kontingent kredit, 5)Kompensasiya edici kreditlər. Azərbaycana “Stendbay-Bay” krediti və ikinci SKV mexanizmi kreditin verilməsini BVF 17 noyabr 1995-ci ildə təsdiq etdi. Təsdiq edilmiş ümumi məbləği 87.8 milyon SDR(132 milyon dollara yaxın) təşkil edib ki, əsas məqsəd keçiriləcək 1995-1996-cı il islahatlar proqramını dəstəkləmək idi.

1995-1996-cı il proqramına gəldikdə isə əldə olunmuş ilkin uğurların davam etdirilməsi üçün BVF dövlətin bu proqramını həm ikinci SKV krediti, Stend-bay maliyyələşdirilməsi üzrə kreditlə dəstəklədi, əsas məqsəd isə proqramın sonuna qədər maliyyə siyasətləri vasitəsilə aylıq inflasiyanı 1%-ə endirmək və 1996-cı ilin sonuna qədər iqtisadi inkişafa nail olmaq idi. Ümumiyyətlə, bu proqram daha çox fiskal

yönümlü idi və 1996-cı ildə büdcə defisitlərinin ÜDM-in 3%-i qədər olmasını nəzərdə tuturdu. Həmçinin 1995-ci ilin yayında pul kütləsi həcmnin artması ilə əlaqədar olaraq yarana biləcək inflasiya artımının qarşısını ala bilmək üçün nisbətən kəskin pul siyasəti həyata keçirirdi.

Proqramın yenə digər mühim hissəsini struktur islahatları təşkil edirdi. Belə ki, 1995-ci ilin sonunadək 8000 kiçik müəssisənin və 1996-cı ilin mart ayınadək 50 iri və orta həcmli müəssisənin özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu və 1996-cı ilin mart ayından başlayaraq digər müəssisələrin özəlləşdirilməsi üçün qiymətli kağızlar da paylandı. Müəssisələrin işlədikləri sektoru yenidən qurmaq üçün dövlət əsasən MDB ölkələrində qazanılmış təcrübədən istifadə edirdi. Həmin təcrübəyə görə dövlət ilk növbədə ziyanla işləyən müəssisələri müəyyən edib onları bank sistemindən təcrid etdi, işçi heyətini ixtisar etdi və s.

Makroiqtisadi sabillik və struktur islahatları sahəsində əldə olunan müvəffəqiyyətlər Azərbaycana digər mühüm potensialından daha səmərəli istifadə etmək imkanı verdi və Azərbaycanın neft strategiyası da bu dövrdə ölkəyə orta müddətdə kapital axınının həcmnin artması üçün çox vacib idi. Azərbaycanın ilk dövrlərdə BVF-ilə birlikdə həyata keçirdiyi iqtisadi və maliyyə siyasəti gözlənilən nəticələr verdi və ölkə 1996-cı ildən sonra hazırkı dövrdə də Fondla əməkdaşlığı uğurla davam etdirir. Azərbaycanda 1995-ci ildən başlanılmış makroiqtisadi sabilləşdirmə və struktur islahatları proqramı uğurla həyata keçirilir. Bu istər maliyyə sahəsi olsun, istər struktur sahələri, sosial müdafiə və s. sahəsi olsun öz müsbət nəticələrini vermişdi. Bunun nəticəsində 1996-cı ildə illik inflasiya 20%-dən az olmuşdur. Halbuki, 1995-ci il ildə bu göstərici 40%-dən çox idi. ÜDM isə əvvəlki illərlə müqayisədə 1% artmışdır.

BVF-nin ortamüddətli proqramın tərkib hissəsi olan 1996-1997-ci il proqramının məqsədi isə birinci növbədə ÜDM-in illik 5.1% artımına nail olmaq, inflasiyanın illik faiz dərəcəsini 9.1%-ə endirmək idi. Bunlara nail olmaq məqsədilə ümumi dövlət defisitləri 1999-cu ildən 2% həddində saxlandı bu da öz növbəsində daha yüksək dövlət gəlirinə və daha az dövlət xərclərinə əsaslanırdı. Dövlət

xərclərinin əsas hissəsini vergidən gələn gəlirlər maliyyələş-dirirdi, ilavə resurslar isə investisiyaları və xarici borcları maliyyələşdirmək üçün istifadə olunurdu. Proqrama həmçinin özünə struktur islahatlarının gücləndirilməsi və sosial müdafiənin artırılması da daxildir. Struktur islahatlarında ən çox önəm isə bankçılıq sahəsindəki islahatlara, özəlləşdirmənin sürətləndirilməsi, dövlətin istehsalata və ticarətə müdaxiləsinin qarşını almaq üçün artıq müəyyən addım atılmışdı və bu sahədə görülən iqtisadi tədbirlər qanunvericilik bazasını təkmilləşdirməklə tamamlanmalı idi.

Həmçinin sosial müdafiənin gücləndirilməsi sahəsində də müəyyən işlər görmək əsas məqsəd idi və bu sahədə bir sıra yenilik edildi. Xüsusən ən zəif sosial təbəqələrin qorunması üçün, pensiyaların ödənilməsində irəliləyişlər baş verdi. Həmçinin iş axtaranlara müəyyən məsləhət və öyrətmə xarakterli yardım edən Məşğulluq Fondunun işinin effektivini artırmaq üçün burada işsizlərə verilən kompensasiyaların verilmə şərtlərinə yenidən baxış keçirildi. Lakin dövlətin həyata keçirdiyi proqramın uğurlu davamı üçün ölkəyə investisiya axınını da davam etməli idi ki, bu istər istehsalın canlandırılması, istərsə də işsizlik probleminin həlledilməsi baxımından yeksək rol oynayacaqdır. Bu investisiya isə Azərbaycana təəssüf ki, yalnız neft sektoru sahəsindən daxil olurdu, ikinci böyük sahə xidmət sahəsidir ki, hər iki sahə yəni istər hesabat, istər xidmət iqtisadiyyatın inkişafı üçün istehsal sektorunun oynadığı qədər rol oynaya bilməz. Hətta indiki dövrdə də ən az investisiya qəbul edən sahələrimizdən biri kənd təsərrüfatıdır. Elə buna görə də bu proqramın həyata keçirildiyi dövrdən(1996-1997) dövlət qeyri-neft sektorunda və Azərbaycanın rayonlarında biznesi canlandırmaq üçün müəyyən tədbirlər keçirməyi qərara aldı.

Cədvəl 2.1.2.BVF tərəfindən ayrılan vəsaitlərin illər üzrə dəyişməsi¹

İllər	Ümumi resurslar hesabı			Yoxsulluğun azaldılması və artım ^{1/2/}			Cəmi:		
	Borclar		Charges Paid	Kreditlər		Ödəniş İmiş faiz	Borclar və kreditlər		Əsas məbləğdən və faizdən ödəmələr
	Xərclər	Yenidən satılma		Xərclər	Repayments		Xərclər	Yenidən ödəniş	
2013	0	0	0	0	1,287,000	0	0	1,287,000	0
2012	0	0	0	0	8,527,000	0	0	8,527,000	0
2011	0	0	0	0	10,942,000	0	0	10,942,000	0
2010	0	0	0	0	9,655,000	4,319	0	9,655,000	4,319
2009	0	1,903,323	15,633	0	10,123,000	222,437	0	12,026,323	238,070
2008	0	3,950,839	167,088	0	9,771,000	269,221	0	13,721,839	436,309
2007	0	7,313,338	559,414	0	16,747,000	325,644	0	24,060,338	885,058
2006	0	8,873,334	921,100	0	16,380,000	409,426	0	25,253,334	1,330,526
2005	0	16,185,834	1,150,989	12,870,000	16,380,000	487,653	12,870,000	32,565,834	1,638,642
2004	0	25,662,709	1,350,586	0	14,625,000	507,825	0	40,287,709	1,858,411
2003	0	45,267,499	2,185,062	25,740,000	11,116,000	525,941	25,740,000	56,383,499	2,711,003
2002	0	35,790,624	3,916,575	8,050,000	2,048,000	478,666	8,050,000	37,838,624	4,395,241
2001	0	30,883,125	7,665,238	8,050,000	0	428,467	8,050,000	30,883,125	8,093,705

¹ Beynəlxalq Valyuta Fondunun internet saytı-www.imf.org

Cədvəl 2.1.2 -in davamı

2000	0	39,000,000	10,197,379	0	0	409,500	0	39,000,000	10,606,879
1999	68,615,000	11,724,375	8,005,376	11,700,000	0	391,775	80,315,000	11,724,375	8,397,151
1998	15,790,000	0	6,919,434	14,620,000	0	311,937	30,410,000	0	7,231,371
1997	20,470,000	0	5,772,019	55,580,000	0	147,966	76,050,000	0	5,919,985
1996	53,820,000	0	3,399,614	0	0	0	53,820,000	0	3,399,614
1995	67,860,000	0	752,320	0	0	0	67,860,000	0	752,320

Beləliklə, 1996-1997-ci il proqramı çərçivəsində də iqtisadi bərpa prosesi davam etdirildi. Əslində bu proses 1995-ci ilin əvvəllərindən başlamışdı və həm BVF-nin, həm də beynəlxalq və regional qurumların, o cümlədən o cümlədən Dünya Bankının qarşılıqlı əməkdaşlığı ilə dəstəklənirdi. İslahatların uğurlu keçirilməsindən xəbər verən isə inflasiyadakı kəskin azalma və iqtisadi inkişafın başlanılması, ən mühimi isə iqtisadiyyatın bəzi sahələrində bazar mexanizminin mənimsənilməsi idi. Əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş və qiymətləndirilmiş şəkildə 1997-ci ildə inflasiya 9%-ə qədər endi və istehsalda isə 5% artım müşahidə olundu. Digər tərəfdən fiskal balansda müsbət saldo əldə olunmuşdu. Bu ilkin uğurları davam etdirmək üçün daha davamlı iqtisadi siyasət yürütmək tələb olunurdu və bu BVF tərəfindən Azərbaycana GSYK/GFM maliyyələşdirmə mexanizmi üzrə ikinci kreditin verilməsi ilə başlamış oldu. 1997-ci il 23 dekabrda təsdiqlənmiş iki kreditin ümumi məbləği 46.8 milyon XHH(təxminən 64 milyon ABŞ dolları) təklif etmişdir. Bu ümumi məbləğin də 29.4 milyon XHH-i (40 milyon dollara yaxın) iki bərabər yarım illik ödəmə şəklində hərdəfə 14.6 milyon XHH(20 milyon dollar) olmaqla GSYK mexanizmi üzrə və 17.5 milyon XHH-i(24 milyon dollar) isə GFM mexanizmi üzrə verilib.Bu və bundan əvvəlki maliyyələşmələrlə dəstəklənən Azərbaycan orta müddət üçün nəzərdə

tutulmuş iqtisadi strategiyasının əsas məğzi bildiyimiz kimi bazar iqtisadiyyatına keçid etmək və ölkənin neft resurslarından iqtisadiyyatın digər sahələrində heç bir mənfi təsirə yol açmayacaq şəkildə istifadə etməkdir.

1998-ci il proqramının həyata keçirilməsi zamanı ölkə 2 mühim xarici mənfi təsirə məruz qaldı ki, bu da ölkədəki maliyyə və tədiyyə balansının vəziyyətinin müəyyən qədər arzu olunmayan istiqamətdə dəyişməsinə səbəb oldu. 1-ci xarici mənfi təsir neftin qiymətlərinin aşağı düşməsi, 2-cisi isə Rusiyadakı maliyyə böhranı idi.

1999-cu il proqramına gəldikdə isə ilk növbədə burada planlaşdırılan və nəzərdə tutulan iqtisadi inkişaf istiqamətlərini işıqlandırmaq lazımdır. 1999-2000-ci il proqramı üzrə ÜDM-in illik artımının 7% olması(əvvəlkindən bir qədər az), inflasiyanın isə illik 4% həddi nəzərdə tutulmuşdur. Digər tərəfdən neft istehsalı artımı hesabına ümumi inkişafa nail olunsa da qeyri-neft sektorundakı inkişaf 1999-cu ildə zəiflədi ki, bu da xarici bazarlardakı tələbatın azalması(xüsusən Rusiya) və valyuta dəyişmə kursundakı dəyər qazanmalarla bağlı idi.

Sayca III olan bu proqram makroiqtisadi siyasətin, xüsusən maliyyə sabilliyinin təmin olunması və struktur islahatların gücləndirilməsi sahələrini əhatə edib. Həmçinin 1999-cu ildə ölkədəki çətinlikləri əvvəlcədən qabaqlaya biləcək pul siyasəti davam etdirildi ki, ən mühüm məqsəd də maliyyə sabitliyini qoruyub saxlamaqdan ibarət idi.

Proqram çərçivəsində nəzərdə tutulmuş struktur islahatları haqda onu qeyd edək ki, ən böyük önəm dövlət sektorunda islahatların aparılmasına, korrupsiya ilə mübarizəyə və ümumiyyətlə hökumətin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə verilmişdir. Digər tərəfdən struktur islahatları çərçivəsində ən mühüm məqsədlərdən bank sektorunun yenidən qurulması və maliyyə sisteminin möhkəmləndirilməsini, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsini, habelə tam bazar iqtisadiyyatına əsaslanan aqrar sektorun yaradılmasını göstərə bilərik. Sosial müdafiə sahəsində isə səhiyyə və təhsildəki islahatlar davam etdirilirdi. Bu dövr üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra iqtisadi göstəriciləri nəzərdən keçirməzdən qabaq onu da qeyd edək ki, 1992-ci il 18

sentyabrda BVF-ə qoşulmuş Azərbaycanın bu qrupdakı kvotası 1999-cu ildə artaraq 160.9 milyon XHH-a(225 milyon dollar) çatmışdır. 1999-2000-ci illərdə bilavasitə BVF-nin iştirakı ilə həyata keçirilən proqramın təsiri nəticəsində iqtisadi inkişafın əsas göstəricilərində böyük keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi.

Cədvəl 2.1.3

1999-2000-ci illərdə BVF-nin iştirakı ilə həyata keçirilmiş proqramın makroiqtisadi göstəriciyə təsiri.¹

	1997	1998	1999	2000
ÜDM-in illik artımı(%)	5.8	8.0	7.0	6.0
O cümlədən neft	-3.6	25.0	22.6	5.2
Qeyri-neft	7.8	4.8	3.5	6.2
İstehlak qiymətləri inflasiyası(%-lə)	0.4	0.5	5.0	3.0
Nominal ÜDM(milyard manat)	15.352	16.580	18.600	20.603
Nominal ÜMD(milyon ABŞ dollar)	3.854	4.295	4.819	5.23
Pulun artımı (%-lə)				
Manat ehtiyat	35.1	-20.7	10	13
Manat geniş istiadə pul	29.2	-21.3	-14.8	17.5
Manatın dövriyyəsi	-16.8	25.3	-2.6	-6.7
Maliyyə (ÜDM-də hissə%-lə)				
Ümumi dövlət balansı	-1.7	-4.3	-3.1	-2.4
Ümumi dövlət gəlirləri	19.7	17.2	13.3	13.3
Ümumi dövlət xərcləri	-21.4	21.5	22.4	22.3

¹ G.Gənciyev "Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər: müasir vəziyyət və inkişaf problemləri", Elm nəşriyyatı, Bakı 2005, səh. 227

Beləliklə, 1996-1999-cu illəri əhatə etmiş və GSYK və GFM maliyyələşdirmə mexanizmləri ilə dəstəklənmiş bu proqram demək olar ki, uğurla başa çatdırıldı. Beləki, 1999 –cu il 30 iyunda BVF-nin verdiyi rəydə İdarəedici Direktorun müavini Suqimetsu Suqisaki aparılmış islahatların nəticəsi kimi Azərbaycana əlavə 11.1 milyon XHH pulun ayrıldığını qeyd etdi.

Bütün bu inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsindən sonra Azərbaycanın qeyri-neft ÜDM-nin dinamikasını Cədvəl 2-də görmək olar. Göründüyü kimi Azərbaycan həm öz daxili investisiya, həm də xaricdən cəlb etdiyi investisiyalar hesabına qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olmuşdur. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının hesalamalarına görə 2008-ci ildə Azərbaycanın ÜDM-i 10.8% artmışdır. Baxmayaraq ki, 2009-cu ilin birinci yarısında Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin ÜDM-i aşağı düşmüşdür, AYİB hesablamalarına görə 2009-cu ilin ikinci yarısında Azərbaycanda ÜDM-in 5% artması proqnozlaşdırılırdı.

2001-ci ildən başlayaraq BVF-nin maliyyə dəstəyi ilə Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi artım layihəsi çərçivəsində Azərbaycanda İqtisadi proqram həyata keçirilməyə başlandı. Bir neçə mərhələdən ibarət olan bu proqram haqqında qeyd etməzdən əvvəl 1998-1999-cu illərin sonunda əldə olunmuş iqtisadi bazaya nəzər salaq. Çünki hər bir iqtisadi proqram müəyyən iqtisadi bazaya əsaslanır. Beləki, bildiyimiz kimi 1998-1999-cu illərdə Azərbaycan GSYK və GFM mexanizmləri üzrə sərt maliyyə siyasətlərini həyata keçirməyi davam etdirdi. Bu siyasət həmçinin Dünya Bankının Struktur İslahatları İslahatları kreditləri vasitəsilə də dəstəklənmişdir. Nəticədə ölkədəki iqtisadi aktivlik öz canlılığını qorumuş, inflasiya isə nəzərdə tutulduğu kimi aşağı səviyyədə saxlanılmışdır. Digər tərəfdən ÜDM-in 1998-ci ildə artımı gözlənildiyindən çox 10%-ə çatdı ki, bu da neft islahatının genişlənməsi və əlbətdə tikinti və xidmət sahəsindəki aktivliyin artması ilə əlaqəlim idi. Halbuki qeyri-neft sənaye sahələrində istehsal artımı 1998-ci ildə 8% azalmışdır. Sənaye və Kənd Təsərrüfatı haqqında onu qeyd edək ki, həmin ilin ortalarında (1998) Rusiyada rublun güclü devalvasiyasından sonra hər iki sahə Azərbaycanda Rusiyadan gələn məhsulların miqdarının artırılması ilə güclü rəqabətlə qarşılaşdı. Bu da inkişafa mane

olan faktorlardan biri idi. Bundan başqa 1998-ci ildə beynəlxalq səviyyədə aşağı neft qiymətlərinin bir qədər davamlılığı neft sektoruna qoyulacaq bir sıra investisiyaların gecikməsi ilə müşayiət olunur. Bu hal hətta neftin qiymətləri bərpa olunduqdan sonra da yəni, 1999-cu ildə də davam etdi ki, nəticədə ümumi inkişaf tempi aşağı endi (bu özünü ÜDM-in 1999-cu ildə azalması ilə biruzə verdi, xüsusən də I yarım ildə).

2.2 Dünya Bankı tərəfindən layihələr çərçivəsində Azərbaycana yatırılan xarici investisiyaların və ayrılan kreditlərin həcmi, dinamikası və təhlili.

Dünya Bankı Azərbaycanda 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir. Bu ildən başlayaraq Azərbaycanda bir çox işlər görülmüşdür: neft fondunun idarə olunmasına dair islahatlar proqramı çərçivəsində işlər görülmüş, təsərrüfatlar özəlləşdirilmiş və torpaq kəndlilərə paylanmış, vacib infrastruktur obyektləri bərpa olunmuş, məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması və reabilitasiyasına yardım göstərilmiş, təhsilin inkişafına yardım göstərilmiş, ekoloji idarəetmə sistemi gücləndirilmişdir.

Neftin Azərbaycan iqtisadiyyatındakı çəkisi və yeri diqqətə alındıqda həmin kreditin iqtisadiyyata nə qədər əhəmiyyətli olduğu aydın olur. Dünya Bankı tərəfindən ayrılan kreditlər də xarici investisiya kimi iqtisadiyyat üçün eyni müsbət tövhələr verir. Bank kreditlərinin ayrı bir xüsusiyyəti isə həmin kreditlərin uzunmüddətli və çox az faizli olmasıdır. Dünya Bankı Azərbaycana kreditləri 35 il müddətinə və faizsiz verir, hökumət Banka ildə 0.75% xidmət haqqı ödəyir.

Cədvəl 2.2.1

Dünya Bankının Azərbaycanda neft və qaz sektoruna ayırdığı kreditlərdən istifadənin vəziyyəti:¹

No	Layihənin adı	Kodu	Həcmi (mln \$)	Xətti	Statusu	Tarixi
1.	Neft Sektoruna Texniki Yardım Layihəsi	P008282	20.8	IBRD\İDA	Bitib	20.04.1995
2.	Qaz sisteminin Bərpası Layihəsi	P008287	20.2	IBRD\İDA	bitib	19.09.1996
3.	Günəşli qaz yatağının tədqiqi	P092817	37	Karbohidrat Ödəməsi	dondurulub	N\A
4 .	Neft sektorunda ekoloji kapital qoyuluşu layihəsi	P055155	20	IBRD\İDA	bitib	30.06.1998
5.	SAC 2 (neft sektoruna)	P055131	60	IBRD\İDA	bitib	12.03.2002
6.	Neftlə çirklənmiş torpaqların bərpası layihəsi ARP.III	P110682	60	IBRD\İDA	bitib	17.06.2008
7.	Neft –qaz s ektorunun reabilitasiyası layihəsi	P104985	74.5	IBRD\İDA	bitib	17.06.2008

¹ Dünya Bankının internet saytı: www.worldbank.org

Dünya Bankı Azərbaycana ilk kreditini 20 aprel 1995-ci ildə neft sektoruna texniki yardım layihəsini maliyyələşdirilməsi üçün açmışdır. 20.8 mln. ABŞ dolları məbləğində olan kredit Dünya Bankının əsas təşkilatlarından biri olan İDA tərəfindən təmin olunacaqdı. Bu kredit neft sektoruna xarici özəl sərmayələrin təşviq edilməsi məqsədiylə tövsiyə xarakterli xidmətlərin göstərilməsi və Azərbaycanın neft sənayesindəki mövcud problemlərinin aradan qaldırılması üçün nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycanın neft sektoru 2002-2005-ci illər ərzində 8 milyard ABŞ dolları həcmində investisiyalar ilə dəstəklənərək, qrafikə uyğun inkişaf edir. AÇQ Faza 1 işlənmə və hasilat layihəsində 2005-ci ilin fevral ayında ilk neft alınıb və hal-hazırda layihədə gündəlik neft hasilatı 136 min barrel xam neft təşkil edir. Müxtəlif amillər BTC boru kəmərinin həddindən artıq mürəkkəb tikinti prosesinin başa çatdırılmasına bir ildən çox ləngiməsinə təsir göstərib. BTC Şirkəti Azərbaycandan boru kəməri vasitəsilə xam neftin nəql edilməsinə 2005-ci ilin may ayında başlayıb. Neft Ceyhana 2006-cı ilin may ayında çatıb.

Bank Qrupu neft potensialının reallaşdırılmasında kömək etməkdə aparıcı rol oynayıb və həmin köməklik yalnız neft yatağı layihəsi və BTC boru kəmərinin tikintisi üçün maliyyənin əldə edilməsindən deyil həmçinin, ən yüksək sosial, ətraf mühit və təhlükəsizlik standartlarının təmin edilməsində aparıcı rol oynamaqdan ibarət idi. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) Azərbaycanda AÇQ Faza 1 neft yatağının işlənməsinin ikinci fazasını və 2004 maliyyə ilində BTC boru kəmərinə dəstək göstərib, və bu məqsədlə öz vəsaiti hesabına 61.43 milyon ABŞ dolları həcmində kredit və birgə kredit vasitəsilə 31 milyon ABŞ dolları ayırıb. BMK həmçinin ölkədə bir çox tərəfdaşın iclaslarının keçirilməsində yerli əhəlinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər tərəflərin BTC boru kəmərinin marşrutu haqqında narahatlıq doğuran məsələlər ilə tanış olmağa çağırılmasında faydalı rol oynayıb. Azərbaycanda QHT qrupları və BMK-nın ətraf mühit və sosial məsələlər üzrə əməkdaşları daxil olmaqla, bir çox müstəqil qurumlar tərəfindən layihənin davamlı monitorinqi həyata keçirilməkdədir. BTC boru kəmərinin inşası zamanı BMK

əməkdaşları ətraf mühit üzrə (ildə dörd dəfə) və sosial missiyalarda (ildə iki dəfə) iştirak etmişdi. BMK həmçinin kreditorlar qrupu adından fəaliyyət göstərən layihələndirmə üzrə müşavirlərlə BP şirkətinə regiondakı fəaliyyəti ilə bağlı məsləhət göstərən Xəzər İnkişaf Müşavirə Şurası ilə müntəzəm olaraq əlaqə saxlayır. Birinci istiqamət üzrə müzakirə edildiyi kimi Neft Fondu, büdcə sistemləri, OMXP və DİP diqqət mərkəzində olmaqla, BİA Azərbaycanda gəlirlərin izlənilməsi və istifadə edilməsi sahəsində şəffaflığın təmin edilməsi üçün lazımi qurumların yaradılmasında mühüm rol oynayıb. Həmin institusional islahatlar beynəlxalq neft şirkətləri və banklar, layihə üçün daha uzun müddətli və iri maliyyənin ayrılmasına şərait yaradan idarəetmə çərçivəsinin yaradılmasında xüsusi rol oynayıb.

2004-cü ilin fevral ayında AYİB 3,6 milyard ABŞ dolları həcmində olan BTC boru-xəttinin inşasına 125 milyon ABŞ dolları məbləğində maliyyə yardımı etmişdir. BTC Xəzər neftinin Avropa bazarlarına ixracı sahəsində nəzərdə tutulan ən böyük boru-xəttidir. Bu boru-xətti Xəzər dənizinə çıxaraq Gürcüstan üzərindən Türkiyənin Aralıq dənizi sahilinə qədər 1760 km. uzunluğunda olacaqdır. 2005-ci ilin əvvəlində başa çatdırılması nəzərdə tutulan bu boru-xətti gündəlik 1 milyon barel xam neft ötürmək gücünə sahibdir. Qafqaz regionu üzərindən keçən bu yeni enerji dəhlizi BP-nin başçılığı altında 11 ölkə və beynəlxalq neft şirkətlərinin birgə konsorsiumu ilə fəaliyyət göstərməkdədir.

AYİB həmçinin Şahdəniz layihəsinin uğurla başa çatması məqsədilə hökumətimizə 300 milyon dollar məbləğində yardım göstərməkdədir.

AYİB bu sahədə Azərbaycan beynəlxalq neft konsorsiumunun 5 üzvünə 100 milyon ABŞ dolları məbləğində və Qarasu İnkişaf şirkəti/Kür Vadisi Holding şirkətilə əlaqədə olan Mişovdağ-Kələmətdin PSA üçün 45 milyon ABŞ dolları həcmində maliyyə dəstəyi etmişdir. Bank həmçinin ACG-nin inkişafı və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft-boru kəmərinin inşası sahəsində də maliyyə dəstəyi etmişdir. 2004-cü ildə bank qaz sektorunda 2 layihənin maliyyələşdirilməsini öz üzərinə götürmüşdür: Şahdəniz qazının qazın sıxlaşdırılması sahəsində və qazın Türk bazarına ixracı üçün Cənubi Qafqaz boru xəttinin inşası.

1995-ci ilin avqust ayının 22 - də Azərbaycanın iqtisadi islahat proqramını və iqtisadi islahatları dəstəkləmək üçün reabilitasiya layihəsi üzrə 65 mln. ABŞ dolları məbləğində kredit - “Reabilitasiya Krediti” ayırmaq üçün qərar verilmişdir.

Reabilitasiya Kreditinin məqsədi Azərbaycanda struktur islahatları və Hökumətin makroiqtisadi islahatını inkişaf etdirmə fikirlərini dəstəkləməkdir. Struktur islahatları özəlləşdirmə, tam şəkildə idarəçilik və müəssisələrin təzadən formalaşması, özəl sektorun inkişafı, rəqabətin artırıcı və antimonopolist siyasətləri və bank sektorunun islahatlarını əhatə edir. Bəhs edilən yerlərdəki dəyişiklikləri sosial təhlükəsizlik sistemindəki inkişafı tamamlayacaqdır.

Hökumətin özəlləşdirmə proqramı bütün orta və kiçik həcmli və böyük müəssisələrin çoxunun özəlləşdirilməsini lazım bilir. Azərbaycan Hökuməti Dünya Bankı ilə sıx bir əlaqə içində olarkən, 1995-1998 illər üçün dövlət özəlləşdirmə proqramını qəbul etmişdir və proqram çərçivəsində işlər başa çatmışdır. Təsərrüfat sahəsindəki dövlət müəssisələrinin təqribən üçdə ikisi özəlləşdirmənin birinci hissəsində özəlləşdirilmişdir. Amma özəlləşdirilmiş müəssisələrin verimliliyini və inkişafını artırmaq üçün dövlət tərəfindən onlara kredit, alınan verginin azaldılması və ya ixracat subvayonları şəklində heç bir köməklik edilməməsi ən böyük səhvlərdən biridir. Bu da özəlləşdirmənin əsas məqsədi olan iqtisadiyyatı canlandırmanı, istehsalın artırılması və işsizliyin azaldılmasına yönəldilən məqsədlərin həyata keçirilmə bilməməsinə səbəb olmaqdadır.

Özəlləşdirməyə əlavə olaraq hökumət dövlət müəssisələrində kökdən dəyişikliklər etmək üçün geniş bir sahəni əhatə edən proqramlar həyata keçirməkdədir. Bu proqram çərçivəsində aşağıdakı işlər görülməkdədir:

- Dövlət Banklarının kreditvermə qabiliyyətini artırma və zərərli işləyən dövlət müəssisələrinin bu banklardan kredit almalarına son qoymaq;
- İflas qaydalarını həyata keçirtmək və müəssisə borclarını ödəmə qayd-qanununun yenidən hazırlanmasını sürətləndirmək;
- Müəssisələrin birlikdə idarə olunmasını inkişaf etdirmək;

Özəl sektorun inkişafı hökumətin iqtisadi dəyişikliklər strategiyasının ayrılmaz bir hissəsidir. Azərbaycanda yeni bank sisteminin qurulması üçün qərar 1992-ci ildə hazırlanmışdır. Daha sonra isə bəzi çoxsaylı tələbata görə özəl bankların sayları sürətlə artmağa başladı. Hal - hazırda Azərbaycanda 50-ə yaxın bank var. Azərbaycan hökuməti 1999-cu ildən Mərkəzi Bankdan başqa qalan bütün bankları özəlləşdirməyi planlaşdırır.

Bazarların rəqabətə açıq olması müəssisələrin islahatı və özəl sektorların inkişafı üçün əsas amillərdən biridir. Hökumətin bu sahədə fəaliyyətləri 2 hissəni əhatə edir:

1. Rəqabətin inkişaf etdirilməsi. Dövlət tədarük müəssisələri özəlləşdirilmiş, kənd təsərrüfatında islahatları sürətləndirdikcə bu sektorun müəssisələri arasında rəqabət mühitinin təşkil edilməsi sahəsində işlər görülməkdir.

2. İnhisarçılığın inkişafının qarşısının alınması. Antimonopoliya qanunlarının fəaliyyət məkanı qazanması üçün bəzi tədbirlər görülməkdir. Reabilitasiya Krediti iqtisadiyyatın ehtiyacı olduğu idxalatı maliyyələşdirilməsinə kömək məqsədi ilə xarici valyuta şəklində verilmişdir. Bu kredit standart 35 illikdir və heç bir faizi yoxdur. Kredit 1996-ilin dekabr ayına kimi tamami ilə xərclənmişdir.

Kənd Təsərrüfatı Müəssisələrinin Özəlləşdirilməsi Layihəsi. Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycana verilən bir digər kredit isə Kənd Təsərrüfatı müəssisələrinin özəlləşdirilməsi layihəsinə görə ayrılan 14,7 mln. ABŞ dolları məbləğində kreditdir. Layihəyə görə hərəkət edən qurum Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyidir. Kreditin geri qaytarılma vaxtı 10 illik, endirim dövrü ilə birlikdə 35 ildir. Kredite görə hesablanan faiz nisbəti isə 0.75 faizdir.

Cədvəl 2.2.2

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin özəlləşdirilməsi layihəsinin maliyyə planı:¹

Maliyyələşdirən qurum	Xərclərin miqdarı	Xərclərin miqdarı (%-lə)
Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası	14.700.000	51%
Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı	9.300.000	32%
Azərbaycan Dövləti	2.170.000	8%
Müəssisələr və Fermer Təsərrüfatları	2.650.000	9%
Cəmi	28.820.000	100%

Cədvəldən də göründüyü kimi Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin özəlləşdirilməsi layihəsi cəmi 28.820.000 ABŞ dollarıdır.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan islahatlar və struktur dəyişiklikləri ölkə əhalisinin təqribən 40%-ni təşkil edən ucqar bölgələrin yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsində önəmli rol oynayır. Ümumi daxili məhsulun 26%-dən 30%-nə qədərini təşkil edən kənd təsərrüfatı sektorunda ölkə əhalisinin 36%-i işləyir. Kənd təsərrüfatı məhsulları toplam ixracatın 30%-ni təşkil edir ki, bu da əsasən pambıq və meyvə istehsalı sənayesidir. Hal-hazırdakı vəziyyətdə və yaxın gələcəkdə ixrac ediləcək neft məhsullarından gözlənilən valyuta gəlirlərinin artımını diqqətə almadan kənd təsərrüfatının məhsuldarlığını artırmaq lazımdır.

Kənd təsərrüfatı sektorunun hal-hazırdakı başlıca problemlərini bu cür qısa şəkildə açıqlamaq olar:

¹ Dünya Bankının internet saytı-www.worldbank.org

a) Dövlətin kənd təsərrüfatı sektoruna olan qayğısı diqqətə cərpacaq dərəcədə azalmışdır. Son illərdə hökumətin kənd təsərrüfatı sektorunun idarə edilməsindəki, onun bütün lazımi avadanlıqlarla təchiz edilməsindəki və kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük və satışındakı əsas rolu da önəmli səviyyədə azalmışdır. Bunların təsiri nəticəsində son 4 ildə kənd təsərrüfatı məhsulları, tədarükü və satışı işlərində bəzi çətinliklər yaranmışdır ki, bu da nəticə etibarıyla kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının azalmasına səbəb olmuşdur.

b) Torpaq islahatlarının həyata keçirilməsindəki zəif inkişaf əsas problemlərdən biridir. Bu hal isə bəzi torpaqların səmərəli istifadə olunmaması ilə, bəzi hallarda isə tamamilə istifadə olunmaması ilə nəticələnir. Başqa bir problem isə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin tam özəlləşdirilməməsidir. Bu müəssisələr tez bir vaxtda özəlləşdirilərsə ən azından dövlət əlavə xərclərdən azad olmuş olar.

c) Ölkədə otlaq şəraitinin olması da əsas problemlərdən biridir. Döyüş zonalarındakı kənd təsərrüfatı istehsalına yarayan torpaqlar boş qalmaqdadır.

Bəhs olunan layihədə başlıca məqsəd bütün ölkə daxilində yayıla biləcək ölçüdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin özəlləşdirilməsinə şərait yaratmaq, hazırlanan metoda uyğun olaraq götürülmüş sovxoz və kolxozların təzədən qurulması proqramını həyata keçirmə vaxtının sürətləndirməsidir. Bu layihə Bərdə, Salyan, Lənkəran, Xaçmaz və Naxçıvan Muxtar Respublikasındakı Şərur rayonlarında nümunə olaraq götürülmüş sovxoz və kolxozlarda həyata keçiriləcəkdir.

Su, nəqliyyat və enerji sahələrində həyata keçirilən reabilitasiya layihələri aşağıdakılardır:

- “Milli Su Təchizatı və Kanalizasiya Xidmətləri I və II”;
- “Magistral avtomobil yolu II və III”;
- “Elektrik enerjisinin ötürücü sisteminin bərpası layihəsi”.

“Milli Su Təchizatı və Kanalizasiya Xidmətləri I” layihəsi aşağıdakı qurumlar tərəfindən icra olunur: “Azərsu” ASC; Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi.

Layihənin ümumi dəyəri 310 mln. ABŞ dolları təşkil edir ki, bunun 206 mln. ABŞ dolları kreditin payına düşür. Layihənin icrasına Dövlət Şəhərsalma və

Arxitektura Komitəsi tərəfindən 2007-ci ildə, “Azərsu” ASC tərəfindən isə 2008-ci ildə başlanılmışdır.

“Magistral Yol II” və “Magistral Yol III” layihələri üçün 675 mln. və 241.6 mln. ABŞ dolları həcmində vəsaitlər ayrılıb. Hər iki layihə Nəqliyyat Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən “Azəryolservis” ASC tərəfindən icra olunur. Layihələrin məqsədi ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsindən, regionlarda infrastrukturun bərpası yolu ilə sosial-iqtisadi inkişafa və turizmin dəstəklənməsinə nail olmaqdan ibarətdir. “Magistral Yol II” layihəsinin icrasına 2006-cı ildə başlanılmışdır və 2014-cü ildə layihənin başa çatdırılması planlaşdırılır. “Magistral Yol III” layihəsinin icra müddəti 2010-2015-ci illəri əhatə edir.

“Elektrik enerjisinin ötürücü sisteminin bərpası” layihəsinin icrasına 2008-ci ildə başlanılıb. Sözügedən layihə üçün Dünya Bankı 48 mln. ABŞ dolları məbləğində kredit vəsaiti ayırıb. Layihənin məqsədləri:

- Yüksək gərginlikli elektrik veriliş xətləri şəbəkəsinin idarə olunmasının və istismarının təkmilləşdirilməsi;
- Beynəlxalq standartlara cavab verən SCADA sisteminin yaradılması və ötürücü sektorun reabilitasiyası yolu ilə elektrik enerjisi ilə təchizatın etibarlılığının, keyfiyyətinin artırılması və iqtisadi səmərəliliyin əldə olunması.

Bununla belə iqtisadi tərəqqiyə nail olmaq və istehsalı inkişaf etdirmək məqsədilə respublikaya xarici sərmayələrin cəlb olunması üçün silsilə tədbirlər həyata keçirildi. Xarici kapitalı cəlb etmək məqsədilə "açıq qapı" siyasəti yeridilməyə başlandı. Xarici investorlara və kreditorlara təminat verən, onları müdafiə edən qanunlar qəbul edildi. Fiziki və ya hüquqi şəxslər respublikada qanunların dəyişdirilməsindən asılı olmayaraq, on il müddətində investisiyanı qoyduğu şərtlərlə işlətmək hüququ əldə etdi. Xarici səhmdarların gəlirlərinin repatriasiya olunması haqqında da qanun qəbul olundu. Dünya Bankı, Beynəlxalq İnkişaf Assosiyası, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlıq qurulub uğurla inkişaf etməkdədir.

Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının ayırdığı kreditlər ölkədə iqtisadi struktur dəyişikliklərinə, mühim iqtisadi tədbirlərin həyata keçirilməsinə kömək etdi. Təkcə 1995-ci ildə Dünya Bankı Azərbaycana reabilitasiya layihəsi üçün 65 milyon dollar kredit ayırdı. Həmin bank 1997-ci ildə ölkədə 195 milyon dollar dəyəri olan altı böyük layihəsi maliyyələşdirdi. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə 1997-ci ildən Azərbaycana 700 milyon dollar həcmində kredit kanalları açılması haqqında razılıq əldə olunmuşdur.

Yoxsul ailələrin reabilitasiyası proqramı Azərbaycanda bir neçə rayonda həyata keçirilir. Təbii ki, bu da əhəlinin sosial müdafiəsi istiqamətində çox yeni bir layihədir və ünvanlı sosial yardım layihəsindən fərqli olaraq insanlar ələ baxımlılığa öyrədilmir. İnsanlara vəsaitlər əvəzsiz olaraq ödənilir və onlara öz bacarıqlarından istifadə etmək üçün şərait yaradılır. Amma bu o demək deyil ki, bu proqram Respublikada həyata keçiriləndən sonra ünvanlı sosial yardımdan imtina ediləcək. Elə ailələr var ki, hər ay bu yardıma ehtiyacı var. Ailədə azyaşlı uşaqlar var, ailə başçısını itiriblər və ya ailədə əlil var. Təbii ki, bu ailələrə ünvanlı sosial yardımın verilməsi davam edəcək. Amma bu zaman elə mexanizmlər işlənilməlidir ki, həmin yardımların verilməsi əlavə korrupsiya elementlərinə yol açmasın. Əgər birdəfəlik yardımların verilməsində korrupsiya elementləri qalacaqsa, bu proqramın effektini azaldacaq. Odur ki, öncə aztəminatlı ailələrə yardımların göstərilmə mexanizmləri işlənəlməlidir. Dünya Bankının hesabatlarında da ünvanlı sosial yardım ən ciddi proqramlardan biri kimi xarakterizə edilib. Belə olan halda nəzarət gücləndirilsə və yardımların verilməsi mexanizmləri təkmilləşdirilsə müsbət nəticə əldə etmək olar. Artıq dünya təcrübəsində də aztəminatlı ailələrə dövlətin birdəfəlik yardım etməsi halları var. Hətta elə ölkələr var ki, dövlət neft pullarından ölkənin bütün vətəndaşlarına birdəfəlik yardımlar verir. Bu mənada yoxsul ailələrə birdəfəlik yardımların göstərilməsi də ilk baxışdan müsbət addımdır. Amma elə mexanizmlər işlənilməlidir ki, həmin yardımların verilməsi əlavə korrupsiya elementlərinə yol açmasın.

Hər halda nəzərə alsaq ki, görülmə və görülmə bütü tədbirlər, həyata keçirilən layihələr bir məqsəd daşıyır onda narahatçılığa əsasın olmaması sevindirici hallardandır. O ki qaldı məqsədə, məqsəd çox aydındır. Əsas hədəf əztəminatlı ailələrin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması və ölkəni iqtisadi cəhətdən dövr edən ölkələrin sırasına çatdırmaqdan ibarətdir.

Struktur dəyişikliklərə gəldikdə dövlət əsaslı islahat proqramının həyata keçirilməsinə başladı. Ölkə rəhbərliyinin təşəbbüsü beynəlxalq maliyyə təşkilatları, o cümlədən 1995-ci ildə struktur dəyişikliklər proqramına kömək etmək məqsədilə güzəştli şərtlərlə 65 mln ABŞ dolları məbləğində stabilizasiya krediti verən Dünya Bankı tərəfindən də dəstəkləndi.

1995-ci ildə iqtisadi islahatlar proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsinə cavabdeh olan dövlət orqanlarının gücləndirilməsinə yardım göstərmək məqsədini güdən institusional quruculuğa texniki yardım layihəsi (18 mln ABŞ dolları) və 61 mln ABŞ dolları dəyərində Bakının su təchizatının yaxşılaşdırması üzrə kreditlər təsdiq olundu. Su təchizatı layihəsi əhalinin sağlamlığının pisləşməsi təhlükəsini aradan qaldırmaq, həmçinin bələdiyyə su təchizatı sistemlərinin daha uzunmüddətli perspektivə yenidən qurulmasına və inkişaf etdirilməsinə yardım göstərmək məqsədilə Bakı şəhərinin su təchizatı sisteminin səmərəliliyini artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdu.

1995-ci ilin iyul ayında Azərbaycandakı yuxarıda göstərilən struktur islahatları dəstəkləmək üçün Struktur Dəyişiklikləri üçün Texniki Yardım layihəsi üzrə 18 mln. dollar miqdarında üçüncü kredit ayrılmışdır. Sözü gedən layihənin başlıca mövzuları aşağıdakılardır:

- Qısa müddət üçün hökumətə bazar iqtisadiyyatı sistemə keçmək üçün islahatların hazırlanması və tətbiq olunmasına dəstək vermək;

- Orta müddət üçün Azərbaycanda islahatların inkişaf gücünə malik olacağını zəmanət altına almaq ;

Cədvəl 2.2.3

Dünya Bankının Azərbaycanda islahatların dəstəklənməsinə ayırdığı kreditlər.¹

Struktur dəyişikliklərinə								
Layihənin adı	Kredit				İstifadə olunmuş məbləğ	Qalıq Məbləğ	Banka qaytarılmış məbləğ	Banka ödənilməli məbləğ
	Məbləği	Müddəti	Faiz	Güzəşt Müddəti (il)				
Bilavasitə Azərbaycan hökumətinə verilən kreditlər								
Reabilitasiya krediti	41.60	14.09.1995 15.04.2030	0.75	10	41.60	0.0		41.60
Institusional kredit-I	10.80	14.09.1995 01.02.2030	0.75	10	10.80	0.0		10.80
Institusional kredit-II	7.50	17.10.2002 10.01.2038	0.75	10	0.70	6.80		0.70
SAC krediti-I	52	31.07.1997 15.04.2032	0.75	10	52.0	0.0		52.0
SAC krediti (əlavə)	5.0	08.04.1999 15.04.2032	0.75	10	5.0	0.0		5.0
SAC krediti-II	48.40	13.03.2002 01.01.2037	0.75	10	48.4	0.0		48.40
Cəmi: min. SDR	165.30				158.50	6.80		158.50
Cəmi: min ABŞ \$	244.64				234.58	10.06		234.58
İqtisadiyyatın sahələri və digər sektorlar								
Azərbaycan hökumətinə verilən və icraçıya ötürülən kreditlər								
Neft sektoruna texniki yardım	7,10	23.05.1995 15.12.2030	0,75	10	7.10	0,0		7,10
Böyük Bankın su təchizatı layihəsi	38,80	06.07.1995 01.05.2030	0,75	10	38,80	0,0		38,80
Böyük Bankın su təchizatı layihəsi-II	10,3	30.06.2003 01.05.2037	0,75	10	0,30	10,0		0,30
Qaz sisteminin	13,90	02.10.1996	0,75	10	12,80	1,10		12,80

¹ Dünya Bankının internet saytı: www.worldbank.org

reabilitasiya layihəsi		01.07.2031						
Kt-nın özəlləşdirilməsi layihəsi	10,20	24.02.1997 01.10.2031	0,75	10	10,10	0,10		10,10
Kt-nın inkişafı və kreditləşdirilməsi	22,20	04.10.1999 15.04.2034	0,75	10	10,50	10,50		10,50
Bilavasitə Azərbaycan hökumətinə verilən kreditlər								
Təxirə salınmaz Ekoloji Tədbirlər layihəsi	14.90	07.08.1998 15.03.2033	0,75	10	9.20	5.70		5.70
Ərazilərin bərpa edilməsi üzrə pilot layihəsi - I	14.90	07.08.1998 15.03.2033	0,75	10	9.20	5.70		5.70
Ərazilərin bərpa edilməsi üzrə pilot layihəsi - II	7.40	14.10.1999 15.03.2033	0,75	10	5.20	2.20		2.20
Mədəni irsin qorunması layihəsi	5.60	31.05.1999 01.02.2034	0,75	10	3.20	2.40		2.40
Təhsil islahatları layihəsi - I	3.70	29.06.1999 15.01.2034	0,75	10	3.50	0.20		0.20
Suvarma – drenaj sisteminin bərpası	31.70	24.08.2000 15.01.2035	0,75	10	9.90	21.80		21.80
Səhiyyə islahatları layihəsi	4.0	26.07.2001 15.01.2035.	0,75	10	2.10	1.90		2.10
TRASECA yolunun bərpası layihəsi	31.50	25.07.2001 01.06.2036	0,75	10	2.0	29.50		2.0
Maliyyə sektoruna texniki yardım	4.30	06.01.2001 01.03.2036	0,75	10	1.50	2.80		1.50
Təhsil islahatları layihəsi - II	13.20	27.05.2003 15.05.2038	0,75	10	0.0	13.20		0.0
İrriqasya paylama sistemi və idarə etmənin təkmilləşdirilməsi layihəsi	25.70	24.09.2003 15.08.2038	0,75	10	0.0	25.70		0.0
Cəmi : min SDR	259.40				126.60	132.70		126.60
Cəmi : min ABŞ \$	383.91				187.37	196.54		187.37

BMK İsveçrə Hökumətinin Trast Fondu ilə birlikdə 2003-cü ildə Bakıda Beynəlxalq İnvestisiya Konfransının keçirilməsini təşkil etmişdir. BMK həmçinin Hollandiya Hökumətinin Trast Fondu ilə birlikdə Bakı Fond Birjasının və Dövlət

Qiymətli Kağızlar Komitəsinin institusional quruluşuna yardım, lizinqin inkişafı və korporativ idarəetmə maliyyə vəsaitlərinə çıxışın təkmilləşdirilməsi və yerli biznes inkişaf xidmətlərini göstərənlərin kreditləşdirilməsi vasitəsilə Azərbaycanın neft və qaz sənayesinin təchizat və xidmət sektorunun imkanlarının artırılmasına yönəldilmiş kiçik və orta müəssisələrinin əlaqələndirilməsi sahələrində texniki yardım layihələrini həyata keçirir.

Bankın yardımı, infrastruktur investisiyalar, sosial sektor və kənd yerlərinin inkişafına investisiyalarla birgə intensiv siyasət dialoqu vasitəsi ilə verilən struktur dəyişikliyi krediti və AMF-dən ibarət olmuşdur. Əsas neft və qaz daxilolmalarının əldə olunmasınadək imkanın olmasını nəzərə alaraq, Bankın ümumi strategiyası idarəetməni gücləndirmək, siyasət islahatlarını müəyyən etmək və prioritetləşdirmək üçün yardımın göstərilməsi, beynəlxalq inkişaf təcrübəsinin yayılması və dövlət investisiyası layihələrinin işlənilib hazırlanması və icrası üçün yüksək keyfiyyətli texniki ekspertiza və nou-haunun təmin edilməsi olmuşdur.

1995 - ci ildən başlayaraq ümumi həcmi 3 milyard Amerika dollarını keçən qırxdan çox layihə həyata keçirilmişdir. 1 yanvar 2011-ci ilə qədər : Cəmi 50 layihə üçün təxminən 3 milyard 500 milyon Amerika dolları ayrılmışdır. 30 layihə hal-hazırda həyata keçirilmişdir. Bu layihələrin bir hissəsi də struktur islahatları məqsədi olmuşdur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Dünya Bankı əlaqələri yüksələn xəttlə inkişaf etməkdədir. Azərbaycanın paytaxtı 3,5 mln. əhalisi olan Bakı şəhərinin ən böyük problemlərindən biri də su təchizatı sisteminin tələbatı ödəməməsidir. Bu problemin səbəbləri adı çəkilən sektorda həyata keçirdikləri siyasət və qiymətləndirmə sisteminin müvəffəqiyyətli olmaması, vəsaitlərin az olması, texniki avadanlıqların çatışmamazlığı, su boru xətlərinin və su nəqli üçün lazım olan avadanlığın yenidən qurulması işlərini yaxşı yerinə yetirə bilməməsidir. Uzun illər idi ki, su mənbələrinin paylanması kənd təsərrüfatı sektoru ön plana çəkilmirdi. Buna görə də suyun sektorlara paylanması işində bəzi problemlər olmuşdur.

Azərbaycanın bütün ərazisində yalnız Bakıda deyil, ikinci dərəcəli şəhərlərdə də su və sanitariya sistemlərini bərpa etmək və təkmilləşdirmək üçün çox böyük

məbləğdə investisiyalar tələb olunur. *Milli Su Təchizatı və Sanitariya silsilə Layihələri* çərçivəsində seçilmiş ikinci dərəcəli şəhərlərdə su istehsalı və paylanması və axar sular qurğularının təmiri və bərpası maliyyələşdiriləcək. Sektor-miqyaslı yanaşma vasitəsilə onlar “Azərsu” ASC və onun törəmə şirktlərini ikinci dərəcəli şəhər səviyyəsində dəstəkləyəcək ki, onların potensialı, təşkilati və iş səmərəliliyi, kommersiya və maliyyə davamlılığı təkmilləşdirilsin. Təklif edilən silsilə layihələr sonrakı mərhələlərdə əhatə dairəsini su və sanitariya məsələlərindən şəhər bərpasının digər sahələrinə genişləndirə bilər.

Cədvəl 2.2.4

Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələr:¹

Nö	Maliyyələş-dirən təşkilat	Layihənin adı	Sektor	Status	Hüquqi qüvvəyə minmə tarixi
1	BYİB/BİA	İqtisadi İnkişafın Dəstəklənməsi layihəsi	Dövlət idarəçiliyi	Həyata keçirilir	15.02.05
2	BYİB/BİA	Maliyyə Xidmətlərinin İnkişafı Layihəsi	Maliyyə sektoru	Həyata keçirilir	06.01.05
3	BYİB/BİA	Pensiya və Sosial Yardım Layihəsi	Sosial sektor	Həyata keçirilir	10.06.04
4	BYİB/BİA	Kənd Təsərrüfatı İnvestisiya Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Həyata keçirilir	03.06.04
5	BYİB/BİA	İrriqasiya Paylama Sistemi və İdarəetmənin Gücləndirilməsi Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Həyata keçirilir	17.06.03
6	BYİB/BİA	Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi	Təhsil	Həyata keçirilir	27.05.03
7	BYİB/BİA	Böyük Bakı Su Təchizatının Yenidən Qurulması Layihəsi (əlavə vəsait)	Su təchizatı və sanitariya	Həyata keçirilir	10.12.02
8	BYİB/BİA	İnstitusional Quruluşa Texniki Yardım Layihəsi (ikinci)	Dövlət sektorunun idarəçiliyi	Həyata keçirilir	18.06.02

¹ Dünya bankının internet saytı-www.worldbank.org

9	BYİB/BİA	Struktur Dəyişikliklərinə Kredit Layihəsi (ikinci)	Dövlət sektorunun idarəçiliyi	Yekunlaşılıb	12.03.02
10	BYİB/BİA	Maliyyə Sektoruna Texniki Yardım Layihəsi	Maliyyə	Həyata keçirilir	12.06.01
11	BYİB/BİA	Sağlamlıq Layihəsi	Sağlamlıq və qidalanma	Həyata keçirilir	12.06.01
12	BYİB/BİA	Yol Layihəsi	Nəqliyyat	Həyata keçirilir	12.06.01
13	BYİB/BİA	İrriqasiya və Drenaj İnfrastrukturunun Yenidən Qurulması və Tamamlanması Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Həyata keçirilir	22.06.00
14	BYİB/BİA	Kənd təsərrüfatının İnkişafı və Kredit Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Həyata keçirilir	08.06.99
15	BYİB/BİA	Pilot Yenidənqurma Layihəsi	Sosial müdafiə	Həyata keçirilir	08.06.99
16	BYİB/BİA	Təhsil İslahatları Layihəsi	Təhsil	Yekunlaşılıb	24.05.99
17	BYİB/BİA	Mədəni İrsin Qorunması Layihəsi	Mədəniyyət	Həyata keçirilir	13.05.99
18	BYİB/BİA	Struktur İslahatları Layihəsi – SAC I (Əlavə)	İqtisadi siyasət	Yekunlaşılıb	31.03.99
19	BYİB/BİA	Pilot Yenidənqurma Layihəsi	Şəhərlərin inkişafı	Həyata keçirilir	02.07.98
20	BYİB/BİA	Ətraf mühitin Qorunmasına Təcili İnvestisiya Layihəsi	Ətraf mühitin mühafizəsi	Həyata keçirilir	30.06.98
21	BYİB/BİA	Struktur Dəyişikliklərinə Kredit Layihəsi	İqtisadi siyasət	Yekunlaşılıb	24.07.97
22	BYİB/BİA	Fermer Təsərrüfatlarının Özəlləşdirilməsi Layihəsi	Kənd təsərrüfatı	Yekunlaşılıb	16.01.97
23	BYİB/BİA	Qazpaylama Sisteminin Yenidən Qurulması Layihəsi	Neft və qaz	Yekunlaşılıb	19.09.96
24	BYİB/BİA	Reabilitasiyaya Kredit Proqramı	Makro/qeyri-ticarət	Yekunlaşılıb	22.08.95
25	BYİB/BİA	İnstitusional Quruluşa Texniki Yardım Layihəsi	Özəlləşdirmə	Yekunlaşılıb	25.07.95
26	BYİB/BİA	Böyük Bakı su təchizatının yenidən qurulması layihəsi	Su təchizatı və sanitariya	Həyata keçirilir	28.06.95
27	BYİB/BİA	Neft sənayesinə Texniki Yardım Layihəsi	Neft və qaz	Yekunlaşılıb	20.04.95

Son vaxtlar bu problem su təchizatı sisteminin daha da bərbad hala düşməsi səbəbindən daha da acınacaqlı hala çatmışdır. Sektorlara su paylama sisteminə bəzi məhdudiyyətlər qoyulmuşdu. Bəzi ailələr su boru xətlərindən gün ərzində ancaq 6 saat istifadə edə bilirdilər. Suyun keyfiyyətsiz olması şəhər sakinləri arasında yolxucu xəstəliklərin yayılmasına səbəb olmuşdur. Dünya Bankı Bakı şəhərinin su təchizatını inkişaf etdirmək üçün 61 mln. ABŞ dolları məbləğində kredit vermişdir. Bu kredit Bakı şəhərinin su təchizatı sisteminin yenidən qurulması və tez bir vaxtda səmərəliliyini artırmaq üçün istifadə olunacaqdır. Kreditin əsas məqsədi aşağıdakılardır: a) Bakının su təchizatı sisteminin yenidən qurulması; b) Hökumətə daha uzun dövr üçün istifadə olunacaq yeni su sistemlərinin quraşdırılmasında köməklik göstərmək.

Layihə hazırlanarkən layihənin Bakının əhalisinə hansı istiqamətdə təsir göstərəcəyinin ölçülməsi, Bakının su təminatı idarəsi və su istifadəçiləri arasındakı danışıq və əlaqələrin inkişafına yönəltmək məqsədilə layihənin sosial səbəbləri və nəticələri gözəl bir şəkildə analiz edilmişdir. Analiz vaxtı müəssisələrin və əhalinin su təminatının nə vəziyyətdə olduğu əsasında araşdırmalar aparılmış, deputatlarla rəsmi olmayan görüşlər keçirmişlər, media təmsilçiləri və beynəlxalq özəl qurumlarla əməkdaşlıq edilmişdir. Analiz nəticəsində əhalinin böyük bir hissəsinin və əksər müəssisələrin su ilə təmin edilməməsi və suyun keyfiyyəti ilə əlaqədar olaraq bəzi, amma çox ciddi problemlərə rast gəlinmişdir. Bundan əlavə analizin nəticəsi olaraq su təminatındakı kəsintilərin əsas səbəbləri boru xətlərinin deşilməsi nəticəsində itirilən su, su xəttinə qanunsuz birləşmələr və suyun verilmə gücünün, təzyiqinin lazımi səviyyədə olmaması ortaya çıxmışdır. Analizə görə su pulunun 40-50 faizi ödənilməmiş olaraq qalır, ancaq ailələrin digər mənbələrdən aldıkları hazır, təmizlənmiş suların məsrəfləri dövlət su boru xəttinin aylıq istifadə olunan qiymətindən 17 dəfə çoxdur.

1995-ci ildə iyun ayında həyata keçirilən layihə 3 əsas məqsəddən ibarət idi:

a) Ehtiyacın istiqamətləndirilməsi (6,7 mln. dollar) - Sudan daha əlverişli istifadə etmək üçün lazımi yerlərdə 15.000-ə yaxın su sayğacları yerləşdiriləcəkdi, su xəttində istifadə haqqının ödənilməsi sistemi isə yenidən nizama salınacaqdı.

b) Maddi - texniki bazanın ehtiyaclarının qarşılanması (28,7 mln. dollar) - Su ilə təmin olunma sisteminin modernizasiyası üçün lazımi işlərin görülməsində istifadə olunacaq yük maşınları, qaldırıcı kranlar, avtobuslar və tikinti texnologiyası alınmalı, emalatxanalar isə yenidən bərpa olunacaqdı.

c) Su təminatının modernizasiyası (39,5 mln. Dollar) - Ceyranbatan gölü və Kür çayındakı su təmizləmə təchizatlarını əsaslı təmir etdirmək, 13 əsas su pompalama məntəqələrini və 251 su pompalamanı gücləndirən məntəqələrini təzə elektrik transformatorları, nasos və su boruları ilə təchiz ediləcəkdi. Hər bir su mənbəyində su vuran məntəqələr, başlıca su ötürülən xətlərdə su sayğacları əsaslışəkildə dəyişdiriləcəkdi.

Hökumət etibarlı su və kanalizasiya xidmətlərinin təchiz olunmasını ölkə üçün prioritet olaraq müəyyən etmişdir. Dünya Bankı və Hökumət bu prioriteti dəstəkləyir. Dünya Bankının dəstəklədiyi layihələr üzrə məqsəd daha yaxşı su təchizatı və kanalizasiyadan istifadə edən insanların sayını 100,000-dən ÖTS müddətinin sonuna kimi 1,000,000 nəfərə çatdırmaqdır. İkinci hədəf xidmət göstərilən əhali üçün su təchizatının etibarlılığının yüksəldilməsidir. Bu nəticələrə nail olmaq üçün əsas vasitə Milli Su Təchizatı Layihələri 1 və 2 olacaq. Bu layihələrin icra vəziyyətindən asılı olaraq Bank növbəti yəni, *Su Təchizatı 3 Layihəsini* də nəzərdən keçirə bilər. Özəl sektorun iştirakı üçün potensial olduqda, BMK məsləhət xidmətlərinin və ya investisiya dəstəyininin genişləndirilməsini nəzərdən keçirə bilər, ancaq hal-hazırda bununla bağlı hər hansı razılaşma yoxdur. 1995-ci ilin oktyabr ayında BYİB Bakı şəhərində yaşayan 2,5 milyonluq sakinə su sisteminin bərpası istiqamətində 23 milyon ABŞ dolları həcmində kreditin ayrılmasına dair saziş imzaladı. Bu investisiya proqramının 3 məqsədi vardır: su tələbatının ödənilməsi; qurğuların qorunmasının gücləndirilməsi; su təchizatının və istehsalın gücləndirilməsi;

Bu layihənin əsas hissəsi Bakı şəhər dövlət su sisteminin korporatizasiyası nəticəsində bu qurumun birgə səhmdar cəmiyyəti adı altında Abşeron Regional Su Şirkətinə çevrilməsi idi. Bu şirkət qərb şirkətləri ilə birgə tərəfdaşlıq quraraq maliyyə və su istehlakçılarına daha yaxşı xidmət göstərilməsi sahəsində əməliyyatların inkişafı istiqamətində inkişafa nail olmuşdur. Bununla yanaşı tariflər isə imkanlara uyğun olaraq qalmışdır. Layihənin ümumi dəyəri 95 milyon ABŞ dolları həcmində olmuşdur və Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının birgə maliyyə dəstəyi nəticəsində həyata keçirilmişdi.

“Böyük Bakının Su Təchizatının Reabilitasiyası” layihəsi 1996-2001-ci illər ərzində həyata keçirilmiş və layihə “Azərsu” ASC tərəfindən icra olunmuşdur. Layihənin icrasına cəlb olunmuş kreditin məbləği 65.99 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş və əlavə vəsait İqtisadi Məsələlər üzrə İsveçrə Dövlət Katibliyi tərəfindən ayrılmışdır. Layihənin məqsədləri: qısa bir müddətdə su təchizatı sistemini yaxşılaşdırmaq və bununla su təchizatını Bakı şəhərinə, əsasən əhalinin kasıb təbəqəsini bərpa etmək; ümumilikdə, su təchizatı sistemini təkmilləşdirmək; uzunmüddətli planlaşdırmanın və bərpanın əsasını qoymaq.

2000-ci ildə Bakıda baş vermiş zəlzələ nəticəsində su təchizatı qurğularına dəyən ziyanı aradan qaldırmaq məqsədilə Bank tərəfindən 12.92 mln. ABŞ dolları həcmində əlavə vəsait ayrılmışdır.

Hal-hazırda Dünya Bankının su mütəxəssisləri tərəfindən “Böyük Bakının Baş Planı” hazırlanır. Qeyd olunan plan Bakı şəhərinin qeyri səmərəli su paylanması problemini aradan qaldıracaq, o cümlədən mövcud su xətlərinin təhlilini və yeni hidravlik modelin yaradılmasını əhatə edəcək.

Dünya Bankı 2011-ci il 27 apreldə Azərbaycanda su istifadəçiləri assosiasiyalarının inkişafı layihəsinin həyata keçirilməsi üçün 80 mln. ABŞ dolları həcmində kreditin ayırmasını təsdiqləyib. Kreditin 76.8 mln. dolları Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, 3.2 mln. dolları isə Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı tərəfindən ayrılacaq. Ümumilikdə layihənin dəyəri 114.3 mln. dollardır ki, qalan 34.3 mln. dolları Azərbaycan hökumətinin iştirak payıdır. Layihənin əsas məqsədi ölkədə

irriqasiya sisteminin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsidir. Layihə Azərbaycanda 379 su istifadəçiləri assosiasiyası, 760 min kiçik fermer təsərrüfatları yerləşən təxminən 900 min hektar ərazini əhatə edəcək. Müxtəlif treningdən başqa layihə çərçivəsində uzunluğu 3 min km olan drenaj və irriqasiya kanallarının yenidən qurulması nəzərdə tutulur. 1992-ci ildən indiyə kimi Dünya Bankı Azərbaycana 43 layihə üzrə təxminən 2.9 mlrd. dollar həcmində vəsait ayırıb.

Azərbaycan hökuməti və Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən “Milli su təchizatı və kanalizasiya xidmətləri layihəsi” çərçivəsində respublikanın 14 şəhər və rayon mərkəzində etibarlı və davamlı su təchizatı və kanalizasiya xidmətlərinin təmin edilməsini nəzərdə tutan layihənin icrası davam etdirilir. Bu layihənin həyata keçirilməsi ilə Biləsuvar, Qəbələ, Şamaxı, Saatlı, Hacıqabul, Qazax, Quba, Qax, Mingəçevir, Sabirabad, Samux, Şəmkir, Tərtər rayonları və Xırdalan şəhərində su təchizatı və kanalizasiya sistemləri qurulacaqdır.

Bununla yanaşı su təchizatı və kanalizasiya sisteminin ahəngdar fəaliyyətinin təmin olunması üçün mütəmadi olaraq müvafiq təmir-bərpa işləri aparılmış, su və kanalizasiya xətlərində baş verən qəza hadisələri operativ qaydada aradan qaldırılmış və digər tədbirlər həyata keçirilmişdir.

III Fəsil Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri.

3.1 Azərbaycanın valyuta siyasəti və BVF ilə əməkdaşlığının genişləndirilməsi istiqamətləri.

Azərbaycan “Rubl Regionu”ndan çıxaraq milli valyutanın tədavülünə dair qəbul edilən qanunun ardından, 1992-ci il noyabr ayında müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli valyutası olan “Manat”ı tədavülə çıxartmışdır. Azərbaycanın milli valyutası, ilk mərhələdə Rusiyanın valyutası Rubl ilə birlikdə istifadə olunurdu. Hökumətin sərbəst bazar iqtisadiyyatına keçiləcəyini və özəlləşdirməni manat ilə aparacağını bildirməsi ilə yanaşı ümumi həcmnin bazarda az olması səbəbiylə ilk dövrdə dəyərini qoruyan manat, idxalın böyük bir hissəsinin rubl ilə aparılma məcburiyyətinin olması və idxal edilən məhsulların ölkələrində, xüsusilə də Rusiyada qiymətlərin liberallaşmaya paralel olaraq yüksəlməsi nəticəsində, 1993-cü ilin ortalarından etibarən rubl qarşısında dəyər itirməyə başladı. Bununla yanaşı 1993-1994-cü illərdə bank sektorunda baş verən iflaslar və manatın dəyərini itirəcəyi qorxusu, başda dollara olmaq üzrə xarici valyutaya istiqamətlənməyə, yəni valyuta əvəzetməsinə səbəb olmuşdur. Hər iki valyutanın mübadilə üçün istifadə olunması, ödəmələr sistemində, xarici ticarət tədiyyə balansında bəzi problemlərə səbəb olarkən, ölkədə baş verən iqtisadi böhranın dərinləşməsində də rol oynamışdır.

Nəhayət, 1994-cü ildən etibarən manat ölkədə yeganə pul vahidi olaraq fəaliyyət göstərməyə başlayır. 1994-cü ildə “Valyuta Tənzimlənməsi Haqqında” qanunun qəbul edilməsi və 1995-ci ildə anti-inflyasionist pul və kredit siyasətinin tətbiq edilməyə başlaması nəticəsində tətbiq edilməyə başlaması nəticəsində 1996-cı ilin may ayından manat dəyər və etibar qazanmağa başladı. Manat ilk illərdə inflyasiya, siyasi və iqtisadi sabilliyin olmaması kimi səbəblərlə ABŞ dolları qarşısında sürətlə dəyər itirsə də, 1995-ci ildən sonra ölkədə həyata keçirilən iqtisadi tədbirlər və sərt pul siyasəti nəticəsində milli valyutada çox böyük dalğalanmalar olmamışdır.

Qonşu ölkələr daha yüksək inflyasiya rəqəmlərinə sahib olduqlarından, manat bu ölkələrin valyutaları qarşısında dəyər qazanmışdır.

Milli Bankın siyasətləri və bunu dəstəkləyən neft müqavilələri nəticəsində 1997-1998-ci illərdə xarici investisiya daxil olmalarında artışı səbəbiylə manat ABŞ dolları qarşısında dəyər qazanmışdır. Həddən artıq istifadə olunan milli valyutamız ilə yanaşı 1998-ci ildə baş verən Rusiya böhranının da təsiriylə ixrac gəlirlərində önəmli miqdarda azalmalar baş vermişdir. Ancaq, 1999-cu ildən etibarən effektiv valyuta bazarında manatın dəyəri aşağı salınmış və Azərbaycanın ticari rəqabət şansı artırılmağa çalışılmışdır. 1999-cu ilin ikinci yarısında, 1995-ci ildən etibarən tətbiq olunmağa başlanan valyuta siyasətlərində yumuşama ilə birlikdə yenidən milli valyuta yüksəlməyə başlamışdır⁵⁶. 1999-cu ilin ortalarından etibarən milli valyutanın tənzimlənməsi məqsədli bazar mexanizmasına, yəni dalğalı məzənnə rejiminə keçilmiş, milli valyuta ABŞ dolları qarşısında 7% nisbətində devalvasiya edilərək ixrac məhsullarına rəqabət üstünlüyü qazandırılmağa cəhd edilmişdir.

Qısacası, 1999-cu ildəki maliyyə sabilliyi, sərt pul siyasəti və devalvasiya ilə manat güc qazanmış və sabillik əldə etmişdir. Manatın devalvasiya səbəbiylə ixrac məhsulları xaricdə ucuz, daxildə isə baha qiymətə istehlak olunmağa başlamışdır. Bundan əlavə idxal xam maddəni əsas alan ixrac məhsullarının xərcləri artmış, digər ifadəylə idxal baha olduğu üçün ixrac yolu ilə əldə edilən valyuta gəlirləri, pul vahidi manata qarşı dəyər qazanan ölkələrə geri getməyə başlamışdır.

2000-2003-cü illər arasında yumşaq bir devalvasiyaya məruz qalan manatın 2004-cü ildə bir az dəyər qazandığını müşahidə edirik. Manatın dəyər qazanmasının səbəbləri isə belə açıqlanır: 2004-cü ildə tədaviyədəki pul kütləsi 31% artarkən ölkəyə böyük həcmdə valyuta daxil olmaları valyuta məzənnələrinə təsir edir. Neft və təbii qaz istehsalının artması və ÜDM-dəki artışıla birlikdə ölkəyə valyuta daxil olmaları daha da artacaqdır. Bunlar isə manatın dəyər qazanmasına səbəb olacaqdır.

Azərbaycanın milli valyutası olan manatın dəyəri günlük olaraq Bakı Banklararası Valyuta Birjasında müəyyənləşir. Real və nominal valyuta məzənnələri arasında ciddi fərqlər var. Valyuta məntəqələri və banklar Milli Bankın

müəyyənləşdirdiyi məzənnə üzərindən ən çox (+/-) 5 manat fərqlə alım və ya satım edə bilməkdədir.

Azərbaycanın valyuta ehtiyatları kifayət qədərdir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) valyuta ehtiyatları 2010-cü ildə təxminən altı milyard dollar olmuşdur. Bu miqdar ölkənin təqribən 5 aylıq mal və xidmət idxalı qədərdir. Valyuta ehtiyatlarının artışı daha çox AMB-nin valyuta bazarında həyata keçirdiyi alışlardan qaynaqlanmışdır. Umumiyyətlə Neft Fondu və digər rezervlər daxil edilərsə ölkənin valyuta ehtiyatı iyirmi milyard dollara çatmaqdadır.

Valyuta ehtiyatları 2004-cü il sonu etibarıyla isə, bir əvvəlki ilə görə 15.82% artaraq 876.86 milyon dollar oldu. 2004-cü ildə BVF kreditlərinin əsas və faiz ödəmələri üçün Milli Bank ehtiyatlarından 62.6 milyon dollar xərclənmişdir. Beləcə nisbi artışı 182 milyon dollardan çox olmuşdur. Valyuta ehtiyatlarındakı artışı əsas etibarıyla ölkə daxili valyuta baza-ından alışlara istinad etməkdədir. 2004-cü ildə Milli Bankın valyuta bazarına müdaxiləsi, ölkəyə ölkə xaricindən valyuta axması səbəbiylə milli valyutada baş verə biləcək devalvasiyanın qarşısı alınmışdır.

Eyni zamanda 2006-cı ilin yanvar ayının 1-dən etibarən Azərbaycanda denominasiya həyata keçirilmiş, pulun nominal dəyəri 5 000 dəfə azaldılaraq “Yeni Azərbaycan Manatı” tədavülə çıxarılmış və bu proses 2007-ci ilin yanvar ayının 1-ə qədər davam etdirilmişdir. Yeni Azərbaycan Manatının həm fiziki göstəriciləri olaraq, həm də dəyər olaraq Avroya yaxın olması müəyyən mənada ölkədə dollar hegomonluğuna zərbə vuracaqdır. Çünki ölkədəki pul əməliyyatlarının əhəmiyyətli bir hissəsi dollar ilə reallaşması, Azərbaycan manatının tədavül bazarını məhdudlaşdırırdı.

Respublikanın valyuta ehtiyatları milli valyutanın alıcılıq qabiliyyətini qorumaq, dövlətin iqtisadi tələbatı sosial inkişafı ilə bağlı ehtiyacları ödəmək, xarici borcun ödənilməsi sahəsində öhdəlikləri yerinə yetirmək məqsədilə yaradılan mərkəzləşdirilmiş xarici valyuta və digər valyuta sərvətləridir. Bu ehtiyatlar respublika büdcəsinin valyuta gəlirlərindən və sabitləşdirmə fondundan ibarətdir. Onların formalaşması qaydası Respublika Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir.

Sabitləşdirmə fondu manatın məzənnəsinin sabitləşdirilməsini təmin etmək məqsədilə ilə yaradılır və ondan istifadə olunması barədə sərəncamı ARMB verir.

Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının kifayət miqdarda olması əhəmiyyətlidir. 2015-ci ilin ilk aylarına ölkənin valyuta ehtiyatları 50 milyard ABŞ dolları həcmindədir. Ancaq, milli sərvətlərlə sadəcə dövlətin deyil, onun vətəndaşlarının da mülkiyyəti daxildir. Müasir dünyamızda dövlətin varlığı xəzinədəki pulun məbləğindən daha çox, onun vətəndaşlarının rifah səviyyəsinin yüksək olması ilə ölçülür. Bu cəhətdən isə, Azərbaycanda bəzi problemlərin mövcudluğu gözə çarpır. Xalqın gəlir səviyyəsi aşağı, sosial təbəqələşmə kəskin, ortatəbəqə yox deyiləcək qədər zəifdir. Bu məsələnin həllində, həm neft fondunda yığılan gəlirlərdən, həm də xarici kreditlərdən daha yaxşı istifadə edilməsi lazım gəlir.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının getdikcə dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasının dərinləşməsi Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) struktur bölmələrinin xarici texniki yardıma olan ehtiyaclarının daha dərinlən öyrənilməsini, vaxtında və keyfiyyətli texniki yardımların əlaqələndirilməsini və gücləndirilməsini zəruri etmişdir. AMB-nin fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində işin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasının əsas hədəf olması beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsini, beynəlxalq imicin yüksəldilməsini daha da aktuallaşdırmış və bu istiqamətdə müvafiq işlər aparılmaqdadır. Bu işlər AMB-nin qarşısına qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsini təmin etməyə, aparılan islahatlar və modernləşmə tədbirlərində bank işində zəngin təcrübəyə malik olan xarici mərkəzi bankların təcrübəsindən faydalanmağa, habelə AMB-nin beynəlxalq arenada layiqincə təmsil edilməsinə zəmin yaratmışdır.

AMB-nin strateji hədəfləri sırasında ölkənin maliyyə-bank sistemini beynəlxalq standartlara uyğun olaraq inkişaf etdirmək və xarici dövlətlərin maliyyə-bank sistemində inteqrasiya əsas istiqamətlərdən biridir. Eyni zamanda AMB-nin beynəlxalq maliyyə institutları ilə əlaqələrinin intensivləşdirilməsi xüsusilə də BVF ilə və maliyyə sektorunun inkişafı ilə əlaqədar yeni layihələrin cəlb olunması

istiqamətində işin genişləndirilməsi qarşıda duran əsas vəzifələrdən birinə çevrilmişdir.

Cədvəl 1.3.1

BVF-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi proqramlar:¹

Mexanizmlərin adı	Valyuta	Məbləğ	Faiz	Tarix	Güzəştli müddət (il)
STF Kredit	SDR	58,5 mln.	1,9–3,5	1995	4,5
Stand By	SDR	58,5 mln.	3 – 4,5	1995	5,1
EFF Kredit	SDR	58,5 mln.	1,9–3,5	1996	4,5
SSFF Kredit	SDR	56,3 mln.	1,9–3,5	1999	3
PRGF+ESAF KK Kredit	SDR	80,5+93,6 mln.	0,5	2001	5

BVF-nin Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri də SİP kontestində qurulmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, əməkdaşlıq əlaqələrinin ilkin qiymətləndirilməsi dövründə BVF-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi proqramların iqtisadi səmərəsi böyük olmuşdur. Belə ki, 1992–1994-cü illərdə ölkənin üzləşdiyi dərin iqtisadi böhrandan çıxmaq məqsədilə BVF-nin maliyyə dəstəyi ilə aparılmış struktur islahatları proqramı daxili və xarici balansın tarazlaşdırılması və iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə imkan vermişdir. 1995-ci ildən başlayaraq struktur islahatları çərçivəsində aparılmış sərt fiskal və monetar siyasət nəticəsində dövlət büdcəsinin kəsirinin inflyasiya

¹ Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının internet saytı-www.cbar.az

mənbələri hesabına maliyyələşdirilməsinə son qoyulmuş, bu sahədə xarici maliyyə mənbələrinə üstünlük verilmiş və bununla da inflyasiya 1996-cı ildən özünün hiperinflyasiya səviyyəsindən - 6%-dən də aşağı düşmüş, manatın ABŞ dollarına olan məzənnəsi sabitləşmiş və real iqtisadi artıma nail olunmuşdur.

BVF ilə Azərbaycan Hökuməti arasında Maddələr Sazişinin IV Maddəsinə uyğun olaraq indiyədək Azərbaycan hökumətinə iqtisadi proqramların həyata keçirilməsinin dəstəklənməsinə təqdim edilmiş maliyyə yardımları ilə yanaşı BVF texniki yardım, institusional və monetar idarəetmə üzrə potensialın artırılması üzrə Azərbaycanda bir sıra sahələrdə, o cümlədən dövlət xərclərinin idarə olunması, vergi-gömrük siyasəti və idarə olunması, mərkəzi bankçılıq, bank nəzarəti, pul siyasəti və statistika sahələrində texniki yardımlar da göstərmişdir. Azərbaycanda makroiqtisadi təhlillər və siyasət, maliyyə proqramlaşdırılması, fiskal siyasət və idarəçilik, mərkəzi bank mühasibatlığı və bank nəzarəti sahələrində BVF tərəfindən təmin edilmiş təlimlərdən bəhrələnməmişdir.

3.2. Dünya Bankının Azərbaycanda tətbiq etdiyi inkişaf strategiyası

2003-cü ilin fevral ayında Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycan üzrə 2003-2005-ci illər üçün “Ölkəyə yardım Strategiyası” təsdiq olunmuşdur. Bu strategiya üzrə nəzərdə tutulan layihələr çərçivəsində artıq 65 milyon ABŞ dolları həcmində kredit sazişi imzalanmış və təsdiq olunmuşdur. Bundan başqa strategiyada nəzərdə tutulan layihələrdən biri də “Yoxsulluğun azaldılmasına yardım kreditidir. Bu layihə Yoxsulluğun azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirləri müəyyənləşdirmək və struktur islahatları davam etdirmək məqsədilə ayrılır. Kreditin məbləği 60 milyon ABŞ dolları təşkil edir və 3 il ərzində hər il 20 milyon ABŞ dolları olmaqla ayrılacaq.

Dünya Bankı 2003-2005 maliyyə ilindəki fəaliyyətini əsasən yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə dövlət proqramının dəstəklənməsinə yönəltmişdir. Bankın fəaliyyəti bu proqramın bütün 6 mərhələsini əhatə edir. Bu fəaliyyət 4 strateji məqsədlə ifadə olunur və əsasən BİA-nın investisiyaları hesabına təşkil olunmuşdur.

Bankın Azərbaycan Respublikası üçün 4 əsas inkişaf strategiyası bunlardır:

- Neft gəlirlərindən səmərəli istifadə etməklə makroiqtisadi sabillik yaratmaq, Holland Sindromunun yarada biləcəyi mümkün təhlükədən qorunmaq;
- İş yerlərinin yaradılması, qeyri neft sahəsinin inkişafı, biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi, kənd təsərrüfatının stimullaşdırılması;
- Xidmət sahələrinin inkişafına nail olmaq, ifrastrukturanın inkişafına yardım göstərmək;
- Neft və qaz potensialının realizə olunmasına yardım.

1) Neft axınının idarə olunması

Bu strategiya Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə dövlət proqramına əlverişli şərait yaratmaq, xüsusən ilk iki mərhələsinə dəstək verməkdir. SAC və İBTA adlanan texniki yardım proqramları bu işdə əsas vəsaitlərdir və mühüm istiqamətləri aşağıdakılardır:

- a) neft sektorunda şəffaflığa nail olmaq üçün ali audit institutunun yaradılması və onun fəaliyyətinin təşkili
- b) biznes mühitinin yaxşılaşdırılması
- c) daha şəffaf büdcə siyasəti

2) İş yerlərinin yaradılması və qeyri neft sektorunun davamlı inkişafı

Bu strategiya YAİİDP –nin ikinci mərhələsinə uyğun gəlir. Əsas məqsədi kiçik və orta sahibkarlığın və fermerlərin inkişafı üçün dövlətə və investorlara yardım etməkdir. Əsas 4 istiqamət aşağıdakılardır:

- a) daha əlverişli ixrac tarifləri müəyyən etməklə ticarət mühitinin yaxşılaşdırılması
- b) Azərbaycanın ÜTT –na qəbulunun sürətləndirilməsi, regional və Avropa birliyi ölkələrinin bazarına nüfuz
- c) Lisenziyalasdırma və biznes qeydiyyatı proseduralarının, əmək bazarı siyasətinin, vergi qanunvericiliyinin, ictimai sektorun idarəsinin təkmilləşdirilməsi

d)spesifik sənaye strategiyasını inkişaf etdirməklə təhcizat mexanizmini yaxşılaşdırmaq və müəssisə daxili əməkdaşlığın gücləndirilməsi

Bundan başqa Beynəlxalq İnkişaf Assosiyası (BİA) qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün bir sıra tədbirlər planı hazırlayıb:

a)bank sektorunda rəqabət mühitinin inkişafı, qeyri-bank maliyyə sektorunda birgə müəssisələrin yaradılması

b)özəl bankların maliyyələşdirilməsi üçün kredit xəttlərinin yaradılması

c)biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və xarici sərmayələrin ölkəyə axınının stimullaşdırılması və buna mane olan amillərlə mübarizə

d)Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına yardım

Maliyyə sektorunun inkişafı

YAİİDP maliyyə sektorunun inkişafını da nəzərdə tutur, hansı ki BİA və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) tərəfindən dəstəklənir. Azərbaycan Respublikası Dünya Bankı qrupuna daxil olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) ilə əməkdaşlıq edir. BMK-nın fəaliyyəti əsasən özəl sektorda cəmləşmişdir və ayırdığı kreditlərin ümumi dəyəri 136,3 mln. ABŞ dolları təşkil edir. Bundan başqa BMK Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin çəkilişini maliyyələşdirmək məqsədilə 300 milyon ABŞ dolları həcmində kredit ayırmışdır. BMK eyni zamanda Makromaliyyələşdirmə Bankının 23,75%-lik payla səhmdarıdır.

Hal-hazırda Azərbaycanın bank sektorunda aparıcı yer Azərbaycan Beynəlxalq Bankına məxsusdur. O bazarın 60-70%-nə sahibdir. Qalan kiçik banklar isə çox az paya malikdir. Bakı xaric digər regionlar bank xidmətləri çox məhduddur. Buna görə də bu proqramın əsas prioritet məsələləri bunlardır:

a) kiçik və orta sahibkarlığın xüsusən regionlarda maliyyə və kredit xidmətlərindən istifadəsini üçün şərait yaratmaq və bu prosesi asanlaşdırmaq

b) bank sektorunda rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması və yerli bankların regional və beynəlxalq banklarla əlaqəsini genişləndirmək.

Bütün bunlar Beynəlxalq İnkişaf Assosiyasının Maliyyə Sektoruna Texniki Yardım proqramı əsasında həyata keçiriləcək.

Azad Ticarətə yardım

Bu işdə BİA yalnız kredit mexanizmlərindən başqa qeyri-kredit mexanizmlərindən də istifadə edir. Əsas məqsəd region ölkələri arasında ticarət əlaqələrini gücləndirməkdir. Azərbaycanın Qafqazda əlverişli mövqeyi ona tranzit ölkə kimi çıxış etmək imkanı verir. Hazırkı dövrdə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin fəaliyyəti region ölkələri arasında enerji infrastrukturunda əməkdaşlığını təkan verən amillərdən biridir.

Ətraf mühitin mühafizəsi

Azərbaycanın Qafqaz ekosisteminə çox mühüm rolu olduğundan BİA bu regiona özünün ətraf mühitin mühafizəsi strategiyası çərçivəsində çox böyük diqqət ayırmışdır. Bu sahədə Azərbaycan hökuməti də bir sıra tədbirlər görmüşdür, 1998-ci ildə Ətraf mühitin mühafizəsi planı hazırlanmış, Biomüxtəlifliyin qorunması strategiyası hazırlanmış, 2001-ci ildə Ekologiya Nazirliyi yaradılmışdır.

Əsas diqqət ayrılana sahələr Xəzər dənizində canlı aləmin mühafizəsi, Abşeronda neftlə çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, meşələrin qırılmasının qarşısının alınması, suvarılan ərazilərdə drenaj və irriqasiya sistemlərinin bərpası. Bu kimi problemlərin həlli üçün BİA –nin strategiyası aşağıdakıları əhatə edir:

a) Makro səviyyədə enerji islahatlarına yardım etmək, həmçinin regionlarda enerji təminatını gücləndirmək. Bu öz növbəsində meşələrin qırılmasının qarşısını əhəmiyyətli dərəcədə almış olacaq.

b)Ekologiya və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi Nazirliyinin işinin təkmilləşdirmək və ona konsultativ yardımlar etmək.

c)Ərazidən keçən neft kəmərləri üçün ekoloji standartlar müəyyən etmək və sızmalarının qarşısını almaq

d)drenaj və irriqasiya sistemlərinin bərpası və yenidən qurulması. Bu öz növbəsində torpagın şoranlaşmasının qarşısını alacaq və qrunut sularından xilas edəcək.

e)Xəzər dənizinin və Kür çayı hövzəsinin biomüxtəlifliyinin qorunması

3) İnfrastrukturun və Sosial xidmətlərin yaxşılaşdırılması

Bu strateji məqsəd YAİİDP nın axırncı 4 mərhələsini uyğundur. Enerji təminatını təkmilləşdirmək üçün bir sıra islahatlar nəzərdə tutulur:

- a) dövlət tərəfindən büdcə təşkilatlarına enerji istifadəsi üçün verilən subsidiyaların azaldılması
- b) enerji enerji tariflərini artırmaq
- c) Azəriqaz və Azərenerji ASC- nin tam olaraq özəlləşdirilməsi
- d) ARDNŞ – də struktur dəyişiklikləri həyata keçirmək

Nəqliyyat sistemi

Bu strategiya daxilində nəqliyyat sektorundakı islahatlar aşağıdakıları əhatə edir:

- a) Nəqliyyat Departamenti və Nəqliyyat Nazirliyində struktur dəyişiklikləri həyata keçirmək və onların fəaliyyətini modernləşdirmək
- b) İpək Yolunun bərpası
- c) ödənişli magistral yolların tikilişi, respublika daxili yolların yaxşılaşdırılması. Nəqliyyat sisteminin inkişafı Azərbaycanının regionda olan mövqeyini və ticarət əlaqələrini gücləndirəcək, həmçinin regionların inkişafına yardım edəcək

Sosial Müdafiə

BİA sosial müdafiə sahəsində bir sıra islahatlar nəzərdə tutur. Bunlar əsasən pensiya təminatını yaxşılaşdırmaqdır. Bu sahədə olan son islahatlarda BİA iştirak etmişdir. Bundan başqa əsas prioritet məsələlərdən biri işsiz əhəlinin qeydiyyatına alınması və onlara müavinələrin verilməsidir.

4) Neft və qaz potensialının realizə olunmasına yardım

Məlumdur ki, YAİDP həyata keçirilməsində neft və qaz gəlirlərinin böyük rolu vardır və yuxarıdakı 3 strategiyanın uğurlu tətbiqi sonuncudan asılıdır. Bu strategiya daxilində Şah-Dəniz yatağının kəşfi və istismarı Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının yardımı ilə həyata keçirilir. Hasil olunan neftin böyük hissəsi Türkiyəyə ixrac olunur.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) AGG I fazasının və BTC boru kəmərinin çəkilişi üçün 250 million dollar ayırmışdır. Bu işlər həmçinin BVF ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilir. BMT-nin rolu bunlardır:

- a) beynəlxalq investorların qarşılaşa biləcəkləri siyasi riskin azaldılması
- b) Neft Fondunun daha səmərəli və şəffaf idarə olunmasına yardım

Azərbaycanda qazın istehsalı aşağı düşür və əgər bu sahədə böyük investisiyalar olmasa onda bu istehsal yaxın illərdə də aşağı düşməkdə davam edəcəkdir. Sovetlər dövründə Azərbaycan qaza olan tələbatını Türkmənistan və İran qazı hesabına ödəyirdi. Amma SSRİ dağıldıqdan sonra bu dövlətlər qazın qiymətini qaldırdılar və nəticədə Azərbaycanın 1994-cü ildə Türkmənistana 81 mln. dollar borcu oldu. Dünya Bankı çıxış yolunu idxalın belə kəskin sürətdə azaldılmasında görmür. Daxili istehsalı artırmaq məqsədilə Neft Daşlarında yeni kompressorlar qoymaq və boru kəmərlərinin təzələnməsi üçün 160 mln. ABŞ dolları lazımdır. Bu hər il qazın istehlakını 1,4 mlrd. kub metr artırmağa imkan verəcəkdir. Əgər onillik müddətdə amortizasiya ayırmalarını və 10%

kapital resurslarına qoyulan vergini nəzərə alsaq, onda hər min kub metr qazın qiyməti 18,50 dollara gəlib çıxır.

Azəriqaz 1996-cı ildə zərərin 27 mln. dollar olacağını proqnozlaşdırıb ki, bu da hər min kub metr qazsa əmələ gələn 4,40 dollarlıq itkisinin yaranması ilə əlaqələndirilir. Əhaliyə verilən qazın qiymətini qaldırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, əhalinin həyat şəraiti keçmiş SSRİ respublikaları ilə müqayisədə ən aşağı səviyyələrdən birini tutur.

Bu sahədə siyasətin hazırlanması ilə Maliyyə Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Nazirlər Kabineti, Prezident Aparatı, ARDNŞ, Azəriqaz, Azərenerji, Yanacaq və Energetika Nazirliyi məşğul olurlar. Çıxış yollarından biri kimi sayğacların qoyulmasını göstərmək olar. Bu qaz itkisini azaltmağa və istehlakçılarda stimül yaratmağa imkan verə bilər.

3.3. Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dünya Bankı ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi

Yoxsulluq hazırda bəşəriyyətin üzləşdiyi əsas problemlərdən biri hesab edilir. Dünya bankının məlumatlarına görə XXI əsrin başlanğıcında dünya əhalisinin 2,8 mlrd. nəfərinin gündəlik gəliri 2 ABŞ dollarından, 1,2 mlrd. nəfərinin isə gündəlik gəliri 1 ABŞ dollarından aşağı səviyyədə olmuşdur. Doğulan hər 100 uşağdan 6-sı bir yaşına, 8-i isə 5 yaşına çatanaqədər tələf olmuşdur. Məktəb yaşına çatmış hər 100 uşağdan 23-nün təhsil almaq imkanı olmamışdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayan 4,4 mlrd. insanın 3/5-ü normal sanitariya şəraitinə, 1/4- i normal mənzil şəraitinə, 1/3-i normal içməli su təchizatına, 1/5-i isə normal qidalanma imkanlarına malik olmamışdır.

Məsələyə Azərbaycan kontekstində baxsaq, görürük ki, ölkəmizdə yoxsulluğun kökü yaxın keçmişlə sıx bağlıdır. Hələ sovet hakimiyyəti illərində baxmayaraq ki, bizim istehsal olunan milli gəlirimiz istehlak olunan milli gəlirdən xeyli artıq idi, əhalinin maddi rifahının səviyyəsinə görə Azərbaycan 15 müttəfiq respublikalar arasında 10-cu yer tuturdu. Belə ki, 1990-cı ildə Azərbaycanda orta əmək haqqı ittifaq üzrə orta göstəricisindən 1,5 dəfə, baltikyanı respublikalarla müqayisədə isə 2 dəfə aşağı idi. Nəzərə alsaq ki, əhalinin pul gəlirinin strukturunda əmək haqqının payı 70 faizdən çox idi, onda 1990-cı ilin rəsmi sratistikasına görə respublika əhalisinin 35 faizdən çoxunun gəlirinin yaşayış minimumdan az olmuşdur. Beləliklə SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Azərbaycanda yoxsulluğun start səviyyəsi son dərəcə yüksək idi.

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində son dərəcə qeyri-sabit ictimai-siyasi vəziyyət bir tərəfdən, naşı, səviyyəsiz xalq cəbhəsi nümayəndələrinin hakimiyyətə gəlməsi digər tərəfdən, çoxsaylı problemlərin həlli ilə məşgul olmağa imkan vermirdi. Nəticədə 1991-1994-cü illərdə əhalinin onsuzda ağır olan həyat səviyyəsi 3,6 dəfə aşağı düşdü.

Möhtərəm Prezident Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtması ilə 1994-cü ilin sonunda Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti müəyyən dərəcədə sabitləşdirmək mümkün oldu ki, bu da genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar aparılmasını nəzərdə tutan düşünülmüş və məqsədyönlü iqtisadi siyasətin işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə başlamağa imkan verdi.

Dünya Bankının ekspertləri 1995-ci ildə Azərbaycanın yaşayış şərait sorğusunu keçirmişlər və həmin il üçün ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi ölkə üzrə 61,5 faiz müəyyən edilmişdir. 1995-ci ildən başlayaraq makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına, struktur islahatlarına və iqtisadiyyatın artımının bərpasına və əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində yeddi il ərzində respublikada böyük müsbət dəyişikliklər baş verdi və aşağıdakılar mümkün olmuşdur.

- ÜDM-ə nisbətdə büdcə kəsirini 1994-cü ildəki 10 faizdən 1-2 faizə endirmək və bu kəsirin Milli Bankın kreditləri hesabına bağlanmasına son qoymaq;
- sosial ehtiyaclarına dövlət xərclərini 50 faizdən yuxarı qaldırmaq;
- Milli Bankın kredit dərəcələrini 1994-cü ildəki 250 faizdən 10 faizə endirmək;
- ölkənin 4-5 aylıq idxala bərabər olan və valyuta bazarında səmərəli şəkildə manevr etməyə imkan verən sanballı qızıl-vayyuta ehtiyatı yaratmaq;
- dövrli valyutalara nisbətə ölkənin milli valyutasının- manatın məzənnəsini sabitləşdirmək;
- dövlətsizləşdirmək prosesinə başlamaq və 2003-cü il yanvarın 1-nə pul və çek hərracları vasitəsilə 40 mindən çox kiçik və orta və mindən artıq iri müəssisəni özəlləşdirmək;
- alqı-satqı hüququ verilməklə kənd sakinlərinə pulsuz olaraq 1,3 milyon hektardan çox kənd təsərrüfatına yararlı sahələr paylamaqla torpaq islahatı keçirmək. Bunun nəticəsində artıq indiyədək kənd yerlərində 40 mindən çox fərdi fermer təsərrüfatı və təsərrüfatçılığın 5 minə qədər digər bazar formaları (kooperativlər, kiçik müəssisələr və s.) yaradılmışdır;
- dövlət idarəetmə sistemində bir sıra ciddi struktur islahatlar aparmaq, 30-a yaxın nazirlik, dövlət komitə və konserni ləğv etmək, onlarca səhmdar cəmiyyəti yaratmaq, ölkədə peşəkar dövlət qulluğunun əsasını qoymaq;
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olmaq üçün ilkin böyük hazırlıq işləri aparmaq.

Nəticədə Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin göstəricisinə görə 2003-cü ilin axırına ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 49 faizə qədər azalmışdır. Azərbaycanda yoxsulluğun müəyyən edilməsi Dövlət Statistika Komitəsi müntəzəm şəkildə həyata keçirilən ev təsərrüfatlarının tədqiqatından (ETT) əldə edilmiş məlumatlara əsaslanır. 2001-ci ildən etibarən aparılan ETT təsadüfi seçmə üsulu ilə müəyyən edilmiş 8000-8500 ev təsərrüfatlarını əhatə edən illik sorğulara əsaslanır. Illik sorğunun nəticələri hər rüb rotasiya üsulu ilə müəyyənləşdirilir. Belə ki, hər rüb 2000 ev təsərrüfatında sorğular aparılır və hər rübün sonunda həmin ev təsərrüfatları

növbəti 2000 ev təsərrüfatı ilə əvəz olunur. Sorğu kitabçaları vasitəsilə ev təsərrüfatlarının gəlir və xərcləri, eləcə də onların torpağa malik olmaq və ondan istifadə etmək imkanları, yaşayış şəraiti, uzunmüddətli mallarının mövcudluğu, təhsil və məşğulluq vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar əldə edilir.

Fərdin maddi rifahı, adətən, ev təsərrüfatının adambaşına gəlirləri və ya istehlak xərcləri vasitəsilə müəyyənləşdirilir. Azərbaycanda ev təsərrüfatında adambaşına istehlak xərcləri göstəricisindən istifadə olunur. Buraya nəgd formada xərclərlə yanaşı, fərdi təsərrüfatdan əldə edilən məhsulların istehlak dəyəri, habelə alınan hədiyyələrin dəyəri daxil olursa da, işgüzar fəaliyyətlə bağlı xərclər daxil edilmir.

Ölkədə yoxsulluq meyllərinin monitorinqi üçün “mütləq”, “nisbi” və “iftar” kimi üç yoxsulluq həddindən istifadə olunur. ***Yoxsulluğa dair rəsmi statistik göstəricilər məhz mütləq yoxsulluq həddinə əsaslanır. Mütləq yaşayış həddi*** minimum istehlak səbətinin dəyərinə əsaslanır. Bir çox ölkələrdə minimum istehlak səbətinin dəyərini müəyyənləşdirmək üçün minimum ərzaq səbətinin dəyəri hesablanır və bundan sonra ümumi istehlak səbətinə onun payı müəyyənləşdirilir. Bu zaman, yalnız ərzaq səbətinə daxil olan məhsulların dəyəri fərdi qaydada hesablanır. Azərbaycanda da bu təcrübədən istifadə edilir. Belə ki, ETT məlumatına əsasən ev təsərrüfatlarında ərzaq xərcləri ümumi istehlak xərclərinin təqribən 70 faizini təşkil etdiyindən, minimum istehlak səbəti müəyyən edilərkən minimum ərzaq dəyəri onun 70 faizi kimi götürülmüşdür. Digər 30 faiz isə, qeyri- ərzaq mallarına və xidmətlərə çəkilən xərclər üçün əlavə edilmişdir.

Ölkədə orta yaşayış səviyyəsinə nisbətən yoxsul əhalini müəyyən etmək üçün nisbi yoxsulluq həddindən istifadə olunur. ***Nisbi yoxsulluq həddində*** olanlar ölkə üzrə median istehlak xərclərinin 70% -dən azına malikdirlər. Qeyd edilən median göstəricisi hər il ETT məlumatları əsasında hesablanır.

2003-cü ildən başlayaraq, əhalinin ən yoxsul təbəqəsini müəyyənləşdirmək üçün minimum ərzaq səbətinin dəyərinə əsaslanan ***ifrat yoxsulluq həddindən*** də istifadə olunur. Əslində, o, mütləq yoxsulluq həddinin daha məhdud minimum istehlak səbətinə əsaslanan digər formasıdır. Mütləq yoxsulluq həddində olduğu kimi, əhalinin

ən yoxsul təbbəqəsini müəyyən etmək üçün də minimum istehlak səbətinin dəyəri müəyyən olunur,, lakin buraya qeyri- ərzaq malları və xidmətlər üzrə xərclər əlavə edilmir. Bu onunla izah edilir ki, ifrat yoxsulluq səviyyəsində yaşayan əhali özünün yalnız minimum ərzaq tələbatını ödəyə bilər.

2004-2008-ci illər ərzində ümumi proqramlar çərçivəsində həyata keçirilmiş iqtidasi siyasətin başlıca istiqamətləri gəlir əldə etmək imkanlarının artırılması üçün əlverişli mühitin yaradılmasından, makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılmasından və infrastrukturun yaxşılaşdırılmasından ibarət olmuşdur. Son illərdə aparılan uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində ümumi makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış, iqtisadi artımın davamlılığı təmin edilmiş, sahibkarlığın inkişafı geniş vüsət almış, xüsusilə regionlarda geniş iş yerlərinin yaradılması genişləndirilmişdir. Bütün bunlar əhalinin gəlir əldə etmə imkanlarının artmasına və onun rifahının əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmasına təsirini göstərmişlər.

Cədvəl 3.3.1

Azərbaycan Respublikası üzrə yoxsulluq səviyyələri (%-lə)

	2003	2004	2005	2008	2014
Mütləq yoxsulluq səviyyəsi	49,0	40,2	29,3	13,2	5,0
Nisbi yoxsulluq səviyyəsi	12,0	8,7	6,1	2,5	1,0
Ifrat yoxsulluq səviyyəsi	9,6	4,9	2,2	0,8	0,0

Son on bir il ərzində Azərbaycanda yoxsulluq 49 faizdən 5,0 faizə düşmüşdür. Ölkədə yoxsulluğun bu dövrdə azaldılmasına təsir edən əsas amilləri xüsusi qeyd edək:

1. *Azərbaycan iqtisadiyyatı dünyada analoqu olmayan yüksək sürətlə inkişaf etmişdir.* On bir il ərzində Ümumi Daxili Məhsul təxminən 5 dəfə, dövlət büdcəsi 15 dəfədən artıq artmışdır, ölkənin valyuta ehtiyatlarının həcmi 46 milyard dollardan çox təşkil etmişdir. Adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun həcmi 7000 dollar səviyyəsinə çatıb, orta əmək haqqı 500 dollar, orta pensiya 200 dollar səviyyəsindədir. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı, ölkənin gəlir və xərclərinin səmərəli idarə edilməsi təhsil, səhiyyə və sosial infraqstruktura investisiyaların

qoyulması, eləcə də əhalinin həssas qruplarının layiqli sosial müdafiəsinin təmin edilməsi kimi əsas ictimai xidmətlər sisteminin yenidən qurulması və yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Beləliklə, makroiqtisadi sabitlik, sürətli iqtisadi inkişaf və bu inkişafdan əldə olunan gəlirlərin daha ədalətli bölüşdürülməsi dövlət tərəfindən son on bir il ərzində həyata keçirilən yoxsulluğun azaldılması üzrə strategiyanın ana xəttini təşkil edir.

2. Qeyri-neft sektorunun inkişafı, diversifikasiya əsasında regionlarda və bölgələrdə yaşayan insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, bilavasitə yoxsulluğun azaldılmasına istiqamətlənmiş iqtisadi inkişafın təmin edilməsi.

Əhalinin yoxsul qrupları üçün məşğulluq və gəlir əldə etmək imkanlarının yaradılması, yoxsulluğun azaldılmasına istiqamətlənmiş iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün daxili və xarici investisiyaların bölgələrə cəlb edilməsi, eləcə də nəticəsində son on bir il ərzində 1 milyon 200 min yeni iş yeri açılmışdır ki, onlardan da 900 mini daimi iş yerləridir. Yalnız 2013-cü ildə 117 mindən çox yeni iş yeri açılmışdır.

3. İnfrastrukturun kəskin şəkildə yaxşılaşdırılması.

Bu xüsusilə regionların və bölgələrin fasiləsiz olaraq elektrik enerjisi, qaz, su və digər əsas xidmətlərlə təmin edilməsində nəzərə çarparaq dəyişikliklər. Nəticədə əhalinin yaşayış səviyyəsində olan fərqlərin azaldılması ilə yanaşı, xarici və yerli investisiyaların cəlb edilməsinə, eləcə də sahibkarlığın və məşğulluğun inkişaf etdirilməsinə bölgələrdə əlverişli şəraitin yaranmasıdır.

Son on bir il ərzində infrastruktur layihələrinə böyük vəsait qoyulmuşdur və 2015-ci ildə bu davam etdiriləcək. Azərbaycanda çox güclü elektrik enerjisi potensialı yaranmaqdadır. Artıq 1500 meqavat gücündə elektrik stansiyalar 2004-2012-ci illər ərzində fəaliyyətə başlayıb və ilin axırına qədər onların gücü 3 min meqavata çatdırılacaq. Hal-hazırda bölgələrdə elektrik enerjisi ilə təminat böyük dərəcədə yaxşılaşmışdır və bu problem öz həllini demək olar ki, tapıb. Nəticə etibarilə Azərbaycan elektrik enerjisi idxal edən ölkədən onu ixrac edən ölkəyə çevrilməkdədir.

Son illər ərzində qaz olmayan bölgələr hamısı qazla təmin edilib və bütün rayon mərkəzlərinə qaz verilir. Bu gün Azərbaycanda qazlaşdırma 80 faiz təşkil edir və bu yüksək göstəricidir. Hətta bizdən daha böyük həcmdə qaz hasil və ixrac edən ölkələrdə bu göstərici bizdən aşağıdır.

Əhalinin içməli su ilə təmin edilmədi üçün artıq böyük işlər görülməkdədir. Bakını yüksək keyfiyyətli içməli su ilə təmin etmək üçün Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri istismara verilib və bu Neft Fondunun hesabına icra olunub, yəni neftdən gələn gəlirlər xalqa xidmət edir. Yaxın dövrdə ölkənin bütün rayonlarında su və kanalizasiya xətlərinin tikilməsi Dünya Bankı ilə birlikdə hazırlanan layihə əsasında nəzərdə tutulur.

Yol infrastrukturunun inkişafına həm bölgələrdə, həm də Bakıda son dövr böyük vəsait qoyulur və bu işlər sürətlə davam edir. Həm paytaxtın nəqliyyat infrastrukturunu, həm də respublikanı başqa ölkələrlə birləşdirən magistral yolları tikilir və müasirləşir. Infrastrukturun köklü yaxşılaşdırılması, ilk növbədə ölkənin regionlarında və bölgələrində sahibkarlığın, özəl sektorun inkişafına öz müsbət təsiri göstərir və bu proses davam edir. Son beş ildə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasına yönəldilən investisiyaların ümumi həcmi 6 milyard manat təşkil etmişdir.

4. Təhsil və səhiyyə sahəsində əsas xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onları əldə etmək üçün bərabər və münasib imkanların təmin edilməsi istiqamətində aparılan işlər.

Son on bir il ərzində insan kapitalının inkişafına investisiyaların həcmi sürətlə artır. Təhsilin maddi-texniki bazası möhkəmlənir. Bu dövr ərzində ölkədə 1600-dən çox məktəb tikilmişdir və növbəti illərdə bu iş davam etdiriləcəkdir. Yalnız 2014-cü ildə təhsil məsələlərinin həlli üçün təxminən 1,5 milyard dollar vəsait nəzərdə tutulubdur.

Onlarla yeni xəstəxana və tibb mərkəzi tikilib, o cümlədən Siyəzən, Lənkəran, Naxçıvan və Əli Bayramlıda yeni müasir müalicə-diaqnostika mərkəzləri fəaliyyət başlayıb, 10 bölgədə isə tikinti başlayıb. Bununla bərabər, səhiyyə sisteminə pullu

xidmət tamamilə aradan qaldırılmışdır. Eyni zamanda bu illər ərzində regionlarda 13 müasir olimpiya kompleksi tikilibdir. Bu da insanların birbaşa sağlamlığına yönəldilən tədbirlərdir.

5. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması işləri.

Son illər ərzində qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğun artırılması Dövlət Proqramı üzrə böyük işlər görülüb. İlk növbədə bu təbəqənin yaşayış şəraitinin kəskin sürətdə yaxşılaşdırılması məqsədilə bütün çadır şəhərcikləri ləğv edilibdir və onlar evlə təmin edilib. Bu illər ərzində proqramda nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirmək üçün 1 milyard manatadək vəsait ayrılmışdır və bu işlər davam ediləcək.

6. İqtisadi inkişaf üzrə bütün siyasət tədbirlərində və həyata keçirilən proqramlarda ətraf mühitin davamlılığı prinsiplərinə riayət edilmişdir.

Qeyd olunan dövrdə Azərbaycanın inkişafı və insanların sağlamlığının möhkəmlənməsi üçün geniş çoxşaxəli, yeni ekoloji proqram qəbul edilmişdir.

Proqram icra olunmağa başlamışdır və ilk növbədə Bakıda və Abşeron yarımadasında neftlə çirklənmiş gölməçələrin qurudulması, təmizlənməsi və onların yerində müasir infrastrukturun yaradılması, parkların salınması, ağacların əkilməsi həyata keçirilir.

Eyni zamanda içməli su baxımından ən ağır vəziyyətdə olan 50 kənddə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin xətti ilə yeni sutəmizləyici qurğular quraşdırılıbdir və növbəti 50 kənddə bu işlər tamamlanmalıdır.

Azərbaycanda meşələrin sahəsi o qədər də böyük deyil. Ona görə də proqramda nəzərdə tutulmuş sürətlə ağacların əkilməsi həyata keçirilir.

Hal-hazırda 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf üzrə Dövlət proqramı Dünya Bankının dəstəyi ilə həyata keçirilir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Dünyanın əsas maliyyə təşkilatlarından olan BVF-nun əsas məqsədi beynəlxalq valyuta kredit münasibətlərini qaydaya salmaq, üzv ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafına yardım etmək üçün müvəqqəti maliyyə vəsaitlərinin ayrılması, tədiyyə balansında yaranan problemlərin aradan qaldırılması olmuşdur. Azərbaycan da bu təşkilata üzv olduqdan sonra bu istiqamətdə BVF-nun fəaliyyətindən faydalanmışdır.

2. Dünya Bankı Qrupu beş təşkilatdan ibarətdir: BYİB, BİA, BMK, İZÇA və İMTBM.

BYİB – Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı

Orta gəlirli və daha yoxsul kreditqabiliyyətli ölkələrin inkişafı üçün borc və yardım verir. Səsvərmə iştirak hüququ hər bir üzv ölkənin abunə kapitalının həcmi ilə bağlıdır. Bu isə öz növbəsində hər bir ölkənin uyğun imkanlarından asılıdır. BYİB öz vəsaitlərinin əhəmiyyətli hissəsini beynəlxalq kapital bazarlarındakı istiqrazlar satışı vasitəsilə əldə edir.

BİA – Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası

Ən yoxsul ölkələrə faizsiz borclar verir. BİA-nın maliyyə vəsaitlərinin əksəriyyəti bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələr də daxil olmaqla daha varlı üzv ölkələrin əmanətlərindən təşkil olunur.

BMK – Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası

Özəl bölməyə maliyyə yardımını göstərmək yoluyla inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına yardım edir. BMK başqa investorlarla birlikdə borc vermək və səhmdar kapitalla investisiyalar yoluyla kommersiya müəssisələrinə investisiyalar edir.

İZÇA – İnvestisiyaların Zəmanəti üzrə Çoxtərəfli Agentlik

Xarici investorlara qeyri-kommersiya riskləri nəticəsində əmələ gələn ziyanlarına görə zəmanət vermək yoluyla inkişaf edən ölkələrə xarici

investisiyaların verilməsində yardım göstərir. Agentlik həm də hökumətlərə özəl investisiyaları cəlb etməkdə və inkişaf edən ölkələrdə investisiya imkanları haqqında məlumatın yayımlamasında yardım məqsədilə məsləhət xidmətləri göstərir.

İMTBM – İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz

Xarici investorlarla investisiya edilən ölkələr arasındakı mübahisəli məsələlərin barışı və arbitraji vasitəsilə beynəlxalq investisiyaların dəsklənməsinə yardım edir.

3. Dünya Bankı dərin qarşılıqlı əlaqəli və tez dəyişən qlobal iqtisadiyyat şəraitində inkişaf edən və keçid iqtisadiyyatlı yüzdən artıq ölkəyə borclar, məsləhətlər və digər standart ehtiyatlar təqdim edir. Yardım elə şəkildə həyata keçirilir ki, dünya iqtisadiyyatında daha çox iştirak edən ən yoxsul ölkələr üçün faydası yüksək olsun və kənar amillərin təsiri yumşaldılsın. Dünya Bankı öz maliyyə və insan ehtiyatlarından istifadə edir, eləcə də başqa təşkilatlarla hər bir ölkənin sabit, kəsilməz və bərabərhüquqlu inkişaf yoluna qədəm qoyması üçün fərdi yardım göstərilməsinə istiqamətlənmiş fəaliyyəti tənzimləyir. Diqqət əsasən əhəlinin daha aztəminatlı təbəqəsinə və ən yoxsul ölkələrə yardımın verilməsinə yönəldilir. Dünya Bankı hər il 20 mlrd. ABŞ dolları məbləğində yeni borc öhdəlikləri götürərək inkişafa yardım edən ən iri təşkilatdır.

4. Yeni minillikdə Dünya Bankı göstərilən yardımın keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün öz müştəriləri və səhmdarları ilə strateji razılıq əldə edib. Bu, aşağıdakı yollarla həyata keçirilir:

- ən yoxsul ölkələrin borc faizlərini ödəməsi əvəzinə inkişaf təşəbbüslərinin maliyyələşdirilməsini təmin edə bilməsi üçün onların borc yükünün azaldılması üzrə yardımın göstərilməsi;

- iqtisadi artımın qarşısını alan korrupsiya ilə mübarizədə kömək göstərilməsi;
- inkişaf edən ölkələrə müasir kommunikasiya texnologiyalarının, bacarığın və vərdişlərin əldə edilməsi üzrə köməyin göstərilməsi;
- müasir qlobal maliyyə böhranından çıxmaq üçün bank sisteminin və maliyyə sektorunun möhkəmləndirilməsi və yenidən qurulması;
- sayca artan əhalinin tələbatlarının ödənilməsi, kəndin və kənd təsərrüfatının inkişafına daha çox diqqətin yetirilməsi.

5. Daimi yüksəliş və investisiyaların əhaliyə yönəldilməsi yoluyla yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması və əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırılması Dünya Bankının fəaliyyətinin məqsədidir. Azərbaycanda Dünya Bankının əsas fəaliyyət növləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- investisiyaların əhaliyə yönəldilməsi;
- strateji infrastruktur layihələrin dəstəklənməsi (su kəməri, yolların bərpa olunması, ətraf mühitin mühafizəsi);
- özəl bölmənin inkişafının həvəsləndirilməsi;
- iqtisadi islahatların dəstəklənməsi;
- dövlət idarəetmə sisteminin islahatı;
- hökumətin imkanlarının möhkəmləndirilməsi.

6. Dünya Bankı müasir qlobal problemlərin həllində ən öncül təşkilatlarından biridir. XX əsrin ikinci yarısında daha da kəskinləşən qlobal problemlər onun tez bir zaman müddətində həllini zəruri edirdi. Dünya Bankı müasir dövrün ən mühüm problemlərindən olan yoxsulluq, aclıq, borc problemi, kütləvi xəstəliklər, içməli su və s. kimi məsələlərin həll edilməsi üzrə BMT-nin “Yeni Minilliyin İnkişafı” adlı proqramına uyğun olaraq 6 regional komissiyasının vasitəsilə bu problemlərin aradan qaldırılmasında əsas iştirakçı kimi çıxış edir.

7. Dünya Bankının Azərbaycanda inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsində yaxından iştirakı bilavasitə ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafına şərait yaradır. Dünya Bankı ölkədə işsizlik probleminin həll olunmasında, ətraf mühitin qorunmasında və s. problemlərin həll olunmasında Azərbaycan hökumətinin yaxın əməkdaşlarından biridir. Azərbaycan və Dünya Bankı əlaqələrinin perspektiv imkanları çox genişdir. Bununla əlaqədar aşağıdakı təklifləri göstərmək olar.

Azərbaycan müxtəlif tipli sənaye və ixtisaslı işçi qüvvəsi vardır. Lakin mövcud avadanlıqların çoxu köhnəlmişdir. Respublikada dünya standartlarına cavab verən maşınqayırma sənayesi yox dərəcəsindədir. Dərman preparatları, tibbi avadanlıq və nəqliyyat vasitələri istehsal edən sahə demək olar ki, yoxdur. Bankla ölkənin əlaqələrinin gələcək perspektivi kimi Dünya Bankının bu sahələrə yardım göstərməsi həmin sahələrin rentabelli inkişafı üçün şərait yaratmış olar.

Diqqət göstəriləsi digər bir sahə turizm sahəsidir. Azərbaycandada mövcud olan iqlim və relyef şəraiti turizmin bu regionda inkişafı üçün çox böyük imkanlar yaradır. Turizm sahəsinin inkişafı regionların inkişafı, ölkədaxili infrastrukturun və xidmət sahələrinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Bu sahənin inkişafı xarici valyuta axınını stimullaşdıracaq. Dünya Bankının bu sahəyə yardım ayırması kompleks inkişafa səbəb olacaq.

Ölkə iqtisadiyyatının balanslı inkişafını təmin etmək üçün qeyri-neft sektoruna daxili və xarici investorları cəlb etmək lazımdır. Bunun üçün Dünya Bankının alt qurumu olan İnvestisiya Təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentlik (İTÇA) ilə əməkdaşlığı genişləndirmək lazımdır. Bu qurumun əsas vəzifəsi iqtisadiyyatı zəif olan ölkələrə xarici kapital yönəltməkdir. Bu işdə o investorlar üçün təminatçı rolundadır.

Dünya Bankı Azərbaycanda fəaliyyətə başladığı ilk dövrdən bu günə kimi 25-dən çox layihə üzrə 825 mln. ABŞ dollarından çox kredit vermişdir. Düzdür, kredit ayırmadan əvvəl bankın qoyduğu şərtlər həmin kreditin qaytarılmasına zəmanət verir, ancaq bununla yanaşı Azərbaycan kredit aldığı sahələrin rentabelli işləməsinə nail olmalı və beləliklə kreditin qaytarılması üçün zəmin yaratmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Ш.Г.Гаджиев. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев.Экспресс – Объява, 2000.
2. S.Səfərov. Heydər Əliyev kursu yeni keyfiyyət halında: İqtisadiyyat, siyasət, dinamizm, problemlər, perspektivlər. Bakı, Azərnəşr, 2005.
3. Ə.Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, 2005.
4. G.Gənciyev. BİM: Müasir vəziyyət və inkişaf problemləri. Bakı, 2005.
5. Q.Süleymanov. Beynəlxalq əmək bazarının inkişaf problemləri. Bakı, 1999.
6. C.Kərimov, A.Orucov, H.İsrafilov. Dünya iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı, 2007.
7. C.Kərimov, A.Orucov, T.Kərimova. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Bakı, Nurlan, 2008.
8. Mehdiyev R. Azərbaycan: Qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı, 2005.
9. Rəcəbov H. BMT-nin ixtisaslaşmış qurumları və Azərbaycan. Bakı, 2003.
10. Vəciyev D., Rəhimov M. Beynəlxalq maliyyə. Bakı, 2000.
11. Vəliyev D. Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyası. Bakı, 2008.
12. Abbasov Ç.M. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolları. Bakı. Elm, 2005.
13. Stiqlis C.E. Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar. İqtisadi islahatlar mərkəzi. Bakı, 2004.
14. И.Герчикова. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности. М., 2000.
15. Х. Шреплер. Международные экономические организации. М., 1998.
16. Под ред. И.Хасбулатова. Мировая экономика и международные экономические отношения. М., 2006.
17. Под ред. В.Рыбалкина. Международные экономические отношения. Учебник. М., 2006.

18. Под ред. А.Торкунова. Международные экономические отношения. М., 2007.
19. Аббасбейли А., Гасанов А. Азербайджан в системе международных и региональных организаций. Баку, 1999.
20. Мировая экономика и международные экономические отношения. Учебник. Под ред. А.Булатова. М., 2008.
21. Мировая экономика. И.Спиридонов. Учебное пособие. М., 2007.
22. Международные экономические отношения. Учебник, 2-е изд. Под ред. Н.Ливенцева. М., 2006.
23. Азербайджан. Переход к стабильному развитию. Региональные исследования Всемирного Банка. Всемирный Банк. Вашингтон, Округ Колумбия. 1993.
24. Всемирный Банк. Годовой отчет. Вашингтон, 2004.
25. Путеводитель по Всемирному Банку. Москва, 2004.
26. İnternet saytları:
www.worldbank.org
[www. ifc.org](http://www.ifc.org)
www.ida.org
www.icsid.org

РЕЗЮМЕ

В магистерской диссертации ставится цель проанализировать отношения Азербайджанской республики с международными финансовыми организациями, в том числе с Международным валютным фондом и Всемирным Банком, оценить сотрудничество нашей страны с данными организациями с тем, чтобы определить перспективы развития этих отношений и сделать свои предложения и рекомендации в этом направлении.

В первой главе изучаются вопросы создания, цель и функции Международного валютного фонда и Всемирного Банка, главное направление их деятельности, особое место в главе уделяется исследованию роли международных финансовых организаций в социально-экономическом развитии стран с переходной экономикой и развивающихся стран.

Во второй главе анализируется современное состояние сотрудничества Азербайджана с МВФ и Всемирным Банком, объем и динамика валютно-кредитных отношений, иностранных инвестиций и кредитов, осуществляемых этими организациями в Азербайджан.

В третьей главе изучается валютная политика Азербайджана, стратегия реализации программ ВБ, а также направления расширения сотрудничества страны с МВФ и Всемирным Банком.

SUMMARY

The main purpose of the dissertation to analyze the ratio of the Republic of Azerbaijan with international financial institutions, including the International Monetary Fund and the World Bank to analyze the activities and their economic impact, to assess the cooperation of the Azerbaijan Republic with these organizations, to identify prospects and give their suggestions in this regard.

In the first chapter we study the creation, purpose and functions of the International Monetary Fund, the World Bank and its institutions: the creation and main areas of activity, in addition examines the role of international financial institutions in the socio-economic development of countries in transition and developing countries.

The second chapter analyzes the cooperation of Azerbaijan with the IMF, volume and dynamics, monetary and credit relations, foreign investments and loans in Azerbaijan from the World market.

In the third chapter we study the monetary policy of Azerbaijan, the direction of expansion of cooperation with the IMF and the World Bank.